

Trond Myklebust og Gunnar Thomassen (red.)

Forskningskonferansen
2010

Arbeidsmetoder og metodearbeid i politiet

Forskningskonferansen 2010

Arbeidsmetoder og metodearbeid i politiet

Trond Myklebust og Gunnar Thomassen (red.)

© Politihøgskolen, Oslo 2010

PHS Forskning 2010:3
ISBN 82-7808-072-0

Det må ikke kopieres fra denne boka i strid med åndsverkloven og fotografiloven eller i strid med avtaler om kopiering inngått med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Alle henvendelser kan rettes til:

Politihøgskolen
Forskningsavdelingen
Slemdalsvn. 5
Postboks 5027, Majorstuen
0301 Oslo

www.phs.no

Omslag: GLOG as
Layout: Eileen Schreiner Berglie, PHS
Trykk: Kursiv Media as

Forord

Tittel på årets forskningskonferanse, den fjortende i rekken siden 1997, var *Arbeidsmetoder og metodearbeid i politiet*. Foregående års konferanser har i stor grad enten fokusert på politiets rolle og forhold til samfunnet for øvrig eller på spesifikke fenomener og utfordringer som politiet står ovenfor. Formålet med årets konferanse er å rette et analytisk søkelys på de metodene politiet benytter for å løse de mangfoldige oppgavene og utfordringene de blir stilt overfor. Som tittelen på konferansen antyder så ble det ikke bare fokusert på de arbeidsmetoder som benyttes i den konkrete oppgaveløsningen på saks- eller operativt nivå, men også på metodearbeid i politiet i et mer overordnet perspektiv. Med metodearbeid refereres her både til metodeutvikling i politiet og til det økte fokuset på bruk av (samfunns)vitenskapelig metode, f. eks. ved strategisk analyse og forebyggende politiarbeid.

Selv om politiets oppgaver og metoder for å løse disse på mange måter er preget av stor grad av kontinuitet, så har det også vært betydelige endringer og da kanskje særlig de siste 10-15 årene. På den ene side har politiet fått tilgang til nye metoder eller økt adgang til å anvende allerede eksisterende metoder, en utvikling som nok både kan tilskrives et endret kriminalitetsbilde og utvikling av ny teknologi. Endringene går imidlertid dypere enn bare det å gi politiet et økt arsenal av tekniske hjelpemidler og fullmakter til å anvende eksisterende metoder. I tillegg synes det å ha vært en betydelig faglig utvikling innenfor politiet i denne perioden med økt fokus på kunnskapsstyring og en tiltagende akademisering både ved Politihøg-

skolen og i politietaten for øvrig. Det økte fokuset på kunnskapsstyring er ikke unikt for politiet og må bl.a. ses i sammenheng med en generell trend i samfunnet der kravet om at offentlige etater skal forankre sin virksomhet i kunnskap og strategiske planer har økt betydelig de siste 10-15 årene.

At vi valgte å sette søkelys på arbeidsmetoder og metodearbeid i år er ikke helt tilfeldig. De senere år har det vært en betydelig tilvekst av forskningsbasert kunnskap på dette området. Dette gjelder i særlig grad arbeidsmetoder knyttet opp mot etterforskning, men også innen mer operativt rettet politiarbeid har vi fått ny verdifull kunnskap om politiets arbeidsmetoder. Dybden og omfanget av denne forskningen varierer, fra kortere (oppdrags)prosjekt til avhandlinger på master og doktorgradsnivå. Særlig gledelig er det at i 2009 ble publisert ikke mindre enn fem doktorgradsavhandlinger¹ som alle fokuserer på konkrete arbeidsmetoder i politiet:

- Avhør (Myklebust)
- Justisfeil i etterforskning (Rachlew)
- Politisamtaler med publikum (Rønneberg)
- Bruk av DNA som kriminalteknisk hjelpemiddel (Yttri-Dahl)
- Politiinngrep i familiekonflikter (Aas)

Det har også siden 2008 blitt publisert syv masteravhandlinger i politivitenenskap ved PHS, hvorav flere fokuserer på politiets metodebruk, deriblant en om bruk av informanter som ble presentert på årets konferanse (Rasch-Olsen, 2008).

For politiet er det viktig å være i forkant og kunne identifisere problemer og utfordringer, og ikke minst, løsninger og forbedringer. Som denne konferanserapporten dokumenterer kommer mye av de senere års mest kritiske, men samtidig også konstruktive forskningsbidrag fra personer som jobber innenfor politiet eller Politihøgskolen. At slike kritiske innspill kommer innenfra har sannsynligvis mye å si for legitimiteten både innad i politiet og, ikke minst, i forhold til tilliten utad. Men aller viktigst så bidrar det til å gjøre politiet til en lærende organisasjon. Politiets evne til læring og utvikling har betydelige konsekvenser for kvaliteten på det samfunnet

¹ Alle tilgjengelig via Politihøgskolens bibliotek. Se www.phs.no

vi lever i. Utilstrekkelige metoder eller feilaktig anvendelse av metoder kan få alvorlige konsekvenser for enkeltindivider enten det er mistenkte, fornærmede, pårørende eller mer perifere og tilfeldige personer som blir rammet. Det kan også medføre tap av tillit til politiet og, i ytterste fall, i den grunnleggende troen på rettsstaten og demokratiet.

I likhet med de fleste tidligere konferanser varierer konferansebidragene i denne rapporten fra rene vitenskapelige arbeider til mer erfaringsbaserte refleksjoner og betraktninger.

I konferansens åpningsinnlegg som er gjengitt i sin helhet i denne konferanserapporten, pekte leder for Økokrim, **Trond Erik Schea** på at det overordnede temaet for konferansen er svært overgripende og dekker et stort område. Det er således ikke mulig å dekke hele området, men kun utvalgte «brokker». Til gjengjeld er det som Schea påpeker, viktige «brokker» som er valgt ut.

Som en naturlig innledning på konferansen og denne rapporten, presenterer professor **Tor-Geir Myhrer** noen overordnede perspektiver på arbeidsmetoder og metodearbeid i politiet. Etter en kort definisjon av hva som menes med metode, og på hvilke virksomhetsområder politiet har behov for metoder, peker han på fem hovedfaktorer som bestemmer hvordan politiet løser sine oppgaver:

- Rettslige rammer
- Utstyr, verktøy og hjelpemidler
- Holdninger, kunnskap, ferdigheter og erfaring hos polititjenestepersonene
- Metoder, fremgangsmåter, retningslinjer og direktiver
- Konkret handling/løsning

Hoveddelen av innlegget består av en analyse av hvordan forskningen har bidratt og kan bidra til forbedret metodekunnskap knyttet til disse fem faktorene.

Johannes Knutsson, professor ved Politihøgskolen, har vært aktiv i implementeringen av den nye svenske taktikken for hvordan politiet håndterer demonstrasjoner og større ansamlinger av mennesker. Som en viktig del av denne taktikken inngår dialog mellom politi og publikum. I artikkelen redegjør Knutsson for metode og prinsipper i det svenske dialogpolitiets arbeid. Han argumenterer for at dialogpolitivirksomheten har forebyggende effekter.

Trond Myklebust, politiinspektør ved Politihøgskolen, presenterte på konferansen hovedfunn fra sitt doktorgradsarbeid. Temaet for avhandlingen var analyse av dommeravhør av barn i saker hvor det er mistanke om seksuelle overgrep. Avhør av barn har mange fellestrekk med avhør av voksne. Erfaringene fra avhør av barn er derfor viktig i den generelle avhørprosessen. Etter ønske fra flere, har han i denne rapporten valgt å presentere temaet avhør generelt, og avhør av barn spesielt. Han påpeker også noen faglige utfordringer og vi håper bidraget vil bidra til gode diskusjoner rundt en av politiets mest benyttede metoder.

Direktør **Tor Langbach** i Domstoladministrasjonen reiser spørsmålene hvilke forventninger og ønsker domstolene har til politiets metodearbeid, og hvilket grunnlag domstolene egentlig har for sine forventninger. Som det fremgår i Langbach sitt bidrag, møter dommere stort sett bare politiet ved behandling av enkeltsaker, hvorav de fleste er enkle og sjelden reiser spørsmål om kvalitet og metode. Avstanden mellom den dømmende virksomheten og det politiarbeid som utføres er derfor klart større enn mange tror.

Politioverbetjent **Anders Rasch-Olsen** har fagansvaret for etterretning i Asker og Bærum politidistrikt. Han var den første kandidaten uteksaminert fra Polithøgskolens Masterstudie i Politivitenskap og skrev sin avhandling om politiets bruk av informanter. Bruk av informanter fremstår som en forholdsvis rimelig politimetode, samtidig er det få, om noen, politimetoder som byr på like store etiske, juridiske og personlige utfordringer. Hovedfunnene i hans bidrag baserer seg på funnene i masteravhandlingen. I

2010 utga Rasch-Olsen boken *Politiets bruk av informanter – et nødvendig onde*, hvor informantbegrepet og bruken av informanter settes inn i en større teoretisk og praktisk kontekst, hvor begrepene aksess, motivasjon, kontroll og velferd står sentralt.

Asbjørn Rachlew, politioverbetjent ved Oslo politidistrikt, sin doktorgradsavhandling belyser sider ved politiets etterforskningsfunksjon, som i norsk kontekst, ikke er gjort til gjenstand for systematisk granskning tidligere. Med utgangspunkt i en straffesak stiller han spørsmålet; hva går galt, når det går galt med politiets etterforskning. Under konferansen presenterte han hovedfunn fra dette arbeid og understreket betydningen av å belyse problemstillinger i et systemteoretisk perspektiv. Det er knyttet flere metodiske og etiske utfordringer til det å forske på egen profesjon. Dette var også tittel for Rachlew sin prøveforelesning på doktorgraden. Temaet er av stor viktighet for alle som tenker å forske på «sine egne». Vi er glad for at Rachlew velger å publisere sin prøveforelesning blant «sine egne» gjennom denne rapporten.

Anders Lohne-Lie, høgskolelektor ved Politihøgskolen, stiller spørsmålet: Hvordan er ferdighetsnivået blant operativt politi og hva er holdningen til og kunnskapen om bruk av fysisk makt i politiet? På oppdrag fra Politidirektoratet har Lohne-Lie undersøkt dette. Som statens legitime maktutøver må politiet alltid være i stand til å bruke makt på en måte som er hensynsfull og nødvendig. Funnene som blir presentert er hentet fra en kartleggingsundersøkelse og en ferdighetstest av innsatspersonellens kunnskaper og ferdigheter i pågripelses- og kontrollteknikker. Ferdighetstesten kunne noe overraskende konstatere at 60% i utvalget på 199 operative tjenestemenn ville fått karakter ikke bestått, laveste nivå, ved Politihøgskolen i dag. Lohne-Lie presenterer noen forslag for å heve ferdighetsnivået for operativt personell i politiet.

Marit Skaar Reiersen, avdelingsdirektør i Direktoratet for forvaltning og IKT (Difi), viser i sitt innlegg at Regjeringen i 2008 bestemte at *Plattform*

for ledelse i staten skal legges til grunn for lederskap og arbeidet med å utvikle ledelse i staten. Det er første gang i historien at det er laget en lederplattform som skal gjelde alle statlige ledere på tvers av virksomheter, geografi og ledelsesnivå. For politiet gir plattformen sentrale føringer som kan bidra i politiets arbeid for en langsiktig ledelsespolitikk. Videre, for en utvikling mot planmessig ledelse som forplikter alle nivåer i politiet. Som Reiersen trekker frem, må det skapes en forståelse for betydningen av god ledelse for å sikre kvaliteten i politiet. For å få til dette må politiets ledere bruke plattformen, for å gi retning og basis i utvikling av godt lederskap i politiet som en kunnskapsintensiv organisasjon.

Gunnar Thomassen, forsker ved Politihøgskolen, setter i sitt innlegg søkelys på kommunikasjonskontroll som metode i politiet. Selv om kommunikasjonskontroll har blitt en relativt vanlig metode og en metode som tidvis stimulerer til debatt i offentligheten, så er det fortsatt tynt med systematisert kunnskap om betydningen av metoden. Vi lever likevel ikke i et totalt empirisk mørke, og her presenteres tidligere forskning, offisiell statistikk og egne data som kan bidra til å belyse dette spørsmålet nærmere.

Johan Fredriksen, politiinspektør ved Oslo politidistrikt, gir oss i sitt bidrag et innblikk i utfordringene knyttet til planleggingen og håndteringen av President Obamas besøk i Oslo. Her gjør han bl.a. rede for økonomiske rammer, strategier og policy for oppdraget, internt og eksternt samspill, og forhold til media. En rød tråd er leders ståsted i forhold til metodevalg og ledelse på forskjellig nivå.

Pål Meland, seniorrådgiver ved strategisk stab, Oslo politidistrikt, drøfter i sitt bidrag bakgrunnen, formålet og mulighetene knyttet til bruk av strategisk analyse. Dette blir bl.a. illustrert ved eksempler fra utførte analyser ved Oslo politidistrikt. Et sentralt spørsmål som diskuteres er hvordan politietaten nyttiggjør seg de analysene som gjøres. Et annet er hvilke suksessfaktorer som må være til stede for at strategisk analyse skal kunne implementeres i norsk politi og bli benyttet etter formålet.

Avslutningsvis tar politiinspektør **Tom Erik Guttulsrød**, Østfold politidistrikt, for seg utfordringene knyttet til kunnskapsstyrt politiarbeid og samarbeid over distriktsgrensene. Flere saker, deriblant «Lommemann saken», tyder på at politidistriktene ikke samarbeider godt nok. Sentrale spørsmål som reises og drøftes her er hvordan politiet kan ta i bruk all den kunnskap de har, og hvordan man etablerer et samarbeid på tvers av grensene slik at man samlet sett blir mer effektive i bekjempelsen av kriminalitet.

Vi takker alle bidragsyterne og håper rapporten kan bidra til fortsatt positive faglige diskusjoner om *arbeidsmetoder og metodearbeid i politiet*.

Årets konferanse ble planlagt av Eileen Schreiner Berglie, Trond Myklebust, Gunnar Thomassen og Tor-Geir Myhrer. Vi retter en spesiell takk til Eileen for all teknisk bistand til denne rapporten.

Politihøgskolen, desember 2010

Trond Myklebust og Gunnar Thomassen

Innhold

Åpning av konferansen, årets tema	13
TROND EIRIK SCHEA	
Arbeidsmetoder og metodearbeid i politiet	17
TOR-GEIR MYHRER	
Demonstrasjoner og dialogpolis	33
JOHANNES KNUTSSON	
Politiavhør som metode	45
TROND MYKLEBUST	
Domstolenes perspektiv på kvalitet og metode	99
TOR LANGBACH	
Politiets bruk av informanter	107
ANDERS RASCH OLSEN	
Å forske på sine egne	127
ASBJØRN RACHLEW	

Politiets bruk av fysisk makt	151
ANDERS LOHNE LIE	
Ledelse i staten som metode	161
MARIT SKAAR REIERSEN	
Politiets bruk av kommunikasjonskontroll	169
GUNNAR THOMASSEN	
Planlegging og håndtering av President Obamas besøk i Oslo	183
JOHAN FREDRIKSEN	
Strategisk analyse	195
PÅL MELAND	
Kunnskapsstyrt politiarbeid og samarbeid over distriktsgrensene	207
TOM ERIK GUTTULSRØD	

Åpning av konferansen

Årets tema

TROND EIRIK SCHEA

Hva er egentlig årets tema? «Arbeidsmetoder» kan vi, iallfall foreløpig, forstå som det vi gjør for å løse oppdragene, altså framgangsmåter i arbeidet. Med «metodearbeid» forstår jeg det vi gjør med sikte på å utvikle arbeidsmetodene; altså metodeutvikling. Det kan være snakk om nye metoder, og det kan dreie seg om forbedring av gamle. Ikke minst det sistnevnte har en åpenbar side til kvalitetsutvikling. Derfor er det naturlig at flere av konferansens innlegg fokuserer på nettopp kvalitet.

Hvis en forstår begrepene slik, betyr det at det overgripende tema for årets forskningskonferanse er meget – overgripende. Det dekker faktisk det meste av all politivirksomhet, innen områdene forebygging, orden, etterforskning og annet. Jeg vil hevde at det egentlig er tale om et helt hovedperspektiv inn mot politivirksomheten. Et så vidtdekkende tema kan bare følges opp i brokker på en to dagers konferanse. Men det er viktige brokker som er valgt ut.

De ulike arbeidsmetodene byr på hver sine fordeler og utfordringer. Ikke minst arbeidet med å analysere disse utfordringene, diskutere dem og helst komme fram til tiltak som kan møte dem – enten de er av rettssikkerhetsmessig, etisk eller personlig art – er kanskje noe av det viktigste i metodearbeidet.

Det er ikke minst denne typen metodearbeid som har foregått ved Politihøgskolen i de siste årene. Det er slike utfordringer Rasch-Olsen fokuserer på når han diskuterer metoden bruk av informanter. Vi får derved

viktig kunnskap på et sensitivt område. I samme bås kan man putte Asbjørn Rachlew, som bare med ordene «bekreftelsesfellen» og «justisfeil» sporer oss til kvalitetsutvikling. Og, kan vi vel si – har allerede ført til kvalitetsutvikling. Rachlew er en polititjenestemann med doktorgrad - PhD. Det er flott at det begynner å bli noen slike «doktor-politimenn». En annen er Trond Myklebust. Igjen er temaet helt sentrale politimetoder, og forskningen er et stort bidrag til kvalitetsforbedring. Man kan i det hele tatt være stolt av hvordan PHS har bragt fram forskning og kunnskap på viktige områder, som er fullt på høyde med ethvert universitet.

Dette, og mange andre prosesser, mange av dem foregår i politidistrikter og særorgan, utgjør samlet sett mye godt metodearbeid. Noen vil si – mer og bedre enn noen gang. Men er det nok?

Jeg vil hevde at de kravene og forventningene som stilles til kvaliteten i politiets virksomhet, har blitt stadig tydeligere, stadig strengere, og de stilles av stadig flere aktører.

Det var over 500.000 oppslag om politiet i norske nettmedier i 2009. Det er veldig mye. Mediesamfunnet setter, som Runar Kvernen sier i bladet Norsk Politi, politiet på prøve på en helt annen måte enn før. Slik er det; vi er i søkelyset. Ikke rart: Politiet skal garantere trygghet, og politiet utøver makt. Og vi lever i et postmoderne mediesamfunn hvor ingen har blind tilitt til øvrigheten – og hvor alle kan slippe til med sitt syn.

Kvalitet og metode i politivirksomheten slår ut i enkeltsaker som hele samfunnet opptas sterkt av (og samfunnet opptas sterkt av enkeltsaker!). Obiora-saken og Fritz Moen-saken, som begge nevnes i konferanseprogrammet, er eksempler på slike.

Kravene utenfra skjerpes altså. Men også politiet selv stiller krav til kvalitet og metode. I vår omkom to politimenn i tjeneste. Det er slik at det medfører en viss risiko å være i operativ politistilling. Metodearbeid handler i høyeste grad også om å dempe denne risikoen.

Så hvis politiet har blitt dyktigere på metodearbeid, som mange vil si, så kan en nok hevde at dette et godt stykke på vei har vært en respons på at samfunnet krever mer av politiet og også at politivirksomheten har blitt

mer komplisert – på samme måte som det stilles strengere krav til andre aktører. Tenk bare på utviklingen av reglene om internkontroll. Spørsmålet om politiet i dag ligger særlig bedre an i forhold til samfunnets forventninger til kvalitet, enn vi gjorde for 25 år siden, er interessant. Og svaret er neppe opplagt.

Dette er viktig å ha med seg, fordi det viser oss at uansett hvor gode man er på metodearbeid og kvalitetsutvikling, så må man hele tiden fortsette å bli bedre. Slikt sett blir metodearbeid i politiet bare viktigere og viktigere.

Jeg jobber i ØKOKRIM. Jeg vil fortelle en liten historie derfra som handler om metodearbeid:

ØKOKRIMs britiske søsterorgan – Serious Fraud Office (SFO) – slet i motvind kort før tusenårsskiftet. Onde tunger sa at enheten hadde få saker hvor fengselsstraffen var lenger enn etterforskingstiden. I 2007 fikk en tidligere statsadvokat i New York, Jessica de Grazia, i oppdrag å evaluere enhetens sakshåndtering, og sammenligne den arbeids- og resultatmessig med sine amerikanske søster-organisasjoner. De Grazias rapport, som kom året etter, beskriver SFOs arbeidsmåte meget direkte; enheten var «unfocused, demoralized and short on vital investigative skills». Men den var samtidig svært inspirerende med sine 34 konkrete forbedringsforslag, «roadmap for turning the SFO into a centre of prosecutorial excellence».

Dette – både beskrivelsen og forslagene – fanget oss i ØKOKRIM. Vi tok til oss flere av de tingene rapporten fokuserte på, og tok de i bruk i vår kvalitetsutvikling. Mitt poeng er: Godt metodearbeid, god kvalitetsutvikling, handler også om å være innstilt på utvikling – å ha blikket for stadig forbedring. Å være åpen for at det finnes bedre måter. Ikke alltid er dette så enkelt å få til, som det høres ut som. Men har man det først, kan altså kilder for forbedring hentes fra mange steder.

Avslutningsvis: Er det viktig å ha denne konferansen? Ja. Norsk politi i 2010 må være – og er! – en levende kunnskapsorganisasjon. Da må vi få formidlet ny metodekunnskap på viktige områder. Kanskje er dette det beste stedet for slik formidling.

På en forskningskonferanse formidles forskning – og ingen forskning uten undring. Jeg avslutter med en undring: Ligger det symbolikk bak sjakkbrikke-bildet i konferanseprogrammet? Hva er det da sjakkbrikkene symboliserer?

Arbeidsmetoder og metodearbeid i politiet

En introduksjon til forskningskonferansen 2010

TOR-GEIR MYHRER

Hva er en metode?

Ordet metode kommer som så mange andre uttrykk fra gresk, og er en sammensetning av «meta» som betyr «etter» og «hodos» som betyr «vei». Ifølge Bokmålsordboka (Wangensteen, 2005) betyr metode således: Det å følge en viss vei mot et mål. Slik vi bruker ordet i dag, er det i tillegg et krav om at denne veien mot målet ikke kan være for tilfeldig. Den engelskspråklige Websters Dictionary (Webster & McKechnie, 1983) definerer følgelig «metode» som en virksomhet preget av «regularity and orderliness in action, thought, expression, system in doing things or handling ideas». Med denne definisjon blir ordet «innfallsmetode» en selvmotsigelse. Mens det å basere en oppgaveløsning på «innfallsmetoden» gjerne oppfattes som en kombinasjon av latskap og uansvarlighet, dyrker man i kriminallitteraturen etterforskere som løser sine saker med intuisjon og fantasi. Heller ikke dette er etter definisjonen ovenfor noen egentlig metode. Dermed er det ikke sagt at intuisjon og fantasi ikke kan være meget verdifulle egenskaper for en polititjenesteperson. Bare at i den virkelige verden kan politioppgaver sjelden løses på dette grunnlag alene. Et visst «system in doing things» eller om man vil, en metode, er nødvendig.

Det er metoder for det meste, og hva metoden går ut på, påvirkes av hva som er målet med virksomheten.

Når målet er å samle inn informasjon, sier en gjerne at «metode» er læren om de verktøy som kan benyttes for å samle inn informasjonen. Her

brukes begrepet «metode» likt både i forskningen og etterforskningen. Innholdet i de nærmere metoder man benytter seg av ved disse virksomheter, skiller seg likevel vesentlig fra hverandre. En del av våre masterstudenter har derfor fått seg en overraskelse når de oppdager at erfaringen som etterforsker ikke uten videre gir dem noe fortrinn når de skal gjøre bruk av kvalitative forskningsmetoder. Og de av oss som har levd så lenge at vi husker en generasjon tilbake, vet at både politietaten og forskere skaffet seg dyrekjøpte erfaringer om forskjellen mellom etterforskningsmetoder og forskningsmetoder i forbindelse med det som har gått inn i både politi- og forskningshistorien som «Bergens-saken». Slik sett var det noe salomonisk over Høyesteretts avgjørelse i 1998 (Rt. 1998 s. 11) hvor domstolen besluttet gjenopptakelse (nå gjenåpning) av syv fellende dommer i de såkalte bumerangsakene i Bergens-komplekset. Et stykke på vei forente Høyesteretts avgjørelse etterforskningsmetoder og forskningsmetoder. Selv om gjenopptakelsesbegjæringene gjaldt syv ulike dommer mot forskjellige tiltalte og med ulikt bevismateriale og ulik bevisførsel, er Høyesteretts avgjørelse langt på vei forankret i sannsynlighetsbetraktninger basert på en totalvurdering av samtlige saker. Som forskningsmetode er det i orden, men ikke som grunnlag for en straffeprosessuell avgjørelse. I ettertidens klare lys må det likevel konstateres at det var en klok avgjørelse, men den var basert på en i beste fall utradisjonell juridisk metode.

En ganske betydelig del av politiets virksomhet består ikke primært i å samle inn informasjon, men å utføre handlinger for å oppnå et faktisk resultat. Det kan være å skaffe seg kontroll over en utagerende person på mest mulig effektiv og minst mulig skadevoldende måte, å stoppe et kjøretøy hvor fører ikke stanser frivillig, eller å kontrollere en stor, utagerende og voldelig menneskemengde. Etterforskningsmetoder er som regel et steg på veien; de skaffer informasjon som etter en etterfølgende vurdering kan lede til målet, nemlig oppklaring. Metoder i den operastive tjeneste vil derimot i vesentlig større grad lede direkte til målet: Arrestasjonsteknikken skaffer kontroll over personen som allerede er besluttet pågrepet.

I det polisiære arbeidet er det hensiktsmessig å operere med metoder også på et tredje område. Det er en aktivitet som ligger forut for anvendel-

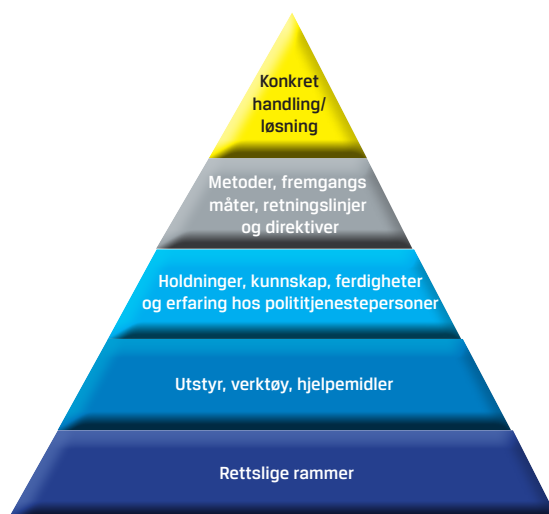
sen av både politioperative metoder og etterforskningsmetoder. Nemlig, metoder for å planlegge og styre politiinnsatsen. Dette er en viktig del av det å lede politiets innsats, og som er nødvendig både ved de ordinære og gjentakende oppgaver, og ved de mer ekstraordinære. Behovet for denne planleggingsmetodikken erkjennes likevel lettest ved de store og helt ekstraordinære hendelser. Som for eksempel hvordan bør politiet gå fram for å sikre at man har *innhentet informasjon* om alt det man trenger å vite, og for å ha kontroll med at man har *gjort de faktiske forberedelsene* som er nødvendige, for å ta imot og ivareta sikkerheten for USAs president, jf. politiinspektør Johan Fredriksens presentasjon her på konferansen.

Arbeidsmetoder og metodearbeid i politiet omfatter derfor: Metoder for å planlegge polititjenesten, metoder for å innhente informasjon og metoder for direkte måloppnående operativ politiarbeid. Denne konferansen vil innholde presentasjoner som omhandler alle tre.

Hva er bestemmende for hvordan politiet løser sine oppgaver?

Jeg pleier gjerne å forta en femdeling av de faktorer som er bestemmende for hvordan politiet løser en gitt oppgave. Inndelingen pretenderer ikke å være noen allmenngyldig fasit, men gir forhåpentligvis en inndeling og oversikt over relasjonene mellom de ulike faktorer. Figurativt kan dette fremstilles som en femdelt trekant. De fem nivåene er: De rettslige rammer som både valg av utstyr, generelle direktiver og konkrete løsningsalternativer må holde seg innenfor. Dernest følger det utstyr, verktøy og hjelpemidler politiet har til rådighet for løsningen av oppgaven. Som den neste, men kanskje også den viktigste av det vi kan kalle de generelle rammeforutsetninger kommer tjenestepersonenes holdninger, kunnskap, ferdigheter og erfaring. Som det fjerde nivået behandler jeg beskrevne fremgangsmåter, generelle direktiver, taktiske retningslinjer og konsepter m.v., eller det man kanskje gjerne beskriver som selve metoden. Og til slutt kommer det konkrete løsningsalternativ som velges basert på de rettslige

rammer som gjelder, det utstyr man har til rådighet, den kunnskap og erfaring de involverte tjenestepersoner har og de retningslinjer og direktiver som er gitt for oppgaven.

Jeg vil i de følgende punkter se noe nærmere på hvordan den politivitenskapelige forskningen har bidratt og kan bidra til metodeutviklingen og metodearbeidet på disse punkter, samt gi noen henvisninger til hvordan foredragene på denne konferansen plasserer seg i forhold til min inndeling.

De rettslige rammer

Politiets arbeid innebærer i vid utstrekning at det gjøres inngrep overfor enkeltpersoner. Enten fysisk eller psykisk i forhold til deres person, eller i deres materielle goder. I en rettsstat er det en forutsetning at det er regulert i en gyldig og tilgjengelig rettslig norm om og i hvilken utstrekning det er adgang til å gjøre dette. De rettslige rammer representerer slik sett fundamentet for alt metodearbeid. Dette innebærer ikke at jussen alltid er det

viktigste. Som oftest er det slik at man helt åpenbart befinner seg innenfor de rettslige rammer, og at metodeutviklingen og metodeanvendelsen først og fremst påvirkes av de fire andre faktorene.

Ikke minst fordi det i ved denne konferansen ikke er funnet plass til noen politirettlig presentasjon, kan det være grunn til å gi en kort oversikt over hva den rettslige side av politivitenskapen kan bidra med i metodearbeidet. Det er naturlig å dele dette i to:

Den første gruppe består i å avklare hvilket handlingsrom regelgiveren har. Når det er snakk om å gi nye lovregler må det avklares om det foreligger konstitusjonelle, folkerettslige eller traktatmessige begrensninger. Som regel vil dette bli tatt hånd om av Justisdepartementets lovavdeling som er Regjeringens ekspertorgan på dette felt. Men som utredningen fra professor dr. juris Erling Johannes Husabø om «Grunnlova § 102 og bruk av enkelte tvangsmidler for å førebyggja eller avverja straffbare handlingar» til «Metodekontrollutvalget» viser (jf. NOU 2009:15 Skjult informasjon – åpen kontroll, Vedlegg 2), kan rettsvitenskapen spille en viktig rolle også i slike tilfeller. Men det politirettlige miljø kan nok først og fremst bidra til å avklare handlingsrommet for regelproduksjon på et lavere nivå, som forskrifter, direktiver og retningslinjer. Ikke minst gjelder dette på områder som ikke er detaljert lovregulert. Et slikt tilfelle er høyaktuelt i dag. Reglene om infiltrasjon, provokasjon og bruk av uriktig identitet, er først og fremst fastsatt i ulike regler fra riksadvokaten. Regelverket er primært utviklet med tanke på infiltrasjons- og provokasjonsvirksomhet i det fysiske rom. Når Kriminalpolitisen skal anvende regelverket i det virtuelle rommet i kampen mot barnepornografi, grooming m.v. på nettet, er gjeldende regler ikke så hensiktsmessige. Og når Kripos derfor vil ta initiativ til nye regler, bør det politirettlige miljøet kunne bistå med for eksempel å avklare om og i tilfelle når man med å innføre mer effektive regler på dette felt kan begynne å skøyte på tynn is i forhold til kravet om «fair trial» og privatlivets fred i EMK art. 6 og 8. For noen år tilbake var det behov for en tilsvarende rettslig avklaring i tilknytning til metoden «Tegn og symptomer».

Den andre side av det rettsvitenskapelige metodebidrag er knyttet til at politiretten som egen disiplin er ung, knapt en generasjon. Da jeg begynte

i politiet for vel 30 år tilbake, hadde Sverre Tønnesens fire hefter om Politirett akkurat kommet. Men de fleste i politiet fikk samme forhold til disse hefter som til «Den hellige ånd», nemlig at alle hadde hørt om dem, men ingen hadde sett dem. Først 20 år senere tok politiretten et skikkelig kvantesprang fremover da Auglend, Mæland og Røsandhaug i 1998 kom med første utgave av Politirett (Auglend, Mæland, & Røsandhaug, 2004) og som ganske raskt var å finne ved alle politienheter. Med den boken kan man si at den politirettslige krattskog ble omgjort til et forholdsvis oversiktlig kulturbeite. Men fremdeles er det mye rydding og bearbeiding som gjenstår før en kan si at de gjeldende rettslige rammer for de ulike metoder i den polisiær virksomhet er tilfredsstillende teoretisk behandlet. Et omfattende og viktig arbeid er i gang gjennom Steinar Fredriksens doktorgradarbeid om de politisære inngrepshjemler i politiloven §§ 6 flg. På dette felt kommer det imidlertid viktige bidrag også fra andre institusjoner. Rettslige temaer som er viktig for politiets metoder er behandlet i statsadvokat Runar Torgersens doktoravhandling ved Juridisk fakultet, UiO, om «Ulovlig beviserverv og bevisforbud i straffesaker» og i Gjermund Mathisens doktoravhandling ved Juridisk fakultet, UiB, om «Utlevering for straffbare forhold». Begge er publisert i bokform (Torgersen, 2009) (Mathisen, 2009). Min egen avhandling fra ti år tilbake om taushetsplikt i straffesaksbehandlingen i boken «Personvern og samfunnsforsvar» (Myhrer, 2001) faller i samme gruppe. Et mer begrenset bidrag har jeg gitt i boken «... som siste utvei. De rettslige rammer for bruk av skytevåpen» (Myhrer, 2005), og en tilsvarende er nå under utarbeidelse med tittelen «Bastet og bundet» og skal omhandle de rettslige rammer for bruk av håndjern.

Det juridiske arbeid på dette felt er for meg preget av en blanding av inspirasjon og resignasjon. Inspirasjonen er knyttet til at det er interessante og uavklarte rettslige problemstillinger nær sagt hvor er snur seg. Resignasjonen foranlediges av at jeg oftere enn jeg liker opplever at min spissformulering fra mer en 15 år tilbake om «at en politimanns kunnskap om hjemler, ofte er en feilerindring av noe han aldri har kunnet» fremdeles har gyldighet. Men her ligger utfordringen først og fremst på Politihøgskolen som utdanningsinstitusjon, og ikke som forskningsinstitusjon.

Utstyr, verktøy og hjelpemidler

Det utstyr og de hjelpemidler politiet kan benytte seg av er en viktig ramme-forutsetning for metodearbeidet og metode utviklingen. Også her er det oppgaver for den politivitenskapelige forskningsvirksomhet. Dette gjelder ikke bare spørsmålet om det er behov for å ta i bruk nytt utstyr eller nye hjelpemidler, men like mye hva er det vi kan få ut av de hjelpemidler vi allerede har tilgang til.

Førsteamanuensis Johanne Yttri Dahl, som beklagelig vis ikke hadde anledning til å foredra for oss her i dag, har i sitt doktorgradsarbeid ved NTNU: «DNA- det sikreste av det sikre eller...?», anskueliggjort at også vårt nye fantastiske kriminaltekniske hjelpemiddel DNA, har sine begrensninger, usikkerheter og fallgruver. For et hjelpemiddel som vi ikke gjør bruk av, er det nærliggende å vise til Asbjørn Rachlew sitt doktorgradsarbeid (Rachlew, 2009). Han har her bl.a. sett nærmere på bruk av løgndetektor, og hans konklusjoner gjør det i alle fall ikke mer sannsynlig at Høyesterett gjør om avgjørelsen fra 1996 (Rt. 1996 s. 1114) om ikke å tillate løgndetektoranalyse som bevis.

For en generasjon tilbake var uttrykk som «analyseverktøy» og «målstyring» forholdsvis ukjent i politiet. Det samme var også bruk av datamaskiner. I dag er denne analoge og hendelsesstyrte virkelighet et blekt – men for noen et kjært – minne. Derfor ser vi da også at bruk av ulike analyseverktøy som et middel til bl.a. å foreta styring av politiets virksomhet setter sitt preg både denne konferansen og pågående forskningsvirksomhet. Seniorrådgiver Pål Mæland fra Oslo politidistrikt skal foredra om strategisk analyse og politiinspektør Tom Erik Guttulsrød, Østfold politidistrikt, har operativ analyse som sitt tema. Og ikke alt for langt inn i fremtiden vil vår egen stipendiat, Kristin Hellesø-Knutsen ha avsluttet sitt doktorgradarbeid om «*Kriminalanalyse i politiet – et redskap for strategiske beslutninger*».

Men det er heller ikke vanskelig å finne aktuelle forskningsoppgaver knyttet til politiets utstyr og hjelpemidler innenfor det rent operative politiarbeid. Et par, tre ganger i året holder jeg noen timer på funksjonsrettede kurs for nye innsatsledere. Temaet er gråsoner og uklarheter i den rettslige

regulering av bruk av skytevåpen. Da dukker det alltid opp et spørsmål som var på Justisministerens bord for ca. fem år tilbake, og som garantert kommer til å havne der igjen. Nemlig spørsmålet om politiet som standard bør gå over fra helmantlet til ekspanderende ammunisjon. For spørsmål av denne karakter bør den politivitenskapelige forskning ta rollen som premissleverandør. Hva vet vi i dag om behovet for et skrifte av ammunisjon, hva er fordelene og hva er ulempene? Og hvilken systematisk kunnskap har vi om de erfaringer man har gjort i Danmark, Finland og Sverige som allerede lenge helt eller delvis har brukt ekspanderende ammunisjon? Kanskje ligger det her en egnet oppgave for et par driftige masterstudenter? Jeg har også nylig avsluttet noen foredrag ved den taktiske vedlikeholdsoplæring ved Oslo politidistrikt knyttet til temaet «Bevæpning ved pågripelse av person med farlig redskap». I forbindelse med dette har jeg savnet forskningsbasert kunnskap som kan si noe om bevæpningen i seg selv – hvor innsatspersonellet kjenner tyngden av pistolen mot låret – bidrar til at de får et metodemessig tunnelsyn i retning av å løse oppdraget ved å true med skytevåpenet.

Holdninger, kunnskap, ferdigheter og erfaring hos polititjenestepersonene

Dette punkt handler om kvaliteten på de menneskelige ressurser som politiet råder over. Som allerede nevnt foran er dette etter min oppfatning den viktigste rammefaktor for metodearbeidet. Det hjelper ikke hvor godt regelverk, utstyr, metoder og retningslinjer for tjenesten vi har, hvis kvaliteten på politiets innsatspersonell generelt eller på enkelte områder, ikke er tilfredsstillende. Men virkningen går også den motsatte veien: De mest invaderende eller kompliserte metoder kan vi først tillate oss å bruke hvis og når vi disponerer polititjenestepersoner med gode nok holdninger, kunnskaper, ferdigheter og erfaring.

Selv om dette er et område hvor det allerede er gjort en god del forskning, er det gledelig at det nå satses ganske sterkt på å skaffe kunnskap

om denne viktige faktor for politiets oppgaveløsning. Det faller nærliggende først å nevne et pågående stort forskningsprosjekt som internt ved PHS går under betegnelsen «Studdata-prosjektet». Dette er et flerårig – longitudinelt - forskningsprosjekt om som egentlig har navnet «Rekruttering, utdanning og karriereløp i politiet». Prosjektet er startet her ved PHS, men det er nå ca. 10 andre europeiske politiutdanninger som har sluttet seg til det. I tillegg til at man vil få data som vil gi grunnlag for sammenlikning over tid, vil prosjektet også gi mulighet for komparative studier. Det kan for eksempel bidra til å forklare hvorfor norsk politi på ulike områder klarer seg bedre eller dårligere enn andre lands politistyrker. Det prosjektet primært vil gi opplysninger om er hvem som rekrutteres til politiutdanningen, hvordan de påvirkes av utdanningen og hvordan og hvor lang deres karriere i politiet blir. Ansvarlige for prosjektet er professor Tore Bjørgo, førsteamanuensis Silje Bringsrud Fekjær, seniorrådgiver Kjersti Hove og forsker Gunnar Thomassen.

Selv om vi venter oss mye av «Studdata-prosjektet», er det, som allerede nevnt, foretatt atskillig forskning på feltet. Når det gjelder spørsmålet om hvem som blir politi, har Paul Larsson, Jon Strype og Gunnar Thomassen gjennomført en studie av «*Hvem er politistudentene*» (i Thomassen & Bjørgo, 2006), og Marit Egge, Jai Ganapaty og Siv Rundhovde har i rapporten «*Hvitt eller bredt*» (Egge, Ganapaty, & Runhovde, 2008) sett på rekrutteringen av minoritetsetniske studenter til Politihøgskolen.

For spørsmålet om hvordan dette utvalget av studenter preger politiets oppgaveløsninger har en mastergradstudent Solveig Abrahamsen skrevet avhandlingen «*Police personality – and the relationship between personality and preferences for contact resolution.*» (Abrahamsen, 2006) Og hennes veileder, Jon Strype har sammen med henne publisert «*Politipersonligheten*» og «*Politimøte med folk og røvere: Et blikk på forholdet til publikum*» (i Thomassen & Bjørgo, 2006). En større artikkel om temaet har de to nylig fått publisert i tidsskriftet *Policing & Society* under tittelen «*Are they all the same? Norwegian police officers' personality characteristics and tactics of conflict resolution.*» (Abrahamsen & Strype, 2010). På dette feltet inngår også Stefan Holgersons og Johannes Knutsson studie av «*Individuelle*

arbeidsprestasjoner i uniformert politiarbeid» (Holgersson & Knutsson, 2008). Asbjørn Rachlews doktoravhandling (Rachlew, 2009) inneholder også her en nyttig og interessant studie: En av delstudiene i avhandlinger viser bl.a. hvem som blir informantbehandlere, deres formelle kompetanse og deres holdninger til tjenesten, og bidrar dermed til å forklare hvordan kildebehandling som metode blir praktisert.

Innen forholdsvis kort tid vil vi også få et nytt viktig bidrag på feltet, nemlig når høyskolelektor Pål Lagestad ved PHS, Bodø avslutter sin doktoravhandling om hvordan politistudentenes kjønn påvirker det kroppsspråk de anvender i tjenesten. Og hvordan politiet evner å bruke den verbale kommunikasjon til å løse sine oppgaver er jo allerede blitt meget godt dokumentert gjennom Kari Rønnebergs doktoravhandling: *«Politi-samtaler med publikum: språkbruk som hemmer eller fremmer god kommunikasjon»*(Rønneberg, 2009).

Jeg har med vilje gjemt til slutt det tema vi får presentert her på konferansen, nemlig høyskolelektor Anders Lohne-Lies foredrag om *«Politiets ferdigheter og holdninger til arrestasjonsteknikk»*. Hans prosjekt viser med all tydelighet at selv om vi utvikler de aller beste metoder for pågripelser, og utstyret politiet med de mest hensiktsmessige hjelpemidler og utstyr, hjelper det lite hvis mannskapene ikke er i stand til å benytte dem. Kanskje er den største verdien i Lohne-Lies prosjekt at det så tydelig illustrerer at ansvaret for å vedlikeholde metodekunnskapen må hvile både på den enkelte tjenesteperson, på den enkelte driftsenhetsleder, og ikke minst på den enkelte politimester.

Og i denne sammenheng kan det være grunn til å understreke: Selv om den moralske dom blir forskjellig, er det for den som unødvendig utsettes for skade eller fare ved politiets opptreden, av liten betydning om dette skjer fordi etaten som sådan ikke visste bedre, eller fordi den enkelte tjenesteperson ikke ville eller ikke evnet å følge de foreskrevne metoder og prosedyrer!

Metoder, fremgangsmåter, retningslinjer og direktiver

Dette er kanskje området hvor forskningen fram til nå har ytt det største bidrag til metodearbeidet. En kan også her dele bidragene fra den politivitenskapelige forskning i to grupper: Dels bidrar den til å utvikle metoder, og dels kan den forklare hvorfor noe virker eller eventuelt ikke har noen virkning.

Vi har vel ikke noe klart nasjonalt eksempel på at forskningen har utviklet en politimetode fra bunnen av, for eksempel med laboratorieforsøk eller kontrollerte og overvåkede forsøk i den faktiske polititjeneste. Ofte er det imidlertid slik at ting gjøres forskjellig i de ulike politidistrikter eller i ulike deler av landet, og her kan forskningen bidra til å foredle metodene gjennom å undersøke hva er det som virker best, eller på hvilke områder har de ulike fremgangsmåter sine sterke og svake sider. Det er også forskningens oppgave å rette søkelyset mot og kontrollere om de metoder og virkemidler som politikere eller politiet selv tror har en ønsket virkning, rent faktisk har det.

Ved Forskningsavdelingen er det første og fremst på det forebyggende område at vi har bidratt til utvikling og foredling av metodene. I samarbeid med Norsk institutt for by- og regionsforskning har Marit Egge og Bjørn Barland sett på ulike opplegg for «*Kriminalitetsforebygging blant barn og unge i storbyer*» (Egge, 2008). De samme to har også i rapporten «*Tro, håp og mulighet*» (Egge & Barland, 2009) evaluert et kriminalitetsforebyggende ungdomsprosjekt i Skien. Firkløveret Gundhus, Egge, Strype og Myhrer har i rapporten «*Modell for forebygging av kriminalitet?*» evaluert SLT-modellene i ulike kommuner (Egge, Strype, Myhrer, & Gundhus, 2008). Samlet gir disse rapporter et ganske omfattende bidrag til utviklingen av hensiktsmessige metoder for forebygging av ungdomskriminalitet, og hva som bør være politiets rolle i dette arbeid. Men den forebyggende metodeutvikling omfatter også den mer ideologisk forankrede og alvorlige kriminalitet. Innenfor Forskningsrådet program om samfunnssikkerhet arbeider professor Tore Bjørgo med en rapport om «*Modeller for forebygging av terrorisme*». Rapporten vil trolig ha betydelig overføringsverdi til

andre ideologisk forankrede kriminalitetsformer, og allerede nå er det grunnlag for å peke på to viktige forhold: Det første er knyttet til flertallsformen «modeller», som viser til at det må settes inn ganske bredspektrede tiltak. Det er andre er at man ikke primært behøver å sikte mot «omvendelse». I det kriminalitetsforebyggende arbeid lever vi godt med holdningen til Peer Gynt: «Ja, tenke det; ønske det; ville det med, - men gjøre det! Nej; det skønner jeg ikke!»

Politidirektoratet har tatt initiativet til prosjektet «Trygghet og tillit» hvor en rekke politidistrikter og særorganer gjennomfører ulike tiltak med den felles målsetting å bedre forholdet mellom politiet og den minoritetsetniske befolkning. Forskningsavdelingen ved Helene Gundhus, Marit Egge, Nocolai Johansen og Mette Berg, er engasjert til å evaluere en del av disse tiltakene, og dette vil forhåpentligvis bidra med verdifull kunnskap om hva som har den ønskede effekt, hva som ikke har det, og ikke minst hva som er årsaken til dette.

På etterforskningsiden må først nevnes Trond Myklebust sin artikkelbasert doktoravhandling om avhør av barn (Myklebust, 2009). Den har gitt et vesentlig bidrag til utviklingen av metoden «avhør», og vi får høre nærmere om dette i hans foredrag om «Avhør av barn» på konferansen her. Men i gruppen etterforskningsmetoder er det også grunn til å nevne Siv Rundhovdes bearbejdede masteravhandling som er publisert i PHS-forskning med tittelen «*Gjerningsmannsprofilering – mellom samfunnsviten-skap og politiarbeid*» (Runhovde, 2009). Den er bidrag til forståelsen av hva som er metodens muligheter og begrensninger. Forhåpentligvis vil også forskningsprosjektet «*Kvalitet i etterforskningen*» som Johannes Knutsson, Trond Myklebust og jeg samarbeider om, gi et bidrag til metodeutviklingen i etterforskningsarbeidet.

På den politioperative siden vil professor Johannes Knutsson ganske snart foredra om «*Demonstrasjoner og dialogpoliti*» som først og fremst er basert på undersøkelser fra Sverige. Men de av dere som har hatt anledning til å bla gjennom Oslo politidistrikts billedbok om «*Nobels fredspris 2009 – sett med politiets øyne*» vil på side 24-25 se at dialog med de som arrangerer demonstrasjoner og grupperinger som kan tenkes å benytte

anledningen til å gi uttrykk for sine meninger, er en viktig del av arbeidet med «crowd control» også her i Norge.

De store politioperative hendelser i 2009 var som Leo Tolstojs storverk konsentrert om «Krig og fred». Det startet i januar med uroen knyttet til Gaza-krigen og sluttet med en fredelig massemønstring ved Fredsprisutdelingen i desember. Politiet kom godt, og til dels meget godt, fra begge hendelser. Men nettopp fordi det gikk så bra så blir det naturlig nok verken noen etterforskning eller gransking, men «bare» en etatsintern evaluering, jf. Norsk POLITI nr. 4/2009 side 30. Her bør politiforskningen kjenne sin besøkelsestid, og fremskaffe kunnskap om eller i alle fall gi en vitenskapelig forklaring på hva som var suksessfaktorene. Det har sannsynligvis mer grunnleggende og personuavhengige årsaker enn de suksessfaktorer som mediene viser, nemlig at stabssjef Johan Fredriksen er en meget dyktig og klok mann, og at politiets innsatsleder er i stand til å smile uforstyrrelig og beroligende også når steinene suser og gassen driver gjennom luften. En slik politivitenskapelig bearbeiding og forklaring vil trolig bidra til å synliggjøre faktorer som både kan være til vesentlig nytte i den politioperative opplæring og ved operasjoner av vesentlig mindre skala.

Konkret handling eller løsning

Når vi kommer til hvordan politiet rent faktisk løser sine oppgaver, vil forskningens oppgave som regel være å avdekke om oppgaveløsningen er i samsvar med de øvrige rettslige rammer og retningslinjer, og eventuelt gi en forklaring på hvorfor så ikke er tilfelle. Forklaringsdelen av forskningen vil gjerne knytte seg til at de rettslige rammer er uhensiktsmessige, utstyret for dårlig, kunnskapen for svak eller at retningslinjer eller metoder ikke passer til virkeligheten. Slike forskningsprosjekter vil derfor berøre flere elementer i den femdelte trekant jeg har tatt som utgangspunkt. Anders Lohne-Lies sitt prosjekt gir for eksempel både en redegjørelse for hvordan politiet gjennomfører arrestasjoner, og den tilstreber å forklare det avvik som avdekkes. Politioverbetjent Anders Rasch Olsen materavhandling om

«Informantbehandling i politiet. – En kartlegging av konsekvenser og faktorer som påvirker effektiviteten ved politiets bruk av informanter» (Rasch-Olsen, 2008), og som er grunnlaget for hans foredrag her i dag, berører også flere sider, men er i hovedtrekk mer deskriptiv. Undersøkelsen som Gunnar Thomassen og jeg gjennomførte for metodekontrollutvalget om «*Kommunikasjonskontroll og betydning for etterforskning, personvern og rettssikkerhet: En studie av erfaringene med bruk av metoden*» - og som Gunnar Thomassen skal foredra om her på konferansen - er derimot nærmest utelukkende beskrivende. Denne karakteristikken kan vel også gis av Per Olaf Torkildsens publiserte masteravhandling «*Savnet og Ettersøkt*» som er en studie av savnede personer på land i Norge og de søk som blir iverksatt for å finne dem (Torkildsen, 2008). Det samme kan sies om undersøkelsen som politiinspektør Jostein Bakke og jeg foretok om «*Begjæring om varetekt med restriksjoner*», selv om vi også tillater oss å påpeke at riksadvokatens retningslinjer om konkretiserings- og deltaljeringsnivået i begjæringene fremstår som uhensiktsmessig, bl.a. sett i lys av at det over en periode på 10 år ikke har vært mulig å få til en tilfredsstillende etterlevelse.

Den type evalueringsforskning som bl.a. varetektsundersøkelsen er et eksempel på har vi ved Forskningsavdelingen på prinsipielt grunnlag bestemt at vi for fremtiden ikke bør utføre, med mindre det gir oss tilgang til data eller informasjon som vi kan bruke i andre forskningsoppgaver. Årsaken er at det er forholdsvis tidkrevende og at det i Justisdepartementet, Politidirektoratet og ved mange politidistrikter er analyse- og utredningsenheter som er ofte er vel så godt egnet til å gjennomføre slike oppgaver. Og når man nå tilsynelatende skal bruke meget betydelige beløp på nye data- og registerløsninger i politiet, bør man sørge for at viktig og etterspurt informasjon er strukturert slik at den kan søkes fram med noen tastetrykk. Når et internasjonalt overvåkingsorgan ba om en undersøkelse av bruk av varetekt med restriksjoner ved sitt besøk til Norge i 1999, og det samme så ble gjentatt i 2007, trenger man ingen krystallkule for å forutse at Norge sannsynligvis må svare på det samme en gang til før 2015. Da bør overvåkingsorganet kunne få med seg tallene før de forlater landet.

Avslutning

Denne introduksjonen har vist at det er behov for metoder ved alt politiarbeid, og at metodearbeidet må drives på alle områder. Jeg har også lagt vekt på å vise at politiets metoder og oppgaveløsning påvirkes av en rekke faktorer, og at den politivitenskapelige forskning i forhold til alle disse både har og kan bidra på en verdifull måte.

Som nevnt innledningsvis er det metoder for alt; også for formidlings- og foredragsvirksomhet. Selv synes jeg Georg Bernhard Shaw har beskrevet en god formidlingsmetode når han sier: «Min metode er å ta de største anstrengelser for å finne ut hva som er riktig å si, og deretter fremfør det med stor ledighet.»

Med tro og håp om at denne metode også benyttes av konferansens foredragsholdere, takker jeg for oppmerksomheten og overlater plassen til de som har noe substansielt å meddele.

Litteratur

- Abrahamsen, S.** (2006). *Police personality and the relationship between personality and preferences for conflict resolution tactics* (Vol. 2006:2). Oslo: Politihøgskolen.
- Abramahsen, S. & Strype J.** (2010). «Are they all the same? Norwegian police officers' personallity characteristics and tactics of conflict resolution. *Policing & Society* (Vol. 20 No 1. Marsch 2010, page 99-123
- Auglend, R. L., Mæland, H. J., & Røsandhaug, K.** (2004). *Politirett*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Egge, M.** (2008). *Kriminalitetsforebygging blant barn og unge i storbyene: en evaluering av praksis i fem kommuner : samarbeidsrapport NIBR/Politihøgskolen*. Oslo: NIBR.
- Egge, M., & Barland, B.** (2009). *Tro, håp og mulighet: evaluering av et kriminalitetsforebyggende ungdomsprosjekt i Skien* (Vol. 2009:1). Oslo: Politihøgskolen.
- Egge, M., Ganapathy, J., & Runhovde, S.** (2008). *Hvitt eller bredt?: rekruttering av minoritetsstudenter til Politihøgskolen* (Vol. 2008:2). Oslo: Politihøgskolen.
- Egge, M., Strype, J., Myhrer, T.-G., & Gundhus, H. I.** (2008). *Modell for forebygging av kriminalitet?: evaluering av Samordning av Lokale kriminalitetsforebyggende Tiltak (SLT)* (Vol. 2008:4). Oslo: Politihøgskolen.

- Holgersson, S., & Knutsson, J.** (2008). *Individuelle arbeidsprestasjoner i uniformert politi-arbeid* (Vol. 2008:1). Oslo: Politihøgskolen.
- Mathisen, G.** (2009). *Utlevering for straffbare forhold*. Gyldendal akademisk, Oslo.
- Myhrer, T.-G.** (2001). *Personvern og samfunnsforvar: om taushetsplikt og ytringsrett i straffesaksbehandlingen*. Oslo: Cappelen akademisk forl.
- Myhrer, T.-G.** (2005). *Som siste utvei: rettslige rammer for politiets bruk av skytevåpen*. Oslo: Universitetsforl.
- Myklebust, T.** (2009). *Analysis of field investigative interviews of children conducted by specially trained police investigators*. Unipub, Oslo.
- Rachlew, A.** (2009). *Justisfeil ved politiets etterforskning: noen eksempler og forskningsbaserte mottiltak*. Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo, Oslo.
- Rasch-Olsen, A.** (2008). *Informantbehandling i politiet: en kartlegging av konsekvenser og faktorer, som påvirker effektiviteten ved politiets bruk av informanter*. Politihøgskolen, [Oslo].
- Runhovde, S.** (2009). *Gjerningsmannsprofilering: mellom samfunnsvitenskap og politiarbeid* (Vol. 2009:2). Oslo: Politihøgskolen.
- Rønneberg, K. G.** (2009). *Politisamtaler med publikum: språkbruk som hemmer eller fremmer god kommunikasjon*. Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo, Oslo.
- Thomassen, G., & Bjørge, T.** (2006). *Kunnskapsutvikling i politiet: Forskningskonferansen 2006*, Oslo.
- Torgersen, R.** (2009). *Ulovlig beviserverv og bevisforbud i straffesaker*. Papinian, [Oslo].
- Torkildsen, P. O.** (2008). *Savnet og ettersøkt: en studie om savnede personer på land i Norge og de søk som blir iverksatt for å finne dem*. P.O. Torkildsen, Stavanger.
- Wangensteen, B.** (2005). *Bokmålsordboka: definisjons- og rettskrivningsordbok*. Oslo: Kunnskapsforl.
- Webster, N., & McKechnie, J. L.** (1983). *Webster's new twentieth century dictionary of the English language, unabridged: based upon the broad foundations laid down by Noah Webster*. New York, N.Y.: Simon and Schuster.

Demonstrationer och dialogpolis

JOHANNES KNUTSSON

Inledning¹

I samband med EU-mötet och besöket av president Bush i Göteborg år 2001 uppstod svårartade kravaller med stor skadegörelse. Vid en incident avlossade polis skott där tre personer skottsbadades. Omkring 150 personer måste uppsöka sjukhus varav ca 50 var poliser. För att få kontroll över situationen genomfördes vid ett tillfälle ett massomhändertagande där polisen frihetsberövade 459 personer.

I en granskning som genomfördes av en av regeringen utnämnd komité konstaterades en rad brister. Under förberedelserna uppstod svåra samarbetsproblem mellan den lokala organisationen och rikspolisstyrelsen. Trots att en så stor händelse krävde förstärkningar från andra polisdistrikt skedde ingen övergripande koordinering av rikspolisstyrelsen och rikspolischefen blev kritiserad för sin passivitet. Poliserna hade dessutom ingen gemensam taktik och det fanns stora brister i utrustningen. Under efterspelet ställdes den ansvarige polischefen inför rätta för beslutet om massomhändertagandet, men blev frikänd. Sammanfattningsvis kan sägas att händelsen innebar ett stort polisiärt misslyckande.

I rapporten från den s.k. Göteborgskommittén föreslogs att polisen skulle införa en ny nationell taktik (SOU, 2002). Den skulle vara icke-kon-

¹ Detta bidrag bygger i huvudsak på kapitlet *Dialogue Policing: A Means for Less Crowd Violence?* författat av polismannen och forskaren Stefan Holgersson och Johannes Knutsson. Det återfinns i boken *Preventing Crowd Violence* (2011) med Tamara D. Madensen och Johannes Knutsson som redaktörer, utgiven av Lynne Rienner Publisher.

fronterande, nedtrappande och innehålla förebyggande strategier för att förhindra kravaller. Massgripanden borde undvikas. Istället skulle polisen prioritera ingripanden mot enskilda personer. Poliserna som arbetade med folksamlingar skulle också ha en gemensam utbildning och terminologi. Befäl på olika nivåer behövde lämplig utbildning. De speciella kontaktpoliser som upprättade dialoger med representanter för demonstranterna under händelserna uppfattades positivt. Det föreslogs att en sådan funktion skulle ingå i den nya taktiken.

Den särskilda polistaktiken

Inspirerade av det ett mobilt insatskoncept som utvecklats i Danmark, beslöt Rikspolisstyrelsen år 2004 att en ny nationell taktik skulle införas – den särskilda polistaktiken (SPT). Den innebär att personalen transporteras i säkrade fordon som kan motså angrepp från demonstranter, exempelvis i form av gatstenar. Polisen kan med hjälp av fordonen snabbt förflytta sig till platser där det finns behov. I fordonen är personalen skyddad eller kan stå i skydd bakom dem. Fordonen används även för att fysiskt dirigera, stoppa, leda eller skingra demonstranter. Särskilda civilklädda enheter används för att kunna omhänderta personer som gör sig skyldiga till lagbrott. Det finns även enheter med personal som kan utreda lagöverträdelser och enheter som har som uppgift att ta hand om och transportera omhändertagna. En viktig funktion har de s.k. dialogpoliserna (se nedan).

Poliserna tjänstgör i organisationen endast vid behov, annars arbetar de i sina normala funktioner. Totalt finns ca 1 200 poliser i SPT-organisationen (Sverige har totalt ca 20 000 poliser). Denna förstärkningsorganisation omfattar endast storstadsdistriken där Stockholm, Göteborg och Malmö finns.

Den särskilda polistaktiken kan beskrivas med hjälp av ett antal nyckeltermar.

- Genom att *underlätta* vill man bistå demonstranterna att uppnå sina legitima syften och därmed få dem att ta ansvar för sina arrangemang.

- Genom *dialog* vill man utväxla information, skapa överenskommelser och medla mellan polis och demonstranter.
- Genom ett *motpartsperspektiv* vill man anpassa polisinsatserna till reaktioner i folksamlingen för att undvika upptrappning och uppnå en nedtrappning.
- Genom *differentiering* vill polisen rikta sina insatser mot undergrupper och individer i folksamlingen som begår brott eller skapar oordning.
- Via *signalvärden* förmedlar polisen sin beredskap att ingripa och bruka makt.
- *Stämningläget* anger stämningen i folksamlingen och risken för konfrontation. Läget anges med färger där *grön* anger en lugn och kontrollerad situation utan risk för konfrontation, *gul* en spänd situation som kan utvecklas till en konfrontation och *röd* konfrontation med fysiska attacker och våldsanvändning.

Kommunikation är grundstenen i taktiken där dialog är ett viktigt element. Polisen använder dock inte endast en verbal kommunikationsmetod. Genom medvetna och konsekventa icke verbala signaler kan polisen fortlöpande ge olika budskap. Polismarkerade fordon, deras formationer, sirener och ljus, placering och formering av uniformerade poliser, hur skyddsutrustning används och synlighet av makthjälpmedel ger olika signaler. Skalan går från att förmedla en lugn och avspänd situation till att polisen är redo att bruka makt.

Det nya taktiken är dynamisk i två avseenden. Det finns en strävan att löpande anpassa polisinsatserna till den aktuella situationen och målen med insatsen. Dessutom förfinas taktiken fortlöpande utifrån erfarenheter från olika situationer. Det sker en fortbildning och nya kunskaper implementeras i arbetet. En annan viktig anledning till anpassning är att demonstranterna förändrar sina ageranden. Dagens insatser där taktiken används skiljer sig avsevärt från första gångerna den användes.

Dialogpolisverksamhet

Redan innan den särskilda polistaktiken började införas år 2004, avdelades i Stockholm ett antal poliser för att tjänstgöra som dialogpoliser. De arbetade som polisförhandlare och skulle nu vid sidan av sina vanliga arbetsuppgifter även vara dialogpoliser. Detta har inneburit att dialogpoliskonceptet till stora delar har kommit att utvecklas av dialogpolisenheten i Stockholm.

Sedan tidigare fanns en viss erfarenhet av dialog mellan vissa högerorganisationer och polisen. Att ha en dialog med denna slags organisation är enklare än med vissa typer av vänsterorganisationer. Eftersom en högerorganisation är hierarkisk finns det ledare som kan svara för hela gruppen. Vänstergrupperingar är som regel icke-hierarkiska och är ofta skeptiska eller direkt hatiska mot polisen vilket leder till problem med att etablera kontakt.

När dialogpoliserna började med att förmedla informationer mellan polis och vänsterorganisationer uppstod omedelbart två problem. Från vänstersidan ifrågasatte man dialogpolisernas syften och uppfattade att de ville få upplysningar så att polisen lättare kunde kontrollera dem. Många av dem avskydde därför dialogpoliserna.

Polisledningen å sin sida hade dåliga erfarenheter med ofta våldsamma ageranden från dessa demonstranter och att behöva använda maktspråk gentemot dem. Man uppfattade nu att dialogpoliserna hade tagit sida för demonstranterna och att de därmed var förrädare. Många poliser hatade därför dialogpoliserna – en inställning som dock hos de flesta har förändrats till det bättre varefter de har förstått vad dialogpolisarbetet går ut på. Erfarenheter hos demonstranterna på vänstersidan har även inneburit att de fått förtroende för dialogpoliserna – när de fanns med lyckades demonstranterna bätte med att få fram sina budskap.

När dialogpoliserna i samband med demonstrationer rörde sig i eller nära demonstrantgrupperna fick de ett helt nytt perspektiv på polisens sätt att agera. Dialogpoliserna uppfattade att polisernas ingripanden kunde öka demonstranternas våld. Dialogpoliserna tvivlade inledningsvis på sina upplevelser och sökte information som kunde hjälpa dem att tolka sina

upplevelser. De fann då en socialpsykologisk teori kallade the Elaborated Social Identity Model (ESIM) som kunde förklara fenomenet (se t.ex. Reicher, 1996). I korthet säger denna teori att inom- och mellangrupsprocesser mellan poliser och demonstranter under demonstrationstillfällen påverkar den sociala identiteten. Om polisen bemöter en grupp demonstranter som en homogen grupp av våldsverkare kommer även fredliga deltagare att uppfatta polisen som en fiende som man har rätt att försvara sig gentemot. Annars fridsamma personer kan på detta sätt komma att begå våldshandlingar som de annars inte skulle ha begått.

Dialogpoliserna hade inledningsvis svårt att få genomslag för sina råd. Men vid några tillfällen följde chefer de råd som dialogpoliserna gav. De förväntade oroligheterna uteblev och demonstrationer blev lugnare. Det verkade således som att närvaro av dialogpoliser ledde till lugnare demonstrationer! Så småningom började fler chefer lyssna till dem och inställningen ändrades. Numera accepteras dialogpoliserna av de flesta i förstärkningsorganisationen. En intervjuad gruppchef uttryckte detta mycket klart och tydligt: *«Inställningen till dialogpoliser har förändrats, från början sågs det som ett skämt, men nu kan vi inte klara oss utan dem.»*

Utvecklingen av dialogpoliskonceptet

Utvecklingen av dialogpoliskonceptet präglas av dialogpolisernas olika erfarenheter och bakgrund. Den ursprungliga gruppen utgjordes av polisförhandlare och erfarenheter från förhandlingar var naturligtvis viktiga. Några hade varit i FN-tjänst i Balkan och kunde utnyttja vad de lärt sig där då de försökt medla mellan grupper med starkt skilda uppfattningar och intressen. Kunskaper från universitetsstudier i psykologi och statskunskap gav även viktiga bidrag.

Också dialogpoliskonceptet är dynamiskt och måste vara det. Det hänger samman med nya erfarenheter som görs, men även med att särskilt de polisfientliga demonstrantgrupperna försöker finna nya metoder för att kunna motverka polisen.

Principer för dialogpolisverksamhet

Principerna för dialogpolisverksamheten kan sammanfattas till fem olika element.

- Genom *förhandling* vill dialogpoliserna bidra till att skapa kompromisser och översenskommelser mellan polischefernas strävan efter fördelaktiga taktiska villkor och demonstranternas mål. Ett exempel är att uniformerad polis håller sig utom synhåll för polisfientliga grupperingar under förutsättning att demonstrationen sker under ordnade former.
- Genom *medling* vill dialogpoliserna bidra till att undvika negativ stereotypisering och öka förståelsen mellan grupperna. Man förklarar polisens synvinkel för demonstrantgrupperna och omvänt.
- Dialogpoliserna kan *föreslå lösningar* eftersom de känner till såväl polisernas ståndpunkter som demonstranternas.
- Dialogpoliserna *förmedlar information* genom att vara en kommunikationslänk mellan polisedningen och demonstranterna.
- Genom att röra sig i eller nära demonstranterna kan dialogpoliserna kontinuerligt *läsa av stämningsslägen* i demonstrantgrupperna och hur de reagerar på polisåtgärder. De informerar polisen om konsekvenserna av olika åtgärder, både kort- och långsiktigt.

Dialogpoliser har uppgifter både före, under och efter en demonstration. Genom kontakter med representanter för demonstrantgruppen och polisedningen innan en demonstration kan dialogpoliserna underlätta överenskommelser mellan demonstranterna och polisen. Under själva demonstrationerna fungerar de som en kommunikationslänk mellan polischeferna och demonstrationsorganisatörer. Efter demonstrationerna kan de diskutera både med demonstrationsorganisatörer och polisedningen hur demonstrationen löpte, hur polisinsatsen fungerade och hur den uppfattades.

Kortfattat om dialogpoliserna

Dialogpoliserna arbetar i par och uppträder normalt sett civilklädda, men är urskiljbara genom att de bär en gul väst med texten Dialogpolis. Vid våldsamma konfrontationer griper de inte in fysiskt utan drar sig bort men kan fortsätta att observera.

I likhet med andra poliser som ingår i den särskilda polistaktiken arbetar inte dialogpoliserna som dialogpoliser på heltid. (Undantaget är koordinatorena i Stockholm som är heltidsanställda i denna funktion. I Stockholm är det även ordnat så att poliserna kan avsätta 25 procent av sin arbetstid för uppdraget som dialogpolis.)

Alla poliser som arbetar i yttre tjänst skall bära tjänstevapen. För att vara obebäpnad krävs tillstånd. En del dialogpoliser har valt att inte bära vapen. Deras skäl är att det är omöjligt att använda skjutvapnet i en folksamling och att det finns en risk att demonstranter kan ta vapnet. De uppfattar även att det understryker deras uppdrag och trovärdighet att vara obebäpnad.

Den förebyggande dimensionen i den särskilda polistaktiken

Ett viktigt tanke bakom den särskilda polistaktiken är att den skall leda till lugnare och mer ordnade demonstrationer med mindre våldsamheter. Det rör sig om våld mot polis, våld mellan olika motstående demonstrantgrupper men också polisens maktutövning mot demonstranter. En central fråga blir då om den nya taktiken verkligen leder till minskade konfrontationer och till mindre våld.

I likhet med vanlig brottsförebyggande verksamhet är det svårt att genom vanliga utvärderingar ta reda på om den nya taktiken verkligen leder till mindre våldsamma demonstrationer (se t.ex. Tilley, 2006). Att göra direkta jämförelser med demonstrationer där den gamla taktiken tillämpas är inte en framgångsbar väg.

En möjlighet är dock att utifrån en välunderbyggd brottspreventions-teori identifiera olika ageranden som kan antas ha förebyggande effekter

och sedan undersöka i vad mån de tillämpas i den särskilda polistaktiken. Utgångspunkten är således att studera i vilken utsträckning, jämfört med den gamla taktiken, nya förebyggande åtgärder antingen tillkommit eller används mer systematiskt.

I den gamla taktiken var lite förenklat maktspråk standardmetoden, där polisen antingen visade sin maktpotential eller vid attacker gick till motangrepp där batongen ofta kom till användning. En erfaren polischef karakteriserade den gamla taktiken kortfattat på följande vis: «*Det var en aggressiv vägg av kött*».

Situationell brottsprevention

Den brottspreventionsansats som används i detta sammanhang är den situationella. I denna ansats utgår man från att brott kan förebyggas genom att göra förändringar i den kontext där handlingarna äger rum. Det finns fem grundläggande förebyggande tekniker (se t.ex. Clarke, 2008). Brottsliga handlingar kan således förebyggas om det:

- Kräver större ansträngning att begå brott.
- Innebär en större risk att begå brott.
- Ger mindre i utbyte att begå brott.
- Blir svårare att ursäkta brotten.
- Provokationer som kan motivera till brott blir mindre.

Situationella tekniker i den särskilda polistaktiken

Inom den särskilda polistaktiken har 38 olika specifika förebyggande tekniker identifierats som kommit till användning. Eftersom taktiken är dynamisk och utvecklas kommer säkert nya tekniker att tillkomma. Dessa specifika tekniker kan hänföras till de olika grundläggande teknikerna. Av de grundläggande teknikerna har flest identifierats för *Minska provokationer* (se uppställningen nedan).

Det måste understrykas att dessa tekniker är kontextberoende – sammanhanget är avgörande för vilken teknik som är tillämpbar och vilken effekten blir. Vad som fungerar för en demonstrantkategori i en situation kanske inte fungerar i en annan. Det kan dessutom vara så att en teknik som fungerar nedtrappande och våldsförebyggande i en situation, har motsatt effekt i en annan. De skall därför väljas med stor omsorg efter den specifika situation som de skall användas i. Informationer från dialogpoliserna kan vara särskilt viktiga i detta sammanhang.

Argumenten blir tydliga vid resonemang om hur olika typer av demonstranter kan reagera och anpassa sig till de olika teknikerna. Lite förenklat kan demonstranterna delas in i tre grupper. Det kan således röra sig om 1) till våldshandlingar redan motiverade personer, 2) sådana som lätt kan bli påverkade och motiverade under ett demonstrationstillfälle och slutligen 3) de som egentligen är fredliga, men som i situationen kan bli provocerade av polisens agerande och därmed bli motiverade till våldshandlingar. Uppställningen nedan visar relevant grundläggande förebyggande teknik för de respektive demonstrantkategorierna. Dessutom anges hur många specifika tekniker som identifierats.

Kategori	Grundläggande teknik	Antal specifika tekniker
Personer som avsiktligt använder sig av demonstrationstillfällen för att begå våldshandlingar.	Öka ansträngning	7
	Öka risk	9
	Minska utbyte	6
Personer som begår våldshandlingar om de uppfattar att det i situationen kan vara acceptabelt att göra det.	Försvåra ursäkten	4
Personer som i situationen provoceras av polisens agerande och av det kan bli motiverade att begå våldshandlingar.	Minska provokation	12

De tre första grundläggande teknikerna är i huvudsak riktade mot i grunden aggressiva och våldsamma demonstranter, av polis ofta betecknade

som «professionella bråkmakare» eftersom de kan sträva efter att även få andra demonstranter att agera våldsamt. Denna grupp kan förväntas att bli påverkade av de tre starka mer traditionella grundläggande teknikerna, men knappast av de andra två. Som illustration anges tre konkreta tekniker för de olika grundläggande teknikerna.

Öka ansträngningen

- Tvinga demonstranterna att följa en viss väg. Använda specifika samlingsplatser och/eller starttider som gör det svårare att orsaka problem.
- Ta bort föremål som kan användas som vapen från samlingsplatsen, längs demonstrationsvägen och slutplatsen.
- Använda säkrade fordon eller på annat sätt skapa fysiska barriärer som hindrar demonstranter att ta sig in på områden med motsatta grupper eller känsliga objekt.

Öka riskerna

- På ett avvägt sätt visa att polisen har kapacitet och är beredd att bruka våld.
- Låt civila gripandeenheter frihetsberöva lagbrytare bland demonstranter.
- Patrullera vissa sektorer och systematiskt genomföra visiteringar för att upptäcka demonstranter med farliga föremål.

Minska belöningarna

- Ställ kravet att frånvaro av uniformerade och civilklädda poliser kräver att deltagarna tar eget ansvar för händelsen.
- Instruera polisen att inte reagera på provokationer.
- Tydliggör att konfrontation flyttar fokus från sakfrågorna.

Mellankategorin går inte aktivt in för att begå våld, skapa oro och vandalisera, men kan om de i situationen uppfattar att det kan vara acceptabelt, begå sådana handlingar. För dem är den grundläggande tekniken *undanröj ursäkter* relevant. Tre konkreta tekniker anges nedan.

Undanröja ursäkter

- Underlätta för demonstranter att uppnå sina mål.
- Få demonstranter att själva ta ansvar för ett ordnat uppträdande och därmed göra det svårare för sympatisörer att bryta mot reglerna.
- Få demonstranterna att uppfatta poliserna som individer genom kontakt och bra bemötande från poliserna.

Slutligen finns gruppen med i grunden fredliga och laglydiga demonstranter. Men om de uppfattar att polisen går för långt och använder omotivert maktspråk kan de bli provocerade till att begå våldshandlingar i försvar mot polisen. Också för dem anges tre konkreta tekniker.

Minska provokationer

- Använd i så stor omfattning som möjligt signaler som visar att polisen är avspänd och fredlig och inte förväntar sig problem.
- Begränsa ingripandena till dem som missköter sig och undvik att agera mot hela gruppen av demonstranter.
- Var beredd att ompröva polisingripanden om de uppfattas som provocerande.

Det måste understrykas att teknikerna i hög grad är beroende av den specifika situationen som de ska användas i. I vissa fall kan det finnas en positiv förebyggande effekt av en maktdemonstration, men under andra omständigheter kan detta provocera demonstranterna och få dem att reagera våldsamt. I den gamla taktiken var maktspråk på det hela taget den enda tekniken att användas. Numera används detta medel endast efter noga överväganden av dess för- och nackdelar. Teknikerna bör därmed ses som känsliga instrument som kräver överväganden och förberedelser innan de används. Detta visar på behovet av utvärderingar och uppföljningar för att granska deras effektivitet.

Konklusion

Som nämndes tidigare är det svårt att med hjälp av traditionell utvärderingsmetodik avgöra hur effektiv den nya särskilda taktiken är. Men en klar indikation på att den nya taktiken är bättre än den gamla är att den nya innehåller en rad metoder och tekniker som har visat sig vara effektiva i att förebygga brott. Det bör även framhävas att de situationella teknikerna för att undanröja ursäkter och minska provokationer är åtgärder som kan ses som praktiska tillämpningar av den väldokumenterade teorin Elaborated Social Identity Model (ESIM) om beteenden och reaktioner i folkmassor. Ytterligare ett argument är att personliga erfarenheter har fått poliserna som från början varit skeptiska att ändra åsikt. Eftersom flera av teknikerna bryter med traditionellt polistänkande är det i sig själv ett framsteg att de används och ännu ett tecken på att taktiken faktiskt är effektiv. Poliserna har egna erfarenhet av att den nya taktiken faktiskt leder till mindre våldsamma demonstrationer.

Litteratur

- Clarke, R.V.** (2008). Situational Crime Prevention. I: R. Wortley & L. Mazzerolle (red.), *Environmental Criminology and Crime Analysis* (s. 178-194). Cullamton: Willan publishing.
- Reicher, S.** (1996). «The battle of Westminster»: developing the social identity model of crowd behavior in order to explain the initiation and development of collective conflict. *European Journal of Social Psychology*, 26, 115–134.
- SOU 2002** (2002). *Göteborg 2001. Betänkande från Göteborgskommittén*. Statens offentliga utredningar, 2002:122. Stockholm: Fritzes förlag.
- Tilley, N.** (2006). Knowing and doing: guidance and good practice. I: J. Knutsson & R.V. Clarke (red.), *Putting theory to work. Implementing situational prevention and problem-oriented policing* (s. 217-252). Crime Prevention Studies, vol. 20. Monsey, NY: Criminal Justice Press.

Politiavhør som metode

TROND MYKLEBUST

«...It is a capital mistake to theorise before one has data. Insensibly one begins to twist facts to suit theories, instead of theories to suit facts... »

Doyle A.C. «A Scandal in Bohemia»
The original illustrated «Strand» Sherlock Holmes.

Avhør av barn har mange fellestrekk med avhør av voksne. Erfaringene fra avhør av barn er derfor viktig i den generelle avhørsprosessen. Under årets forskningskonferanse presenterte jeg hovedfunnene fra min doktoravhandling (Myklebust, 2009). Etter ønske fra flere har jeg i denne artikkelen valgt å presentere temaet avhør generelt, og avhør av barn spesielt. Jeg reiser også noen faglige utfordringer og håper artikkelen kan bidra til gode diskusjoner rundt avhør som metode.

Innledning

Det er en seiglivet myte at politiets arbeid i overgrepssaker er tilfeldig og lite faglig. De seneste årene er politiets kunnskap vesentlig endret og forbedret. Opplæringen av studenter og ferdigutdannede polititjenestemenn ved Politihøgskolen bygger på en helhetsforståelse i straffesaker. Objektivitetskravet drilles inn på en helt annen måte enn før, og vi følger med og deltar aktivt i internasjonal utvikling og forskning for å kunne identifisere svake punkter og forbedringsmuligheter. Dette økte samarbeidet mellom

aktører nasjonalt og internasjonalt krever tydelige rolleavklaringer og økt krav til objektivitet i etterforskningen med fokus på notoritet og etterprøvbarehet.

Historisk tilbakeblikk

Avhør av barn og utdanning av spesialtrente avhørere er et tema som opp gjennom årene har engasjert mange (Myklebust, 2005). I etterforskning av straffesaker avgjør barnets alder og utvikling hvilke regler som gjelder for hvordan politiet kan innhente opplysninger fra barnet i etterforskningen. Bak reglene for avhør av barn ligger to hovedhensyn: Hensynet til å skåne barnet for belastningen av den rettslige behandlingen og hensynet til å sikre bevisverdien av barnets forklaring. Disse to hensynene inngår i kravene for en betryggende saksbehandling i straffesaker og er regulert i straffeprosessloven¹.

Få vet at vi i Norge tidlig var langt fremme internasjonalt i utforming av særskilte regler for avhør av barn som fornærmet i sedelighetssaker. I forbindelse med femtiårsjubileet til Norske Kvinners Nasjonalråd (N.K.N.) i 1954 ble det gitt ut en bok med beretninger fra rådets møter og historie, hvor følgende trekkes frem fra rådets landsmøte i Kristiansund i juli 1913:

... «I rådenes «5-minutter» kom et begrunnet forslag fra Porsgrund kvinneråd om å ta opp arbeidet for å få forandret loven om forhør av barn, som hadde vært utsatt for sedelighetsforbrytelser, og N.K.N. opptok det på sitt arbeidsprogram. Det ble mange foredrag og mange besøk hos statsråden. Alle var så enige; men allikevel var det vanskelig å få den meget nødvendige forandring! Den kom i 1926.»... (Norske Kvinners Nasjonalråd, 1957, side 181)

Etter initiativ fra N.K.N. ble det vedtatt en lovendring med virkning fra 1926. Da ble hovedregelen at barnet skulle forklare seg for en dommer utenfor rettsmøtet. Barnet skulle fortrinnsvis avhøres alene av dommeren og øvre aldersgrense ble satt til 16 år, som også var den alminnelige verne-grensen² ved seksualhandlinger. Den lovreformen vi fikk i 1926 baserte

¹ Lov av 22.mai 1981 nr.25 om rettergangsmåten i straffesaker.

² Seksuelle lavalder. NOU 1992:16, side 43.

seg på et spinkelt erfaringsmateriale. Reformen hadde tatt utgangspunkt i noen oppsiktsvekkende rettssaker hvor barn hadde vært utsatt for en inngående og opprivende eksaminasjon. Med atskillig rett kan man nok si at reformen var mer emosjonelt en rasjonelt begrunnet (NOU 1992:16; Robberstad, 2003).

Lær historie, husk historie, for ikke å gjenta historien...

Etter en større straffesak med stor omtale i media, ser en i de fleste land at det kommer en emosjonell tilnærming med fokus på lovendring og ressurser. I Norge førte den såkalte Bjugn-saken (1992-1994) med 550 avhør av 220 vitner, 61 avhør av 40 barn, 7 siktelsler, 1 tiltale og senere frifinnelse, til kritikk på måten etterforskningen var gjennomført. I evalueringen, utarbeidet av psykologene Rønbeck og Backe-Hansen samt Riksadvokaten³ etter Bjugn-saken, ble det påvist flere områder hvor tjenestemennene ikke var tilstrekkelig oppdatert på hvordan en skulle avhøre barn. Det ble også reist generelle spørsmål om avhør som etterforskningsmetode. Dette førte til endringer i straffeprosessloven og en ny forskrift om dommeravhør og observasjon⁴ som avløste forskriften fra 1985^{5 6}.

Særlig skikket person som avhører

Fra en ordning hvor avhørene i hovedsak ble gjennomført av personell med barnefaglig- og klinisk kompetanse, gir forskriften fra 1998 utfyllende bestemmelser om *hvem* som anses som «særlig skikket person» til å foreta avhøret. Her sies det klart at departementet legger vekt på at avhørspersonen har fått relevant opplæring og «...Som hovedregel skal en polititjeneste-

³ Riksadvokaten (1994).

⁴ Forskrift 2. oktober 1998 nr 925 om dommeravhør og observasjon og om endringer i straffeprosessloven, straffeloven og påtaleinstruksen.

⁵ Forskrift 15. november 1985 om fremgangsmåten ved dommeravhør utenfor rettsmøte.

⁶ For ytterligere beskrivelse og kommentarer av de tidligere ordninger vises det til Andenæs (2000; 1989), Bjerke & Keiserud (2001), Bølviken (1966), Hennem (1999), Hjort (1995), NOU 1992:16, Robberstad (2003), Rønneberg og Poulsson (2000).

mann tilkalles som særlig skikket person ved dommeravhør...»(merknader til forskriftens §5, side 20). Fra forarbeidene sies det at den særlig skikkede;

«...bør ha særlig kjennskap til barns tale- og væremåte, og også være fortrolig med rettsvesenets krav til avhøret. I tillegg bør vedkommende ha evne til å skape den tillit og kontakt som er nødvendig for å få barnet i tale. Hvilke personer som er best skikket vil derfor avhenge ikke bare av grunnutdanning, men også av etterutdanning, erfaring og personlige egenskaper.» (Ot prp nr 33 (1993-94), side 22, første spalte).

Dette siste kravet legger klare føringer til rekruttering og opplæring av avhørere. I tillegg gis det også indirekte føringer til politidistriktene og domstolene i merknadene til forskriftens §5, hvor det forutsettes at avhørerens oppfyller kravene som særlig skikket person, hvis ikke må det velges en annen avhører:

«... Som hovedregel skal en polititjenestemann tilkalles som særlig skikket person ved dommeravhør. Polititjenestemenn er opplært og trent i avhørsteknikk og vet hva som er nødvendig i forhold til etterforskningen. Politihøgskolen har også avholdt flere kurs i etterforskning av seksuelle overgrep, der dommeravhør og opplæring i avhørsteknikker spesielt egnet for barn er en del av kurset. Det forutsetter at polititjenestemannen som tilkalles oppfyller kravene i første ledd. Dersom dette ikke er tilfelle, må det velges en annen person...»

(Merknader til forskrift 2. oktober 1998 nr 925. §5, side 20 og 21).

Forskriften gir videre regler for hvem som kan være tilstede og observere avhøret fra tilstøtende rom og bestemmelser om at avhøret skal taes opp i sin helhet på video, samt regler for gjennomføring og fastsettelse av hva protokollen fra dommeravhøret skal angi.⁷

Hva skjer i et avhør

Internasjonalt er det de siste 25-30 år gjennomført mye forskningsarbeid på avhør som metode og forskningsmiljøene i de fleste land har iverksatt omfattende aktivitet for å finne ut hva som i praksis skjer i et avhør. Kjernepunktet i den politisære informasjonsinnhenting (avhør) fra (av) både

⁷ For ytterligere beskrivelse og kommentarer til de enkelte bestemmelser i forskriften vises det til kapittel 14 i Rønneberg og Poulsson (2000).

barn og voksne er i hvilken grad informasjonen er pålitelig, det som i vitenskapelig terminologi kalles *reliabilitet* og *validitet*. I vurderingen av pålitelighet og troverdighet til informasjonen som fremkommer i et avhør er det ulike tilnæringsmetoder. Et stort antall forskere har gjennomført eksperimentelle studier⁸ mens andre benytter seg av reelle avhør⁹. Samlet har arbeidene vist stor grad av konsensus om barns begrensninger og muligheter i avhørssituasjonen.

Avhørsprosessen

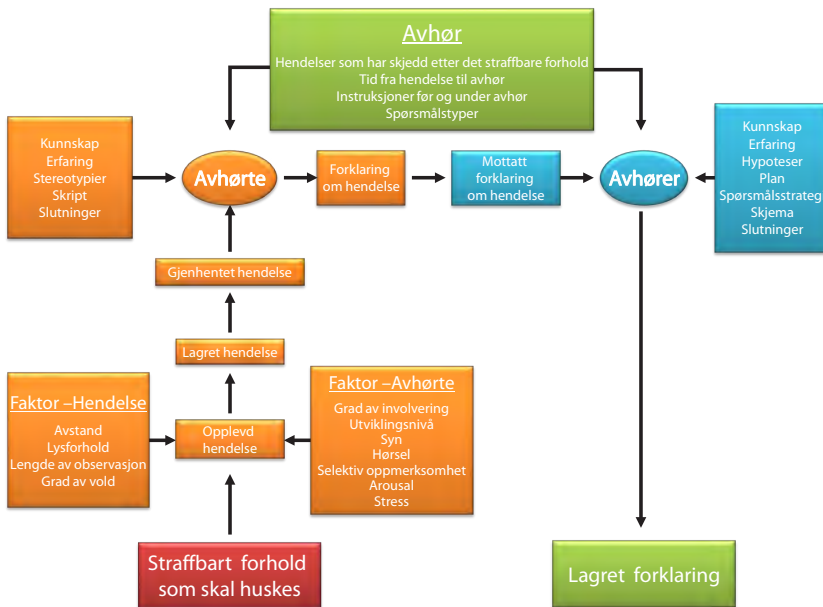
Selv om den avhørte helt klart kan huske hendelsen han eller hun har vært involvert i, er det en rekke faktorer som kan påvirke den avhørtes villighet og mulighet til å komme med en forklaring, samt kvaliteten på den informasjonen som fremkommer. Avhørsprosessen kan illustreres som i figur 1 (videreutviklet fra Köhnken (1995)).

Ved å starte nederst i venstre hjørne av figuren: Den avhørte (barnet) har opplevd en (straffbar) hendelse som skal huskes. Denne hendelsen vil oppleves ut fra faktorer hos den avhørte (grad av involvering, utviklingsnivå, grad av oppmerksomhet med mer) samt faktorer ved selve hendelsen (avstand, lengde av observasjon og involvering, lysforhold, grad av vold med mer). Opplevelsen eller oppfattelsen av hendelsen blir så lagret hos den avhørte og gjenkalles i avhøret. Den avhørte bringer med seg inn i avhøret sin egen virkelighetsoppfatning, basert på kunnskap, erfaringer, stereotypier, slutninger med mer. Dette vil påvirke den avhørtes gjenkalling/henting av den lagrede hendelsen og hva som fremkommer i avhørtes forklaring om hendelsen.

Avhøret ledes av en avhører som bringer med seg sine kunnskaper, erfaringer, stereotypier, hypoteser og (forhåpentligvis-) en plan inn i avhøret.

⁸ Se for eksempel: Ceci et al., 1994; Faller, 1996; Finnila, et al., 2003; Goodman et al., 1994; Landström et al., 2007; Melinder et al., 2005.

⁹ Se for eksempel: Cederborg et al., 2000; Cherryman, 2000; Davies et al., 2000; Fisher, Geiselman, & Raymond, 1987; Garven et al., 1998; Hershkowitz, Horowitz, & Lamb, 2005; Korkman, Santtila, Blomqvist, et al., 2008; Lamb, et al., 1996; Myklebust, 2009; Powell, 2002; Sternberg, et al., 1996; Thoresen et al., 2006.

FIGUR 1. PERSEPSJON, LAGRING OG GJENHENTING AV INFORMASJON I AVHØRET

Hendelser som har skjedd etter det straffbare forhold som skal huskes, tid fra hendelse til avhør, avhørtes instruksjoner til avhørte før og under avhøret, samt avhørtes spørsmål, er variabler som så virker inn på mengde informasjon som gis av avhørte i dialogen med avhøreren. Informasjonen som gis av avhørte danner grunnlag for nye spørsmål fra avhøreren. Det gjøres lyd- og billedopptak av hele samtalen og den skrives i ettertid ut som dialogutskrift og legges ved som dokument i straffesaken.

Figur 1 viser kompleksiteten i et avhør og at flere faktorer kan virke inn på korrektheten og fullstendigheten av den informasjon som fremkommer i avhørtes forklaring. Dette setter igjen høye krav til både kunnskap og praksis hos den som skal gjennomføre og evaluere politiavhør. I følge Riksadvokaten er avhøret *...viktigste metode for innsamling av informasjon i en straffesak...* (Riksadvokaten, 2002).

Politihøgskolen vektlegger kunnskap om psykologi, juridiske rammer, og taktisk-og tekniske etterforskningskritt, i sin undervisning om avhørprosessen (Bjerknes og Hoff Johansen, 2010; Myklebust, 2005; Politihøgskolen, 2008; 2009a; 2009b; Williksen og Bjerknes, 2005). For både Bachelor og etter- og videreutdanningen ved Politihøgskolen er målet å utvikle politistudenten og etterforskeren sin evne til å se ting i sammenheng, og å forstå sin egen praksis både innenfra og utenfra.

Fri forklaring

Forskning på avhør av både barn og voksne er i hovedsak studier av individuelle faktorer hos avhørte og avhøreren som kan påvirke både mengde informasjon og grad av riktighet av informasjonen som fremkommer. Det er i dag konsensus om at det i første rekke er avhøreres aktive bruk av spørsmål, samt evne til å lytte til avhørtes svar, som er avgjørende for den informasjon som produseres i avhøret.

Forklaringer som i minimal grad er påvirket av avhører kalles for *avhørtes frie sammenhengende forklaring* og gir best informasjon både i mengde og grad av korrekthet (Dale, Loftus, & Rathbun, 1978; Fisher, 1995; Hershkowitz, et al., 2004; Hershkowitz, et al., 1997; Lamb, et al., 1996; Lamb, Sternberg, & Esplin, 1994). Det er internasjonal enighet om at fri forklaring fremmes best gjennom at avhøreren stiller såkalte *åpne spørsmål*. Dette i motsetning til *lukkede spørsmål*, hvor det gjennom spørsmålsformuleringen ligger en føring til svar (Oxburgh, Myklebust & Grant, 2010).

I Norge regulerer påtaleinstruksen¹⁰ politiets og påtalemyndighetens behandling av straffesaker og anvisninger om politiets fremgangsmåte, herunder avhør. Påtaleinstruksen kap 8 gir klare bestemmelser på hvilken måte avhøret skal gjennomføres. Det sies eksplisitt at det er et mål at vitnet (§8-11) og mistenkte (§8-2) gir en sammenhengende forklaring. Videre er det et krav at politiet skal ta hensyn til vitnet på en slik måte at det fremkalles en klar og sannferdig forklaring.

¹⁰ Justisdepartementets forskrift av 28.juni 1985 om ordningen av påtalemyndigheten (påtaleinstruksen).

Dommeravhør

I etterforskning av straffesaker ligger barnets alder og utvikling til grunn for de regler som gjelder for hvordan politiet kan innhente opplysninger fra barnet. Bak reglene for avhør av barn ligger to hovedhensyn:

1. Hensynet til i størst mulig grad å skåne barnet for belastningen av den rettslige behandlingen.
2. Hensynet til å sikre bevisverdien av barnets forklaring.

Disse to hensynene inngår i kravene for en betryggende saksbehandling i straffesaker og er regulert i straffeprosessloven¹¹.

For vitneavhør i sedelighetssaker av barn under 16 år skal det som hovedregel begjæres dommeravhør (jf. straffeprosessloven §§234, 239). Dommeravhør kan også brukes i andre sakstyper når hensynet til barnet tilsier dette. Med andre ord gir loven en mulighet til å sikre barnas forklaring på denne måten uavhengig av sakstype.

I etterforskning av straffesaker vil avhør av barn under 16 år, i hovedsak, bli foretatt av en dommer eller av en politietterforsker med særlig utdanning i avhør av barn. I sistnevnte tilfelle vil etterforskeren avhøre barnet på dommerens vegne, under dommerens ansvar og hvor dommerens tilsyn foretas fra et observasjonsrom som oftest ligger vegg i vegg med avhørsrommet. Denne type avhør kalles *dommeravhør*, hvor barnets forklaring filmes og alt som sies mellom avhører og avhørte blir skrevet ut i en dialogutskrift. I praksis ledes dommeravhøret av en dommer og gjennomføres av en politietterforsker med særskilt utdanning i avhør av barn, hvor det er begrensninger i hvem som får anledning til å være tilstede i det tilstøtende observasjonsrommet. Dialogutskriften danner grunnlaget for dommerens protokoll fra avhøret, og sammen med videoopptaket vil dette inngå som dokumenter i politiets videre etterforskning av saken.

Dommeravhøret er en form for bevisopptak til bruk ved hovedforhandling, slik at det videofilmede avhøret kan vises og dialogutskriften leses

¹¹ Lov av 22.mai 1981 nr.25 om rettergangsmåten i straffesaker.

opp for retten. På denne måten slipper barnet selv å møte i rettslokalet for å avgi forklaring. Dommeravhøret har følgelig en dobbel funksjon: Det er en del av politiets etterforskning men også et bevisopptak til bruk under domstolens behandling av saken. I arbeidet rundt dommeravhøret ligger mye av utfordringen til både politiet og domstolen i kravet til objektivitet og nøytralitet. Av dette følger store krav til notoritet og dokumentasjon i hvordan bevissikringen har funnet sted.

I de nordiske land er videoopptaket med barnets forklaring godtatt av retten som bevis i saken. Barnets møte med rettsapparatet, i så å si alle straffesaker, er derfor over etter at avhøret er sikret på video. En skåner følgelig barnet for belastningen av den rettslige behandlingen. Videre sikrer en bevisverdien ved at videoopptaket av forklaringen som vises i retten er barnets forklaring på etterforskningsstadiet.

Graden av påvirkning av barnet i løpet av straffesakens gang under etterforskning og overføring til domstolen er begrenset. Dette i kontrast til rettssystemet i andre land, som for eksempel Storbritannia, hvor barnet må møte i retten for at forsvarer skal kunne stille sine spørsmål og tiltaltes rett til å ta til gjennæle, det såkalte kontradiktoriske prinsipp¹².

Det at barnet slipper å møte i retten, og kan bli overført til hjelpeapparatet i stedet for å måtte følge saken gjennom flere rettsinstanser, vekker internasjonal positiv interesse (Hanna, et al., 2010; Lamb, et al., 2011; Fridriksdottir, 2008). At barnets forklaring i initialfasen av etterforskningen blir filmet og vurdert som bevis i retten gjør også at vi evaluerings- og forskningsmessig i Norge, metodisk ikke behøver å ta hensyn til så mange variabler som i de land hvor barnet møter og avgir forklaring direkte i retten. I Norge kan vi kan følgelig evaluere avhøret opp mot rettens vurdering og beslutninger basert direkte på barnets avgitte forklaring i dommeravhøret, i stedet som i andre land, å måtte ta hensyn til faktorer som kan ha påvirket barnet i tiden fra politiavhøret til barnets forklaring for retten.

¹² Andenæs, 2000

Ulike perspektiv i evaluering av avhør

I evaluering av avhør har både akademikere og praktikere ulike tilnærminger ut fra sitt faglige ståsted ved å fokusere på en av de tre faktorene; barnet (avhørte), avhører, eller avhørskonteksten, eventuelt relasjonen mellom disse faktorene.

Tilnærmingen gjøres i hovedsak gjennom en av fire perspektiv:

1. Forskningsmessig
2. Polisiært – etterforskningsmessig
3. Juridisk
4. Klinisk

I Norge er det miljøene ved Universitetet i Oslo (Psykologisk institutt, Utdanningsvitenskaplig fakultet, og Juridisk fakultet), Norges Teknisk Naturvitenskaplige Universitet, Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisert stress (NKVTS), samt Politihøgskolen, som har forsket på avhør av barn i Norge.

Dette har resultert i fem doktoravhandlinger med ulike perspektiv:

- Ragnhild Hennem: Bevis i saker om overgrep mot barn (dr.philos graden, Det juridiske fakultet, UiO, 1999).
- Ellisiv Bakketeig: Rettsapparatet som sosialt system i saker om seksuelle overgrep mot barn. (dr.philos graden, Det juridiske fakultet, UiO, 2000).
- Annika Melinder: Perspectives on Children as Witnesses. (PhD graden, Psykologisk institutt, UiO, 2004).
- Kari Trøften Gamst og Åse Langballe: Barn som vitner. En empirisk og teoretisk studie av kommunikasjon mellom avhører og barn i dommeravhør. Utvikling av en avhørsmetodisk tilnærming (dr.polit graden, Det utdanningsvitenskaplige fakultet, UiO, 2004).
- Trond Myklebust: Analysis of field investigative interviews of children conducted by specially trained police investigators. (PhD graden, Psykologisk institutt, UiO, 2009).

Klinisk og rettlig perspektiv

Hensynet til å skåne barnet og hensynet til å sikre bevis reiser ulike faglige utfordringer for to ulike fagmiljø: det kliniske (psykologer og behandlere) og det rettslige (politietterforskere/jurister/domstol). Både faglig og i praksis er dette to helt forskjellige roller med helt ulik opplæring, perspektiv og tilnærming. Litteraturen nasjonalt og internasjonalt viser at klinikerne stiller dårligere spørsmål ved at de får mindre etterforskningsrelevant informasjon enn politiet (Melinder et al., 2010; Melinder, 2004), men har gjennom sin utdanning relevant kunnskap om barns utvikling og behov. Den rettslige tilnærmingen (politiet) har en strukturert tilnærming og trening i spørsmålsstilling, men mindre forståelse for utviklingspsykologiske aspekter. Tabell 1 viser noen av dimensjonene hvor det rettslige og det kliniske perspektivet er forskjellige:

TABELL 1. NOEN SKILLER MELLOM RETTSLIG OG KLINISK PERSPEKTIV

	RETTSLIG	KLINISK
Klient	Retten	Barnet
Ramme	Retten / loven	Terapeutisk
Kontakt	Nøytral /objektiv	Støttende
Type data	Fakta	Klients oppfatninger /forståelse
Krav til struktur	Høy	Lav
Innsamling av opplysninger	Ikke ledende	Noe ledende
Fantasi	Bare fakta	Del av ens oppfatning
Dokumentasjonskrav	Video	Ikke krav: Notater
Kontakt med andre for validering	I høy grad	Noe - i enkelte tilfeller
Antall møter	Færrest mulig: 1-2 Unngå gjentakelser	Flere Gjerne gjentakelser
Notoritet	Lang rapport	Kort rapport

(Bearbeidelse av Faller & Everson, 2003 i Faller 2007)

Forskjellene mellom det kliniske og rettslige perspektivet tydeliggjøres også gjennom valg av tilnærming i kommunikasjonen mellom avhører/avhørte og behandler/klient. I det rettslige perspektivet vektlegges at avhørte i sine forberedelser og planlegging må være tydelig på målet for avhøret, tema som skal belyses og de rettslige rammer. Avhøret har som formål å innhente og systematisere informasjon om et saksforhold / en hendelse; Hva har skjedd, hvem gjorde hva, hvor og når? Informasjonen som innhentes må være detaljert, verifiserbar og kunne settes inn i en tidslinje. For å få til dette må avhørerens være objektiv i sin informasjonsinnhenting.

Strukturerte- og dialogiske modeller

Fra tidlig på 1990-tallet har det internasjonalt blitt utviklet strukturerte avhørsmodeller for å ivareta de ovennevnte krav i det rettslige perspektivet (APSAC, 2002; Fisher & Geiselman, 1992; Hindman, 1987; Home Office, 1992; 2002; 2007; Orbach, et al., 2000; Queensland Family Services, 1992; Steller & Boychuk, 1992; The National Crime Faculty, 1998; Yuille, Hunter, Joffe, & Zaparnuik, 1993). I alle disse strukturerte best-practice avhørsprotokollene er det fire anbefalinger som er felles opp mot avhørerens *avhørsstrategi* (planen for gjennomføring av avhøret) og *avhørsteknikk* (den faktiske gjennomføringen av avhøret):

1. Avhører må i størst mulig grad få den avhørte til å komme med sine frie forklaringer gjennom hele avhøret.
2. Avhører må bygge opp en god kontakt, tillit og klima for god kommunikasjon med den avhørte.
3. Avhører må være tydelig i mål og ramme for samtalen/avhøret med den avhørte.
4. Avhører må lytte, ha en åpen tilnærming og vurdere alternative hypoteser til det avhørte forklarer om det aktuelle forhold eller hendelse.

Dette i kontrast til det kliniske perspektivet hvor utgangspunktet i samtalen er klientens subjektive oppfatning av et saksforhold eller hendelse.

Målet i en behandling er for behandleren å endre klientens selvilde og eventuelle negative atferd. Hva som objektivt er riktig eller har skjedd er følgelig ikke av den samme interesse som i det rettslige perspektivet. Behandleren vil i kommunikasjonen prøve å få klienten til å beskrive sin oppfatning og bygger videre på det klienten bringer frem i samtalen. Disse samtalerne er ikke like strukturerte som de ovennevnte modeller og kalles i litteraturen ofte for dialogiske modeller (Hundeide, 2003; Manning, 1988; Walker, 1999; Watzlawick et al., 196

De ulike mål, tilnæringsformer og arbeidskrav i den kliniske versus den rettslige tilnærmingen tydeliggjør viktigheten av rolleavklaring mellom de ulike faglige aktørene som kan involveres i en straffesak (Kuehnle & Connell, 2009; Faller, 2007).

Formålet med etterforskningen

I Norge er etterforskningens formål beskrevet i straffeprosesslovens § 226 og skal blant annet:

- Avgjøre spørsmålet om tiltale
- Forberede i forhold til rettens behandling av spørsmålet om straffeskyld og fastsettelse av reaksjon.
- Klarlegge det som taler for og i mot en mistenkt.

Politihøgskolens undervisning bygger på at metodene som benyttes i avhør skal være tillat i forhold til norsk lov og være forankret i aktuell litteratur og forskning (Bjerknes og Hoff Johansen, 2010). I ryggmargen til enhver politimann utdannet ved den gamle Politiskolen (frem til 1992) eller Politihøgskolen, ligger etterforskerens læresetning, den såkalte S-regelen:

Søke, samle, sikre spor som sannsynliggjør sakens sanne sammenheng, siktedes skyld, såvel som skyldfrihet.

Opplæring av avhørere

Internasjonalt foregår opplæring av avhørere innenfor to tradisjoner. Den ene er korttids opplæring med fokus på korte kurs hvor deltakerne teoretisk og praktisk blir gitt eksempler på hva som karakteriserer gode avhør og på hvilken måte disse bør gjennomføres (Fisher & Geiselman, 1992). Den andre er langtidsopplæring hvor en hevder at jo lengre teoretisk og praktisk opplæring avhøreren får jo bedre kvalitet vil det være på avhøret (Lamb, Sternberg, Orbach, Esplin, et al., 2002; Lamb, Sternberg, Orbach, Hershkowitz, et al., 2002). Den norske politiutdanningen er en av de lengste i verden og vi følger således sistnevnte tradisjon.

Politihøgskolens utdanning i avhør av barn

Etter Bjugn-saken ble det investert betydelige ressurser til opplæring av den som skal foreta avhør av barn. Fra 1992 har Politihøgskolen gitt etterutdanning for etterforskere innenfor dette saksfeltet. I perioden 1992-2005 gjennom «Utdanning i etterforskning av seksuelle overgrepssaker», de såkalte SO-kursene (Politihøgskolen, 2002; 2003a; 2003b). Disse kursene ble gitt på tre nivå; trinn 1 (SO1): 37 timer, trinn 2 (SO2): 102 timer, og trinn 3 (SO3): 32 timer, og var den mest spesialiserte avhørsopplæring som ble gitt ved Politihøgskolen i denne perioden. I 2005 ble det vedtatt en ny studieplan for en 10-studiepoengs utdanning i «Kommunikasjon mellom avhører og barn i dommeravhør» (Politihøgskolen, 2009a). Som del av arbeidskravet skal studentene gjennomføre en forberedende oppgave før første samling, innlevere avhør fra egen praksis, samt skrive en individuell oppgave knyttet til pensum.

Antall deltakere på Politihøgskolens utdanning

Tabell 2 gir en oversikt over antall deltakere fra hvert politidistrikt som har deltatt på Politihøgskolens utdanningstilbud.

TABELL 2 ANTALL DELTAKERE PÅ POLITIHØGSKOLEN SITT UTDANNINGSTILBUD I AVHØR AV BARN.

Politidistrikt	Deltagere S0 kurs 1992-2004			Deltakere 10-studiepoengs kurs				
	S0 1	S0 2	S0 3	2005	2006	2007	2009	2010
Oslo	80	23	11	3	4	3	3	2
Østfold	33	8	3	1	2		1	1
Follo	35	5	3	1		1		
Romerike	31	6	1	2	1		1	
Hedmark	19	5	3			1	1	2
Gudbrandsdal	7	2	1	1				2
Vestoppland	8	3	2		1	1		
Nordre Buskerud	11	3	4					
Asker og Bærum	13	4	2	1				1
Søndre Buskerud	27	9	2	1	1		2	
Vestfold	24	6	4		1	1		1
Telemark	33	4	5	2				
Agder	37	10	6	1	1			2
Rogaland	33	10	6	2		3	1	
Haugaland og Sunnhordland	16	3	1	1	1	1	1	1
Hordaland	64	13	5	1	1	1	1	2
Sogn og Fjordane	12	4	1	1				
Sunnmøre	18	6	2	1		1		
Nordmøre og Romsdal	10	6	2					
Sør - Trøndelag	35	8	5	1		1	1	
Nord - Trøndelag	21	5	3					2
Helgeland	14	4	1		1			
Salten	10	4	3	1		1	1	
Midtre Hålogaland	22	7	5	1				
Troms	29	5	2	1			1	1
Vestfinnmark	10	4	1				1	
Østfinnmark	13	4	2					
Kripos	9	13	10	1	1			1
PHS	1	2	1					
Andre	1	2	1					
SUM	676	188	98	24	15	15	15	18

Politireformen i 2002 reduserte antall politidistrikt fra 54 til 27. I tabell 2 er tallene fra før 2002 lagt inn under det «nye» politidistriktets navn etter reformen. Ved utviklingen fra trinn 1 til trinn 2 og 3 på SO-kursene, la Politihøgskolen opp til at trinn 2 satte standarden for det som forskriften om dommeravhør¹³ beskriver som den «særlig skikkede personen til å foreta avhøret under dommerens kontroll» i §§5 og 6. Fra 2005 ble dette videreført med «10-studiepoeng utdanningen». I forskriftens merknader til §§ 5 og 6 står det:

« Dommeren må ta avgjørelsen om hvilken fagperson som skal tilkalles ut fra den enkelte sak og lokale forhold og muligheter, jf Justiskomiteens merknader i Innst 0 nr 39 (1993-94) side 6 der dette fremheves. Paragraf 6 første ledd oppstiller på denne bakgrunn en generell regel om at avhørspersonen skal kunne kommunisere godt med barn og være kjent med de rettslige hensyn som må ivaretas under avhøret. Som hovedregel skal en polititjenestemann tilkalles som særlig skikket person ved dommeravhør. Polititjenestemenn er opplært og trent i avhørsteknikk, og vet hva som er nødvendig i forhold til etterforskningen. Politihøgskolen har også avholdt flere kurs i etterforskning av seksuelle overgrep, der dommeravhør og opplæring i avhørsteknikker spesielt egnet for barn er en del av kurset. Det forutsettes at polititjenestemannen som tilkalles, oppfyller kravene i første ledd. Dersom dette ikke er tilfelle, må det velges en annen person. Hvis forutsetningene for øvrig er tilstede, kan det være hensiktsmessig at en etterforsker i saken foretar avhøret. Etterforskeren kjenner saken og vil derfor normalt ha godt grunnlag for å foreta avhøret...»

Forskriften setter ingen konkrete krav til formalutdanning for den som skal gjennomføre dommeravhøret. Følgelig er heller ikke Politihøgskolens standard om SO2 eller «10-studiepoeng utdanningen» noe annet en den uttalte enighet blant dem som gir utdanningen, selv har gjennomført utdanningen, og eller arbeider innenfor dette fagfeltet.

Fra tabell 2 ser vi at samlet antall deltakere på SO2 og «10-studiepoeng utdanningen» utgjør 275 deltakere. Studieavdelingen ved Politihøgskolen opplyser at det i 2008 ikke ble arrangert utdanning i dette saksfeltet. Videre, at det i overgangen fra SO 1 og opprettelsen av SO 2 utdanningen ble gjennomført et prosjekt og en arbeidsgruppe i 1995 og 1996, med henholdsvis 24 og 20 utvalgte deltakere. Dette prosjektet kan innholds-

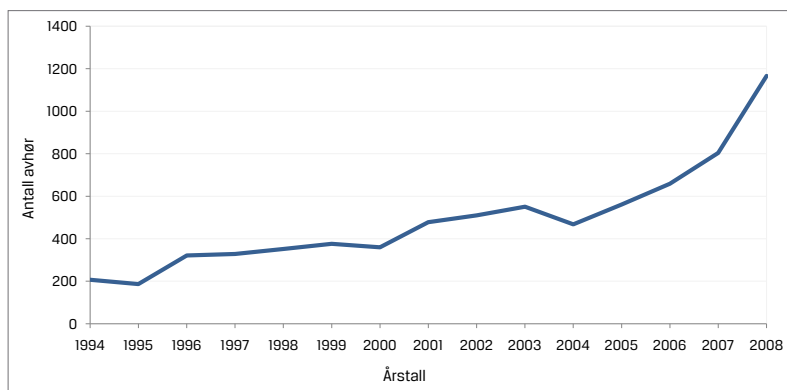
¹³ Forskrift 2. oktober 1998 nr 925 om dommeravhør og observasjon og om endringer i straffeprosessloven, straffeloven og påtaleinstruksen.

messig sammenstilles med SO2 og ble godkjent som inntak på SO3 for deltakerne på prosjektet. Basert på disse tallene ser en da at 319 personer har fått spesialopplæring i avhør av barn gjennom Politihøgskolens utdanning.

Antall dommeravhør i Norge

I det artikkelforfatteren ikke kunne finne noen nasjonal statistikk eller undersøkelser på antall dommeravhør per år i Norge utviklet jeg en nasjonal selvrapporteringsundersøkelse for politidistriktene. Hvert politidistrikt har sendt sine registreringer. I tillegg er antall registrerte dommeravhør innhentet for hver domstol. For perioden 1994-2008 gir dette følgende antall gjennomførte dommeravhør fordelt på årstall:

FIGUR 2 ANTALL DOMMERAVHØR I PERIODEN 1994-2008 FORDELT PÅ ÅRSTALL.

Som vi ser er det økning på over fem og en halv ganger i antall avhør fra 1994 til 2008, med henholdsvis 207 og 1166 avhør. Fra kun å foreta dommeravhør av barn som fornærmet i mistanke om seksuelle overgrep (SO saker) avhøres i dag barn som fornærmet eller som vitne i SO saker, voldsaker (spesielt ved vold i nære relasjoner), trafikk og i andre saker. Av de 1166 dommeravhørene som ble gjennomført i 2008 innrapporterte politidistriktene sakstype for 1120. Disse fordelte seg med følgende sakstyper

og antall: SO- saker: 735 avhør, vold: 362 avhør, og diverse: 23 avhør. Det ble avhørt om lag dobbelt så mange jenter som gutter i de innrapporterte avhørene i 2008. Økningen av antall avhør og ulike sakskategorier mener jeg viser at politiet tar barn på alvor og at barn i mye større grad nå, enn tidligere, høres i straffesaker.

Fordelingen av dommeravhør på hvert politidistrikt varierer mellom distriktene. Tabell 3 viser antall avhør fra 1994-2001, fordelt på de respektive 54 politidistriktene.

TABELL 3. ANTALL DOMMERAVHØR I PERIODEN 1994-2001 FORDELT PÅ POLITIDISTRIKT

Politidistrikt	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Oslo	20	40	41	27	35	56	45	32
Halden	0	1	1	6	0	3	6	3
Sarpsborg	6	1	4	6	3	3	3	0
Fredrikstad	0	0	8	6	2	5	3	4
Moss	6	0	12	5	5	3	1	4
Follo	2	3	1	5	16	23	7	17
Romerike	6	4	8	16	6	13	10	12
Kongsvinger	2	5	14	4	3	3	6	7
Hamar	0	0	0	1	2	5	5	5
Østerdal	13	5	3	5	1	1	3	13
Gudbrandsdal	0	0	2	1	9	2	5	0
Vestoppland	2	0	2	7	6	4	8	7
Ringerike	7	7	11	9	6	7	1	7
Asker og Bærum	1	0	5	3	8	6	3	7
Drammen	5	10	13	9	20	17	15	9
Kongsberg	1	1	0	1	3	3	2	8
Nord Jærlsberg	3	2	13	8	11	4	6	10
Tønsberg	6	8	4	7	10	2	1	1
Sandefjord	0	0	4	1	0	1	1	2
Larvik	0	2	2	0	1	1	2	6
Skien	3	9	13	6	10	4	6	8
Telemark	2	6	13	5	4	5	4	3
Notodden	0	0	0	1	1	0	1	3
Rjukan	0	0	3	0	0	0	0	0
Kragerø	3	1	4	0	4	0	1	2

Arendal	1	1	2	2	1	5	1	1
Kristiansand	5	9	11	16	12	7	12	9
Vest-Agder	0	0	3	0	6	7	8	6
Rogaland	5	3	5	22	22	14	16	9
Rana	3	5	7	12	4	4	2	21
Stavanger	9	3	3	23	12	12	12	18
Haugesund	1	0	0	7	5	13	10	12
Hardanger	0	0	0	0	1	0	2	1
Hordaland	9	4	7	3	4	14	16	22
Bergen	30	18	21	21	30	37	17	44
Sogn	0	1	3	3	3	4	5	1
Fjordane	2	1	3	2	7	11	6	5
Sunnmøre	4	3	8	7	9	9	10	22
Romsdal	2	0	0	3	1	1	0	2
Nordmøre	3	0	14	11	5	16	21	36
Uttrøndelag	4	2	0	2	9	6	21	22
Trondheim	6	2	2	2	5	3	8	9
Innrøndelag	3	2	4	8	10	12	6	8
Namdal	1	1	0	1	2	0	3	3
Helgeland	5	3	1	6	2	3	0	8
Bodø	0	0	7	15	7	6	6	5
Narvik	4	0	10	1	4	0	1	6
Lofoten og Vesterålen	10	5	5	14	4	3	6	6
Senja	1	6	7	1	6	6	10	18
Troms	2	8	8	1	7	8	8	7
Vestfinnmark	5	5	5	6	6	2	5	5
Vardø	4	0	4	0	2	1	0	0
Vadsø	0	0	0	0	0	0	1	1
Sør Varanger	0	0	0	0	0	1	2	1
SUM	207	187	321	328	352	376	360	478

Politireformen i 2002 økte størrelsen på politidistriktene og antall politidistrikt ble redusert til 27. Tabell 4 viser antall avhør fra 2002 – 2008, fordelt på de respektive 27 politidistriktene.

TABELL 4. ANTALL DOMMERAVHØR I PERIODEN 2002-2008 FORDELT PÅ POLITIDISTRIKT.

Politidistrikt	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Oslo	42	40	38	50	48	39	76
Østfold	16	14	33	40	12	34	54
Follo	48	49	26	26	28	30	41
Romerike	18	29	20	29	38	36	42
Hedmark	20	15	17	18	28	32	48
Gudbrandsdal	4	3	4	1	7	8	7
Vestoppland	23	11	1	23	11	12	23
Nordre Buskerud	10	5	8	3	11	6	11
Søndre Buskerud	13	36	27	11	29	32	60
Asker og Bærum	3	8	7	11	28	18	26
Vestfold	15	14	14	13	6	35	38
Telemark	16	28	18	20	17	22	35
Agder	30	24	23	25	26	30	51
Rogaland	31	28	23	33	57	89	99
Haugaland og Sunnhordland	16	12	5	8	10	25	28
Hordaland	54	51	40	76	76	82	136
Sogn og Fjordane	8	6	6	5	17	8	21
Sunnmøre	15	11	18	20	42	46	29
Nordmøre og Romsdal	27	27	15	22	21	22	53
Sør-Trøndelag	19	22	30	26	30	41	63
Nord-Trøndelag	16	11	16	13	9	11	28
Helgeland	8	25	17	35	27	22	31
Salten	9	14	6	8	13	9	24
Midtre Hålogaland	20	9	16	10	10	25	45
Troms	13	35	21	29	44	64	54
Vest-Finnmark	13	14	7	1	6	8	12
Øst-Finnmark	3	10	12	5	8	16	31
Sysselmannen på Svalbard	0	0	0	0	0	2	0
Sum	510	551	468	561	659	804	1166

Dette er første gang en samlet oversikt over antall dommeravhør fordelt på politidistrikt er publisert. Det er derfor nødvendig å kommentere noen av kriteriene for de innhentede tallene. Tallene viser antall avhør og ikke antall saker, da et anmeldelsesnummer kan inneholde flere utenomrettslige dommeravhør. Med avhør menes avhør av barn i alle type saker hvor

barnet er avhørt på video og oppfyller kravene i henhold til forskriften. Er det gjennomført oppfølgingsavhør av barnet regnes hvert avhør som eget avhør i innrapporteringen. Hvis politidistriktets etterforskere har gjennomført avhør i annet distrikt og saken er hjemmehørende i eget distrikt er dette tatt med i antall avhør (i eget distrikt). Eksempel på dette kan være lån av nabo-distriktets avhørslokale og vitneavhør av et barn bosatt i nabo-distriktet. Hvis politidistriktet har gitt avhørsbistand til et annet politidistrikt har det politidistriktet som har mottatt bistand nedtegnet dette i sin innrapportering. Hvis politidistriktet har mottatt bistand fra Kripos eller fra annet politidistrikt til avhør av barn, er dette antall tatt med i egen innrapportering. Sistnevnte er også grunnen til at Kripos ikke er ført opp med egne avhør i tabell 3 og 4.

Korrigerer en for størrelsen på politidistriktet med antall innbyggere og straffesaker vil de største politidistriktene ikke skille seg vesentlig ut fra de mindre politidistriktene. Tabellene 3 og 4 viser en betydelig variasjon i antall avhør av barn mellom en del av politidistriktene som ikke kan forklares ut fra geografisk størrelse, antall innbyggere, antall polititjenestemenn eller antall straffesaker. Dette kan tyde på at det er forskjeller mellom de ulike politidistriktene i prioritering, organisering og gjennomføring av etterforskningen i dette saksfeltet.

Forskjellen blir ytterligere forsterket gjennom selvrapporteringen hvor politidistriktene meldte inn antall etterforskere som utførte eller kunne gjennomføre utenomrettslige dommeravhør av barn i henhold til forskriften¹⁴. For 2006, 2007 og 2008 var de samlede tallene 132, 137 og 119 avhørere.

Antall avhørere må ikke forveksles eller likestilles med antall etterforskere i saker hvor barn er avhørt. Følgelig kan det være et stort antall etterforskere på saken, selv om det er få avhørere i politidistriktet. Antall avhørere varierer mellom politidistriktene, fra de distrikt som kun har et par avhørere til politidistrikt med tosifret antall. I skrivende stund sendes det ut rapporteringsskjema for 2009 og 2010 til samtlige politidistrikt.

¹⁴ Forskrift om dommeravhør og observasjon og om endringer i straffeprosessloven, straffeloven og påtaleinstruksen (Rundskriv G-70/98, 2.oktober 1998 nr 925).

Gjennom samtaler med en del av kontaktpersonene i politidistriktene er det allerede kommet tilbakemeldinger om endringer i antall avhørere for de to siste år.

Organisering av avhørere i politidistriktet

Sett over tid i innrapporteringene er det et misforhold mellom det antall avhørere som utdannes fra Politihøgskolen og det antallet som arbeider med denne type saker i politidistriktene. Det må være på sin plass å spørre på hvilken måte politidistriktene rekrutterer de enkelte avhørerne til utdanningen ved Politihøgskolen. Videre, hvordan politidistriktene organiserer og hvilke insitammenter som brukes for å ta vare på den enkelte avhører i aktiv tjeneste innenfor fagområdet.

Målet bør være å få kontinuitet i distriktenes avhørskapasitet og for de avhørerne som utdannes fra Politihøgskolen. Av ulike årsaker velger mange tjenestemenn andre oppgaver enn å fortsette med dommeravhør. Vi har i dag liten kjennskap til hvordan forholdet er mellom tilegnet kompetanse, organisering og skifte av arbeidsoppgaver i politiet. Kanskje er det ikke flere overganger til andre arbeidsoppgaver for dommeravhørerne enn blant kollegaer med annen spesialkompetanse i politiet? Med politiet som en kunnskapsintensiv organisasjon er dette noe vi burde vite mer om.

Gjennom utdanning, seminarer og samlinger med dommeravhørere uttrykker flere deltakere en frustrasjon over mangel på kvalitet på eget arbeid. Politioverbetjent Tone Davik beskrev i en kronikk i Politiforum¹⁵ 2010 at frustrasjonen som går igjen i disse samtalenes ikke handler om eventuell belastning ved å avhøre barn om vanskelige forhold. Det som frustrerer er mangel på tid til å forberede, gjennomføre og evaluere egne dommeravhør. En del opplever å ha like store saksbunker som kollegaer som ikke tar dommeravhør og en forventning om at de dommeravhørene som gjennomføres kommer i tillegg til det ordinære arbeidet. I følge kronikken gir en del avhører uttrykk for at de føler seg alene med manglende

¹⁵ Særlig skikkethet ved avhør av barn. Kronikk. Politiforum (2010) nr 11, s.38-39.

forståelse og prioritering fra ledelsen til det de selv anser som et viktig arbeid. Men som Davik trekker fram, finnes det også dommeravhørere som er godt fornøyd med sine respektive politidistrikts organisering og motivering til innsats. Viktigheten av ikke å gå på akkord med kravet til særlig skikkethet for denne type avhørere, samt at kvalitet og organisering henger sammen, trekkes også frem i den pågående debatten¹⁶.

Avhørernes bekymring og ledelsens organisering og insitament på individ, gruppe, ledelse og/eller organisasjonsnivå er ikke noe særnorsk fenomen. Internasjonalt rekker det å vise til det rettspsykologiske fagmiljøet rundt professor Martine Powell i Australia, for å finne empiri¹⁷. Hun finner mange av de samme betraktninger blant polititjenestemenn som avhører barn i andre land, som de som fremkommer i den norske debatten.

Plattform for ledelse i staten

Innenfor arbeids- og organisasjonspsykologien¹⁸ er fokuset på organisering og ledelse grunnleggende variabler for at en «skritt for skritt skal bli bedre». På japansk heter dette «*kaizen*» og er en av de grunnleggende prosessene i ledelsesfilosofien til private produksjonsbedrifter som Toyota¹⁹. Statlig lederskap for kunnskapsintensive organisasjoner, som politiet, skiller seg fra lederskap i det private ved at staten har en spesiell forankring og et eget mandat i samfunnet. Men ledelse handler også her om å arbeide sammen med ansatte, deres organisasjoner og andre involverte for å skape resultater og høy kvalitet.

Som avdelingsdirektør i Direktoratet for forvaltning og IKT (Difi), Marit Reiersen, beskrev i sitt foredrag under årets forskningskonferanse

¹⁶ Politiførstebetjent Møller, J.C. Avhør av barn – verdsetting av spesialkompetanse. Politiform (2010), nr 12, s.42-43.

¹⁷ Som for eksempel: Powell, 2008 ; Powell, et al., 2008a; Powell, et al., 2008b; Smith, Powell, & Lum., 2009; Wright, & Powell, 2007; Wright, & Powell, 2006; Wright, Powell, & Ridge, 2007; Wright, Powell, & Ridge, 2006.

¹⁸ Se for eksempel: Argyris & Schön, 1974; 1978; Arnold et al., 2005; Baron & Kerr, 2005; Fischer & Sortland, 1999; Forsyth, 2010; Furnham, 2005; McGregor, 1960.

¹⁹ Hino, S. (2005).

(se hennes artikkel i denne rapporten s. 161) fikk Norge fra 2008 *Plattform for ledelse i staten*. Den angir basis, rammer og prinsipper for lederskap i staten.

Hvordan organiseres så politiet etterforskningsarbeidet i Norge? Dette er et prosjekt som nå har startet opp ved Politihøgskolens forskningsavdeling og vi vil presentere funn fra dette arbeidet på våre kommende forskningskonferanser.

Kvalitet i avhør

I undervisning, foredrag og samtaler med avhørere har jeg spurt om hva de legger i begrepet «kvalitet i avhør». Til dette spørsmålet har jeg fått mange ulike svar, så som:

- At avhøret er kort og inneholder alle sentrale opplysninger i saken.
- Det stilles så få spørsmål som mulig
- At den avhørte forklarer og beskriver med egne ord
- Det gis bekreftelse/avkreftelse på det anmeldte forhold
- Samlet innhold i avhørtes svar
- At kravet i påtaleinstruksens §8-11 er oppfylt; slik at avhørte i sammenheng forklarer hva han eller hun vet om saken og at avhøreren først deretter følger opp med særskilte spørsmål.
- Dommen i saken er i samsvar med det den avhørte har forklart.
...og så videre

Spredningen i disse ulike svarene viser at vi i vårt arbeid må definere hva vi legger i begrepet kvalitet og at definisjonen må ta utgangspunkt i sammenlignbare estimater og ikke tillegges den enkelte aktørs skjønn; basert på subjektiv oppfatning og følelser. Først når vi har blitt enige om hva som er kvalitet kan vi diskutere og evaluere våre respektive avhør. Tydelighet i våre evalueringskriterier og den strategi som lå til grunn for avhøret, vil også gjøre rettens arbeid tydeligere i evaluering av verdien på de opplysningene som fremkom i avhøret sett opp mot de andre saks-

opplysningene i straffesaken. Det ligger et stort ansvar på hele straffesakskjeden fra den enkelte avhører, via påtale, til domstolen å gjøre seg kjent med og oppdatert på hva som faglig bør ligge til grunn for å si at etterforskningen (herunder avhør) er gjennomført med god kvalitet. Dette ble også tatt opp av direktør i Domstoladministrasjonen, Tor Langbach, under årets forskningskonferanse på Politihøgskolen (se hans artikkel i denne rapporten s. 99).

For Domstoladministrasjonen, Politihøgskolen og (politi- og juridisk) faglig ledelse er dette en utfordring som bare vil øke i takt med samfunnets krav og tilgang til informasjon. Informasjon og opplæring mellom de ulike aktørene i retten er nødvendig men ikke prioritert. Fra mitt ståsted er dette en av grunnene til den økte bruken av sakkyndige og vitner i norske rettssaker. I 2006-2009 har norske tingretter fått inn ca 1500 færre tilståelsessaker. Domstoladministrasjonen ønsker flere tilståelsessaker, men vet ikke hvorfor tallene går nedover²⁰. Som Langbach beskrev i sitt innlegg på årets konferanse og som han påpeker i sin artikkel i denne rapporten, er det årlig et meget begrenset antall alvorlige straffesaker fordelt på den enkelte dommer.

Vi har i Norge årlig under 30 saker om drap i domstolene. Det betyr at en norsk dommer kan få én drapssak hvert 12. år. Vi har årlig rundt 100 voldtektssaker i domstolene. Det betyr at en norsk dommer vil få én voldtektssak hvert 3.-4. år. Vi har 1200 til 1400 saker om legemsbeskadigelse – de fleste av dem er ganske enkle når det gjelder faktum. Det betyr 3-4 slike saker i året for en dommer. I tillegg har vi noen andre sakstyper som kan være krevende, slik som saker om overgrep mot barn eller store narkotikasaker. Men i sum blir dette et meget begrenset antall av de alvorlige sakene, som følgelig ikke dominerer dommeres arbeidsår.

Langbach, side101 i denne rapport

Kan gjensidig opplæring og diskusjon om kvalitetskrav være en løsning? Faglig har jeg over lang tid hatt fokus på politiavhøreren og stilt spørsmål om på hvilken måte de særlig skikkede og spesialtrente avhørerne gjennomfører sine avhør. Da jeg startet å fordype meg i rettspsykologi og avhør, var dommeravhørerne av barn de eneste avhørerne i Norge som ble foretatt på lyd og bilde. Lyd og bilde er en forutsetning for å kunne analysere den

²⁰ Tor Langbach og Iwar Arnstad, Domstoladministrasjonen, Aftenposten, 16.1.2011, s.9.

reelle avhørsprosessen. Videre, hadde avhørerne som avhørte barn, på den tiden, den mest spesialiserte avhørsopplæring som ble gitt ved Politihøgskolen gjennom de tidligere nevnte SO – kursene. Senere har også avhør på lyd og bilde blitt mer utbredt og oppfordres i dag benyttet i de fleste avhør og sakstyper (Riksadvokaten, 2009).

Presentasjon av doktorgradsavhandling

I den følgende delen av denne artikkel vil jeg presentere hovedfunnene fra min doktorgradsavhandling²¹. Hele avhandlingen er tilgjengelig på nett via Politihøgskolens bibliotek. Arbeidet har et polisært perspektiv og har to hovedmål:

1. Å beskrive hvordan etterforskere med ulik grad av avhørstrening gjennomfører dommeravhør.
2. Å bedømme hvorledes ulike dommeravhør påvirker utfallet av slike saker, spesielt med tanke på bruk av åpne spørsmål og barnets formuleringsevne, kjønn og alder.

I følge bedømmelseskomiteen er avhandlingen uvanlig idet mye av tidligere forskning innen dette området er kontrollerte laboratoriestudier. Empirien bygger på et utvalg av 100 reelle avhør av barn i straffesaker. Den gir oppmerksomhet til både barnas utsagn og de intervjuteknikker som brukes av reelle politietterforskere.

Hovedkonklusjonen i arbeidet er at avhørerne ikke utnytter det potensialet som ligger hos barnet gjennom å få barnet til å komme med sammenhengende forklaringer ved bruk av åpne spørsmål. De deltagende avhørerne (frem til 2005) har gjennom sin utdanning ved Politihøgskolen tilegnet seg god kunnskap om hvordan avhørene bør gjennomføres. Denne kunnskapen implementeres ikke i det praktiske arbeidet gjennom dommeravhørene. Videre var det uventet å finne at barnets språklige ferdigheter har så stor betydning for rettsvesenets avgjørelser i overgrepssaker.

²¹ Myklebust, T., (2009). Analysis of field investigative interviews of children conducted by specially trained police investigators. [Doctoral dissertation, University of Oslo: Department of Psychology]. Oslo: UniPub.

Avhandlingen inneholder en introduksjon og fire studier presentert i fire artikler, hvor alle er publisert i internasjonalt anerkjente psykologiske tidskrifter²².

I artikkel 1 sammenlignes norske dommeravhør med prinsippene for «best practice» som er utviklet i England, et foregangsland når det gjelder avhørs- og intervjumetodikk. Studien viser at de teknikker og momenter som avhørene inneholder, på flere punkter klart avviker fra de internasjonale anbefalinger som finnes. Studien finner samlet sett at dommeravhørene er preget av lukkede spørsmål, og at antall åpne spørsmål er meget lavt. I artikkel 2 fokuseres det på hvilken effekt skoling i dommeravhør, både teoretisk og praktisk, har på etterforskernes tendens til å stille ulike type spørsmål (åpne- eller lukkede). Den forventede effekten av opplæring (høyere andel åpne spørsmål) lot seg ikke dokumentere.

I artikkel 3 undersøkes hvilke faktorer som best predikerer lengden på svarene fra barna som blir intervjuet. Her demonstreres at yngre barn gir kortere svar enn eldre- men at de alle svarer lengst på de åpne spørsmål. Avhørerne trenger derfor ikke differensiere type spørsmål ut fra barnets alder men fokusere på de åpne spørsmålene. I tillegg demonstreres det at teoretisk skoling av avhørerne påvirker barnets medvirkning i liten grad. I det siste arbeidet, artikkel 4, undersøkes det hvilken forklaringsverdi et antall variabler har for å predikere det gjennomsnitt som barns utsagn får i domstolen. Resultatene viser at svarene på åpne spørsmål var betydelig lengre i de sakene som endte med domfellelse sammenlignet med de sakene som endte med frifinnelse. Kjønn- og aldersforskjeller ble også demonstrert i rettens utfall av sakene.

Det enkle er ofte det beste

Uansett hva politiet gjør i sin etterforskning, og hvor stor saken er, kommer vi ned til den politifaglige kjerne som er det elementære og viktige etter-

²² *Psychiatry, Psychology and Law; Psychology, Crime & Law; Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling.*

forskningsarbeid; Taktisk innsamling av informasjon gjennom avhør, tekniske undersøkelser og taktisk planlegging.

Internasjonalt er det i dag konsensus blant forskere om at av alle variabler, som kan virke inn i en avhørssituasjon, så er spørsmålene som stilles den viktigste variabelen som virker inn på mengde og kvalitet av informasjonen i avhørtes forklaring (Lamb et al., 2008; Lamb et al., 2011). Uansett metode som blir brukt i undersøkelsene, alderen på den avhørte, mental kapasitet hos avhørte eller tid fra hendelse til spørsmålene blir stilt, så gir åpne spørsmål mer korrekte svar enn lukkede spørsmål (Memon, & Bull, 2000).

Åpne spørsmål

I kommunikasjonen gir åpne spørsmål

- Overføring av kontroll til den avhørte (Fisher & Geiselman, 1992)
- Muligheter for språklig evaluering (Saywitz & Camparo, 1998).
- En forventning om at avhørte skal stå for snakkingen.

Det anbefales derfor at avhører starter med åpne spørsmål og har et vidt repertoar av åpne spørsmål, med ulike innfallsvinkler om det aktuelle forhold, for å få den avhørte til å forklare seg sammenhengende. Deretter vil en ved å bruke lukkede spørsmål ytterligere få konkretisert detaljene i informasjonen. Videre må avhøreren og den som skal ta beslutning i saken (etterforsker/påtale/domstol) innhente informasjon om barnet utenfor avhørssituasjonen for å kunne bedømme barnets virkelighetsoppfatning og påliteligheten av den informasjonen barnet gir.

For å utnytte det potensialet som ligger i de barna som avhøres anbefaler de ledende forskermiljø at avhørerne får opplæring i, benytter seg av, og evaluerer sine avhør ut fra empirisk validerte avhørprotokoller (som for eksempel NICHD protokollen) (Lamb et al., 2011).

Politiet må våge å bli bedre i å gjennomføre riktige, gode og trygge avhør. Den opplæring som i dag gis de fleste politietterforskere, i de fleste

land, bruker eller bygger på de tidligere nevnte strukturerte avhørsmodellene²³.

Til tross for at avhørere har god kunnskap til viktigheten av å bruke åpne spørsmål implementeres denne kunnskapen i praksis i for liten grad. I 1987 demonstrerte den første publiserte studien av avhøreres spørsmål i politiavhør et lavt forholdstall mellom de åpne og lukkede spørsmålene (Fisher, Geiselman & Raymond, 1987). Senere har tilsvarende studier gitt tilsvarende lave forholdstall for avhør gjennomført i land som; Australia, England og Wales, Estland, Israel, Norge, Sverige, Finland og USA. Tilsvarende, mellom ulike aldersgrupper av avhørte (barn og voksne) og for ulike grupper av avhørere (Cederborg, et al., 2000; Clarke & Milne, 2001; Kask, 2008; Korkman, et al., 2008; Mildren, 1997; Moston, Stephenson, & Williamson, 1993; Myklebust, 2009). Til tross for de store ressursene som er satset på opplæring og trening av polititjenestemenn, er ikke resultatene så gode som vi kan ønske. Forskingen og fokuset innenfor avhør synes nå å dreie fra hvordan avhøret bør gjennomføres til på hvilken måte implementeringen av kunnskap bør gjøres i praksis (Bull, 2010).

Årsaksforklaringer – råd til endring

Flere studier gir mulige årsaksforklaringer til manglende suksess ved dagens trening og tilnærming, samt råd til endring. I en metaanalyse av avhørsprotokoller og avhørsstudier foretatt i 2010 (Oxburgh et al., 2010) demonstreres at til tross for mange ulike definisjoner på spørsmål er det konsensus om viktigheten av de åpne spørsmål. Først når avhøreren behersker å bruke et bredt utvalg av åpne spørsmål bør avhøreren starte treningen på variasjon i sin bruk av de lukkede spørsmålene. Dette er krevende. For mange avhørere betyr dette å legge om sin struktur i kommunikasjonen i avhørssituasjonen. Hvis man finner dette utfordrende i avhør av

²³ APSAC, 2002; Bourg et al., 1998; Bull et al., 2009; Fisher & Geiselman, 1992; Hanna et al., 2010; Hindman, 1987; Home Office, 1992; 2002; 2007; Lamb et al; 2008; Lamb et al., 2011; Orbach, et al., 2000; Queensland Family Services, 1992; Sheperd, 2007; Steller & Boychuk, 1992; The National Crime Faculty, 1998; Williamson, 2006; Yuille, et al., 1993.

voksne, kan en forvente at dette skal gå så mye bedre i avhør av barn?

Mange argumenterer for at det å beherske samtaleteknikkene i avhør krever at du trener ved å innføre den samme strukturelle oppbygning, variasjon i spørsmål, samt konsentrerer deg om å lytte til hva som blir sagt i alle samtaler. Først da vil du ha muligheten til å beherske og aktivt kunne benytte deg av de variabler som virker inn i avhørssituasjonen. Start med variasjon i dine daglige konversasjoner med andre voksne. Deretter i samtaler du finner mer utfordrende.

I undervisning av politistudenter, politikollegaer og intervjuere fra andre etater spør jeg ofte hva de ser på som «vanskelige avhør/intervju». Grupper som fort trekkes frem da er avhør av barn, eldre, fremmedkulturelle, sinnslidende, personer med psykopatiske trekk, syke/skadede og lukkede grupper (som Hells Angels, gjenger, religiøse grupper osv). Oppfølgingsspørsmålet mitt blir ofte; Hvem er igjen? Hva er lette avhør? Ut fra det vi nå vet er min påstand at: «Alle avhør er vanskelige. Resultatet kommer an på nivået på avhøreren».

Aktiv bruk av språket – bevissthet og variasjon

Nivået på deg som avhører øker kun gjennom trening og du må lære å krype før du kan gå og gå før du kan løpe. Dette tar tid. Avhøreren må være bevisst bruk av språket som redskap og ha variasjon i spørsmålene, som en naturlig del av sitt vokabular. Som eksempel vil de åpne spørsmålene:

- *Hva skjedde*
- *Fortell*
- *Beskriv*
- *Forklar*
- *Utdyp*
- *Redgjør*
- *Snakk om*
- *Grei ut*
- *Informer*
- *Orienter*

være en slik variasjon i samtale med voksne. Andre igjen finner andre åpne spørsmål mer naturlig for sitt vokabular.

En bevissthet om bruk av ord og fokus på tydelighet, gjør at en med små grep kan få spørsmål til å åpne seg. Som eksempel blir spørsmålene «*prøv å fortelle litt om....*» og «*fortell så godt du kan om....*» enda tydeligere ved å fjerne en del fyll ord, til «*fortell mer om...*» eller bare «*fortell om...*». Denne

språklige bevisstheten og bruk av språket som arbeidsredskap gjelder ikke bare for politiets avhørere og aktørene i straffesakskjeden.

De samme råd gis også av andre som gir intervjutrening på andre områder, hvor systematiserte analyser og strukturert tilnærming er nøkkelord i både litteratur og i mer praktisk opplæring av intervjuere.

Avhør - retorikk i praksis

Læren om talekunst, retorikk, startet allerede i antikken for om lag 2500 år siden. Aristoteles sin avhandling om retorikk er et av de første kjente forsøk på å systematisk beskrive retorikk som en menneskelig kunst og egenskap.

Den grundigste behandling av retorisk teori og teknikk i antikken er *Institutio oratoria* (Om talerens utdanning) av Quintilian (ca. 35 – ca. 100 e.Kr.). Quintilian var den første statslønnede professor i retorikk i Romeriket. I de tolv bøkene «Om talernes utdanning» sammenfatter, kritiserer, utvikler og formidler han flere hundre års diskusjon omkring retorikkens mål og midler. En av de viktige arenaer for den klassiske retorikken var domstolene gjennom aktor og forsvarers bruk av argumentasjoner. Quintilian hadde stor betydning for retorikk og pedagogikk gjennom mer enn halvannet tusen år og fikk av ettertiden betegnelsen «Europas lærer» (Andersen, 2004; Corbett & Connors, 1999).

På 1800-tallet ble retorikk sett på som gammeldags og mekanisk. Den akademiske interessen økte betydelig etter andre verdenskrig hvor den i dag er videreutviklet med innslag fra studier av språk og tale (lingvistikk) og kommunikasjonsforskning (Kraus & Morsela, 2006; Føllesdal & Walløe, 2004).

Intervjuere i andre yrkesgrupper -

Hva har skjedd, hvem gjorde hva, hvor og når?

De grunnleggende retoriske prinsipper i politiavhørers tilnærming i strukturerte samtaler ligger nært opptil andre yrkesgrupper som for eksempel journalister (Handgaard, 2008; Lamark, 2001; Roksvold, 1989).

Selv om kompetanseoverføringen mellom journalister er formalisert gjennom internasjonale utdanningstilbud i inn- og utland (så som Høgskolene i Oslo og Volda, Gimlekollen, samt Danmarks medie- og journalisthøjskole i Århus) går mye, og enkelte hevder det meste²⁴, av kompetanseoverføringen fra mer- til mindre erfarne journalister som en uformell mester-svenn trening. Gjennom work-shops og seminar²⁵ deler erfarne journalister, som for eksempel John Sawatsky,²⁶ sine erfaringer. En del av kursene evaluerer også andre intervjueres arbeid.

Få av disse arbeidene er evaluert ut fra forskningsmessige kriterier, ei heller publisert, men baserer seg ofte på generell kommunikasjonsteori, kursdeltakernes subjektive erfaringer og analyser. Et godt eksempel på dette kan være det Sawatsky trekker frem som de vanligste feil i intervjuer, de såkalte syv dødssyndene:

1. Du glemmer å stille spørsmålet og serverer isteden påstander som ikke inviterer til svar.
2. Du stiller to spørsmål i ett. Da svarer de fleste på det siste.
3. Du overlesser spørsmålet. «*Hvordan vet du for sikkert at...*». Det gir mottaker mulighet til å velge.
4. *Hvordan vet du? og hvor sikker er du?* Du kommenterer spørsmålet selv. Da kan mottaker velge å holde seg til din kommentar isteden for spørsmålet.
5. Du bruker «triggerord» i spørsmålet. Har du *slått* din kone? Heller: har du brukt *fysisk makt*? Bruk heller grå og fargeløse spørsmål.
6. Overdrivelse: *Du var vel fryktelig redd da?* Da vil mottager prøve å skape balanse.

²⁴ Artikkelforfatterens møte 21.februar 2008 med journalistene Thor Henry Bjør, Sjur Sætre, Ingrid Oppebøen og Arild Opheim i NRK radio.

²⁵ Internt i enkeltredaksjoner, mediahus eller faglige møtesteder som Institutt for Journalistikk (IJ) i Fredrikstad.

²⁶ John Sawatsky har holdt foredrag og kurs i intervjuetodikk for journalister i Nord-Amerika, Europa og Asia. Intervjuetodikken hans tok form som lærer på Carleton University i Ottawa, instruktør for Canadian Broadcasting Corporation og den amerikanske kabel tv kanalen Entertainment and Sports Programming Network (ESPN).

7. Unngå lukkede spørsmål, spørsmål som kan besvares med ja eller nei; *Ble du overrasket?* Heller: *Hvordan reagerte du?*

På samme måte som politietterforskeren oppfordres til å variere sine spørsmål læres²⁷ journaliststudenter opp i alltid å ha med seg ti spørsmål, som er helt uavhengig de spørsmål som gjelder den enkelte sak. Dette kalles Sawatsky sin positive ti på topp liste:

1. Hva skjedde?
2. Hva mener du med det?
3. Hva er årsaken til det?
4. Hvilke muligheter har du?
5. Hvordan vil du karakterisere det?
6. Hva gjorde at situasjonen endret seg?
7. Hva sa han/hun da?
8. Hvordan følte det?
9. Hva tenkte du akkurat da?
10. Gi meg et eksempel på det?

Igjen ser vi at den gode spørsmålsstiller er den som har et utviklet begrepsapparat og evner å bruke spørreordene aktivt, som i barnerimet av den kjente forfatteren Kipling som refereres i flere lærebøker i journalistikk og taktisk etterforskning:

«I keep six honest working men, (they taught me all I knew).

Their names are What and Why and When and How and Where and Who...»

Rudyard Kipling (1902). Just So Stories. The Elephant's Child.

Faggrupper

Andre studier av mulige årsaksforklaringer til manglende suksess ved dagens trening og tilnærming til avhør ser på selve treningen som gjennomføres (Powell, Fisher & Wright, 2005). Disse studiene trekker frem

²⁷ Artikkelforfatterens samtale 10.januar 2011 med høyskolelærer Jørgen W. Lyngvær, avdeling for mediafag ved Høgskolen i Volda.

viktigheten av ekstern evaluering og veiledning av avhør og at dette genererer en gruppefølelse og samarbeid mellom avhørerne. Flere studier viser at team-basert samarbeid genererer bedre kommunikasjonsstrategier enn individuell planlegging og evaluering (Cannon-Bowers, Salas & Converse, 1993; Hardin & Higgins, 1996).

Innenfor arbeids- og organisasjonspsykologi har det blitt gjort en rekke studier på hva som er effektiv og optimal læring og trening på organisasjonsnivå (Argyris og Schön, 1974, 1978; Deutsch, Coleman & Marcus, 2006; Garvin, 2000). Prosedyrer, rutiner og metoder som andre private og offentlige organisasjoner har benyttet med suksess (Ericsson et al., 2006; McGregor, 1960), burde muligens i høyere grad bli vurdert implementert av politiet som organisasjon? Eksempel på organisasjoner med systematisk trening og evaluering av sine oppgaver finner en innenfor luftfart, med evaluering av trening, autorisering og regodkjenning av piloter (RNoAF, 2004) og helsesektoren, oljebransjen og shipping.

Team-arbeid i politiet

Prosjektstyring og bruk av team brukes av politiet i flere saker, som i distriktsovergripende saker som etterforskning av mobile vinningskriminelle (prosjekt «Grenseløs»), «Lommemann saken», og i de enkelte distrikt i saker hvor distriktet mottar bistand av f.eks Kripos eller ØKOKRIM. De positive effektene av å bruke team viser seg innenfor alle de områder politiet arbeider, som for eksempel narkotika, økonomi, vold og forebygging. Spørsmålet er om vi i stor nok grad organisatorisk tar høyde for de positive effekter det er å arbeide i team? Gjennom å dedikere særlige oppdrag til enkeltpersoner, så som; *familievolds-, forebyggende-, mangfolds-, seksuelle overgrep-* eller *trafikk-* koordinatore, bør vi spørre oss om etaten både organisatorisk og i opplæring i for stor grad fokuserer på enkeltindivider? Dette i stedet for å satse på å bygge opp gode faggrupper og teambaserte fagmiljø. Sånn sett kan koordinatrollen ha en god funksjon hvis koordinatoren har et team å koordinere. I kontakt med politidistriktene ser en

ofte at en del av koordinatorene er alene om etterforskning av straffesaker innenfor sitt «koordinator-område», mens andre igjen besitter flere koordinatorroller. Denne manglende fokus på ledelse, gruppe og organisasjonsnivå trekkes også frem av Politidirektøren i hennes åpning av studieåret 2010 (for de ansatte) ved Politihøgskolen, hvor hun påpekte at tiden muligens har kommet til å tenke annerledes. I hvertfall bør mer kunnskap innhentes og alternative arbeidsformer bli evaluert (Killengreen, 2010).

Trening i politidistriktene – økt kvalitet

Undervisningsmessig bør forholdene under opplæring og trening være mest mulig lik den situasjonen etterforskerne møter i sitt daglige virke i politidistriktet. I utviklingen av den enkelte etterforskers kompetanse er den faglige diskusjon, evaluering og utvikling lokalt i politidistriktet vel så viktig som det Politihøgskolen gir gjennom sin kunnskapsformidling på de respektive utdanninger. Dette stiller igjen strategiske utfordringer til politidistriktene om å lede og organisere seg i henhold til de krav som stilles til kunnskapsintensiv virksomhet (Lengick-Hall et al., 2009).

Forskningsmessig ser en tilsvarende tendens som i det praktiske politiarbeidet. De fleste studiene har et sterkt fokus på etterforskerne som individer – og ikke på de organisasjonsmessige aspektene. Denne tendensen er, i følge flere forskere, i ferd med å endres i takt med den organisatoriske utviklingen i politidistriktene (Bull, 2010; Powell, 2010).

Ulike perspektiv øker forståelsen av fagområdet

Både nasjonalt og internasjonalt må vi erkjenne at vi alle kan bli flinkere til å avhøre barn i sedelighetssaker. Min konkrete oppfordring om mer bevisst bruk av åpne spørsmål er etter flere sitt syn et vesentlig, forskningsbasert bidrag til å øke kvaliteten i avhørene. Dermed er det jo ikke sagt at det er det eneste tiltaket som trengs for å bedre kvaliteten på avhørene. Det har verken jeg eller andre forskere på området hevdet.

Jeg har et polisiært perspektiv og mitt doktorgradsarbeid er et resultat av at Politihøgskolen prioriterer den del av politivitenskapen som ser på utvikling av politiets metoder. Samtidig mener jeg at barnet også ivaretas bedre dersom vi videreutvikler politiets arbeidsmetodikk for å innhente informasjon som gir best mulig grunnlag for en beslutning. Andre igjen bringer andre roller og perspektiv inn i sin forskning og praktiske tilnærming til konkrete saker. Dette kan for eksempel være det kliniske, med mer fokus på selve barnet og dets opplevelse av hendelsen som etterforskes og påfølgende etterforskning.

Det er en styrke at de ulike roller og perspektiv kan utfylle hverandre. Hvis du og jeg har forskjellige fokus på samme fenomen, må det da være slik at en av oss tar feil? Og går det an å si at en bestemt beskrivelse av et saksforhold, for eksempel en historisk hendelse, objektivt er den eneste riktige? Historien vil fortolke seg annerledes sett fra Kairo enn fra London. Napoleon og slaget ved Waterloo blir behandlet ulikt av en statistiker og en historiker, med det resultat at Napoleon nok vurderes litt ulikt av de to profesjonene. Det er slik verden er og vi klarer å forstå hverandre likevel. Noen søker tallfesting, andre fortolkning, andre igjen foretrekker en kombinasjon. I arbeid med saker hvor vi mistenker at barn har vært utsatt for et straffbart forhold, lærte vi i Bjugn-saken viktigheten av tydelighet og bevissthet om egen rolle og perspektiv for de ulike profesjonene som var involvert i etterforskning, hjelpeapparat og behandling.

Barnehus

Stortingsrepresentantene May Hansen og Inga Marte Thorkildsen fremmet i 2004 et dokument 8 forslag om å opprette en ny avhørsmødel av barn, hvor en hovedmålsetting var å styrke rettsikkerheten til barn og unge som har opplevd overgrep og vold, eller vært vitne til dette (Dokument nr. 8:86 (2003-2004)).

Modellen baserer seg på en modifisert form av den amerikanske modellen «Childrens Advocacy Center». Gjennom innføring av denne modellen

skulle man sette barnet i sentrum og sikre høyere effektivitet og langsiktig kompetansevekst. Videre, sikre mer presis måloppnåelse i form av styrket rettssikkerhet for barnet og korrekt avgjørelse av skyldspørsmålet i forhold til de faktiske forhold. Effektiviteten ville i følge forslagsstillerne kunne reflekteres i antall saker som ble behandlet og at saken ikke blir henlagt etter bevisets stilling. Forslaget la opp til en evaluering av ordningen etter tre år.

Hovedtanken om at barn skal slippe å bli sendt fra sted til sted og få økt rettssikkerhet, var grunnen til at Regjeringen i Soria Moria-erklæringen (2005) lovte å etablere et nytt tilbud.

Forslaget fikk støtte da Stortinget behandlet forslaget den 4. mars 2005 (Innst. S. nr. 123 (2004-2005)). Justiskomiteen la til grunn at hovedoppgaven er å samordne tiltak overfor barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep. I følge Justiskomiteen ville det være naturlig at avhørene av barna ble gjennomført i lokalene til «Barnas hus²⁸». I praksis betyr det at husene skal være utstyrt for dommeravhør, medisinsk undersøkelse og det skal være egne rom for samtale og terapi.

I 2005 ble det nedsatt en arbeidsgruppe i regi av Justis- og politidepartementet. Arbeidsgruppen fikk i mandat å utrede og planlegge et pilotprosjekt om en ny avhørsmodell av barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep, fysisk vold eller har vært vitne til vold. Arbeidsgruppen la i 2006 frem rapporten: «*Barnas hus. Rapport om etablering av et pilotprosjekt med ny avhørsmodell for barn som har vært utsatt for overgrep m.m.*» Gruppen anbefalte at dette ble satt i gang (Justis- og politidepartementet (2006)). Opprettelsen av barnehus i Norge er et samarbeid mellom Justis- og politidepartementet, Helse- og omsorgsdepartementet, og Barne- og likestillingsdepartementet. Prosjektet er forankret i Justis- og politidepartementet. Administrativt er barnehusene tilknyttet Politidirektoratet gjennom de respektive politidistrikt der barnehusene er stedplassert. Det er i dag etablert 7 barnehus: Bergen (nov 2007), Hamar (des 2007), Kristiansand (nov 2008), Trondheim (feb 2009), Tromsø (mars 2009), Oslo (sept 2009), og

²⁸ Navnet ble senere endret fra «Barnas hus» til «Barnehuset».

Stavanger (nov 2010). Det åttende barnehuset er planlagt lagt til Ålesund, men nærmere planer og tidspunkt for etablering er i skrivende stund ikke vedtatt.

En global tilnærming

I dag er det spesielt fire land som peker seg ut i forskning på politiets metoder; England, Nederland, Sverige og Australia. Innenfor forskning på etterforskning synes mye av arbeidet å være rettet mot å finne og analysere de svakheter og feil som gjøres, i motsetning til å se på hva som faktisk virker og oppfattes som styrke og muligheter innenfor etterforskningsarbeidet. Fra norsk politi deltar vi i dag i internasjonale samarbeid mellom politi- og utdanningsinstitusjoner både operativt, gjennom kunnskapsoverføring og forskningsmessig. Fra Politihøgskolen publiseres våre forskningsresultater internasjonalt og vi er i dag i fremste rekke når det gjelder avhør av barn.

Politihøgskolen var i juni 2010 arrangør for verdenskonferansen om avhør gjennom det faglige nettverket *the International Investigative Research Group* (iIRG)²⁹, hvor verdens ledende akademikere og praktikere innenfor avhør var samlet på Politihøgskolens senter i Stavern. Som del av konferansen ble det arrangert et eget seminar med oppdaterte internasjonale forskningsresultat og status. Videre var det faglige betraktninger fra academia, med erfaringsutveksling og faglige diskusjoner mellom forskere og ledende praktikere fra 23 land. Sett med norske øyne ga denne konferansen, og de tilbakemeldinger som gis ved deltakelse på andre internasjonale faglige samlinger og nettverk, oss en bekreftelse på at vi har god oversikt og kunnskap både internasjonalt (globalt) og nasjonalt (lokalt). En *global* tilnærming. Til tross for at denne kunnskapen formidles på Politihøgskolens bachelor-, etter- og videreutdanning, samt på fagsamlinger i ytre etat, står vi overfor den samme utfordringen som andre land; implementeringen av kunnskapen i avhørene.

²⁹ For mer informasjon om dette faglige nettverket se iIRG sin hjemmeside på web.

Sammendrag og konklusjon

Jeg har prøvd å vise at politiets arbeid med avhør er langt fra tilfeldig og langt fra lite faglig. Politiet har gått fra muskelkraft til hjernekraft, i tråd med samfunnets utvikling og krav. Politiet er i dag en kunnskapsintensiv organisasjon. Kravene samt forventningene til vårt arbeid er like store over hele landet. At det har vært en positiv utvikling spesielt de siste 30-årene er uten tvil. I dag trekker vi på smilet når vi leser formuleringer i politiets tidligere publiserte årsrapporter, som disse i «Beretning om Oslo politi³⁰»:

«...Av en eller annen ufattelig grunn er situasjonen i Oslo-området fortsatt usedvanlig gunstig...» 1963, s. 32 (under overskriften «Voldsforbrytelser og ulykker)

«...Det er kjedelig å måtte gjenta seg selv hvert år, men det er ikke til å komme forbi at antall saker bare fortsetter å øke. Man må virkelig spørre hvor dette vil ende...» (1978, s.33):

«...Ellers økte antallet legemsbeskadigelser noe, men kanskje mer som en tilfeldighet enn på noen skremmende måte...» (1978, s. 34):

Forventningene til de tall som presenteres fra politietaten, våre forklaringer til tallene og retorikken er helt annerledes nå enn da de ovennevnte sitatene ble sett på som helt naturlig å publisere.

Denne artikkelen har beskrevet avhør som metode. Med utgangspunkt i avhør av barn har jeg forsøkt å vise at de fleste av variablene som virker inn på avhør av barn er overførbare til avhør av voksne. Videre, at kommunikasjonsprinsippene i avhøret er overførbare til så å si alle³¹ samtale-situasjoner.

Historisk var Norge tidlig med et lovverk som skulle skåne barnet for belastningen av den rettslige behandlingen, samt sikre bevisverdi av barnets forklaring i straffesaker. Dommerne var ansvarlige for bevisopptaket. Først etter Bjugn-saken ble det en ny faglig debatt hvor politiets rolle ble

³⁰ Hentet fra publiserte årsrapporter ved Oslo politidistrikt (tidligere kalt «Beretning om Oslo politi»). For en systematisert gjennomgang se: Lomell, H.M. (2010).

³¹ Se doktorgradsavhandlingen til Kari G. Rønneberg (2009). *Politisamtaler med publikum. Språkbruk som hemmer eller fremmer god kommunikasjon*. Avhandlingen er tilgjengelig via nettsidene til Politihøgskolen sitt bibliotek.

tydeliggjort og ressurser satt inn på utdanning av særlig skikkede personer til å bistå dommerne i avhørene. I tillegg ble det utarbeidet en ny forskrift³² for avhør i denne type saker.

Politihøgskolen har gjennom årene utdannet en rekke politietterforskere som *særlig skikket* til avhør av barn. Antall aktive avhørere i de enkelte politidistrikt varierer. For politidistrikt med få avhørere vil dette kunne medføre at avhøreren vil ha store utfordringer i å bygge et faglig miljø med faglige diskusjoner, oppdateringer og evalueringer av eget arbeid i politidistriktet. Videre, vil et høyt antall avhør og/eller liten tid til arbeid med disposisjon for avhørene kunne føre til at kvaliteten til planlegging, forberedelser, gjennomføring, evaluering og etterarbeid, ikke blir godt nok. Å lokalt være (nesten) alene på fagområdet gjør også at avhøreren fort blir «den enøyde konge i de blindes rike», med liten diskusjon med kollegaer om alternative hypoteser og ivaretagelse av den objektivitet som er viktig for nødvendig kvalitet i (avhør og) etterforskningen. Enkelte melder også at presset på avhøreren (og etterforskeren) er stort i politidistrikt der de er (nesten) alene på saken. Dette kan igjen føre til at objektiviteten i saken blir dårlig ivaretatt hvis etterforskeren går ut med mål «om å lande saken alene» i stedet for å ha jevnlig faglige vurderinger³³ i samråd med kollegaer.

De faglige rådene er tydelige. Flere etterforskere med ulik erfaringsbakgrunn og kompetanse, som samhandler for oppklaring av straffesaken, blir mer objektive og kreative i sitt arbeid. I denne artikkelen har jeg vist til flere fagmiljø og studier som støtter opp rundt viktigheten av organisering av team. Enkelte politidistrikt har allerede slike gode utviklede faggrupper og tilbakemeldingene er positive både på individ, gruppe og organisasjonsnivå. Antall straffesaker, geografiske hensyn, driftsenheter og organisering, gjør at det vil være ulikheter mellom politidistriktene. Antall avhør av barn stiger hvert år, noe jeg mener viser at politiet tar barn som informanter på alvor. De samlede erfaringene gjør at de enkelte politidistrikt bør

³² Forskrift 2. oktober 1998 nr 925 om dommeravhør og observasjon og om endringer i straffeprosessloven, straffeloven og påtaleinstruksen.

³³ Myklebust & Oxburgh (2011).

søke lærdom av hverandre for å øke kvaliteten i saker hvor barn er fornærmet- eller vitne.

Internasjonalt er det en rekke strukturerte avhørsprotokoller og guidelines som benyttes av etterforskere i ulike land. Historisk har jeg vist at kjært barn har mange navn. Om vi kaller fasemodellene for PEACE, Sixteen Steps, Seven Steps, NICHHD, kognitive avhør, K.R.E.A.T.I.V., eller andre navn, bygger de alle på de samme grunnprinsipper:

1. Avhører må i størst mulig grad få den avhørte til å komme med sine frie forklaringer gjennom hele avhøret.
2. Avhører må bygge opp en god kontakt, tillit og klima for god kommunikasjon med den avhørte.
3. Avhører må være tydelig i mål og ramme for samtalen/avhøret med den avhørte.
4. Avhører må lytte, ha en åpen tilnærming og vurdere alternative hypoteser til det avhørte forklarer om det aktuelle forhold eller hendelse.

Det er forskningsmessig konsensus om viktigheten av at de avhørsprotokoller og modeller som benyttes er empirisk validerte – det vil si at det forskningsmessig, internasjonalt, er dokumentert hvilke modeller protokollen bygger på og at den har effekt.

Videre, beskrev jeg viktighetene av spørsmålene og hvordan disse påvirker mengde og kvalitet av informasjonen i avhørtes forklaring. Spørsmålene må være kommunikasjonsfremmende, gjennom å være: enkle, planlagte og tematisk ta for seg ett og ett område av gangen. Dette er prinsipper som også benyttes av andre yrkesgrupper som journalister, for å få svar på: hva har skjedd, hvem gjorde hva, hvor og når? Det at du får en respons på et spørsmål er ikke det samme som at vedkommende svarer på spørsmålet. Derfor er det viktig at etterforsker, påtale og domstolens aktører har utviklet en forent forståelse i evaluering og innholdsanalyser av politiavhør. Internasjonalt finnes i dag ulike modeller for innholdsanalyser. Basert på disse bør vi i Norge, både forskningsmessig og i praksis, se på hvordan vi kan utvikle bedre metoder i evaluering av avhør.

Det ligger et stort ansvar på hele straffesakskjeden fra den enkelte avhører via utdanningsinstitusjonene, forskningsmiljøene, politidistriktene til domstolene, i å forbedre kvaliteten på det arbeidet som gjøres. Et kunnskapsstyrt politi skal stå for kvalitet. Samfunnet i dag har økt oppmerksomhet og stiller større krav til politiet enn tidligere. Politiets metoder er gjenstand for løpende diskusjon. Ofte er det slik at vurderingen av metodene og resultatene som oppnås gjøres av politiet selv. Dette kan lett føre til at politiledere slår seg til ro med de erfaringsrapporter som foreligger og ikke vurderer å kvalitetssikre metoder og arbeid. I samtale med ledere i ulike politidistrikt får jeg ofte tilbakemeldinger om at avhør, og spesielt avhør av barn, er en arbeidsmetode politidistriktet behersker og at antall saker hvor avhør av barn er nødvendig utgjør en veldig liten del av politidistriktets totale saksmengde. Avhørerne har jo fått formalkompetanse gjennom avhørskurs lokalt (kreativ) og spesialisering sentralt (utdanning i avhør av barn). Følgelig ser ledere i flere politidistrikt ikke nødvendigheten av å tilby mer ressurser til kompetanseheving innenfor dette saksfeltet, i konkurranse med andre saksfelt med større sakstilfang og mindre formalisert utdanningstilbud fra Politihøgskolen. I samtaler med etterforskere og avhørere i de samme politidistriktene oppfattes dette av enkelte som at «deres saksområde» ikke satses på av ledelsen. Spesielt når etterforskerne sammenligner seg med kollegaer i andre politidistrikt som tydelig uttrykker viktigheten og felles målsetting med den enkelte etterforsker og avhører. For å unngå høy KMM³⁴ -faktor og at denne kan påvirke kvaliteten på arbeidet er det viktig med god internkommunikasjon mellom de ulike nivå (individ, gruppe, ledelse og organisasjon) i politidistriktet. Opprettelsen av gode etterforsknings-team kan være et viktig bidrag³⁵ i øking av deltakernes egen anseelse samt i kvalitet på utført arbeid.

Å vurdere hva som er godt politiarbeid og hvilke modeller som virker positivt inn på kvaliteten er vanskelig og utfordrende. Jeg ser det som helt fundamentalt at politidistriktene, faglig ledelse og Politihøgskolen utvi-

³⁴ «Kos Med Misnøye».

³⁵ For mer om dette se: Ericsson et al., 2006; Ericsson, 2009; Forsyth, 2010; Baron & Kerr, 2005.

kler mer systematisert kunnskap på dette feltet. Noe arbeid er allerede igangsatt og flere spennende prosjekt planlegges. Vi er inne i en spennende tid og flere endringer kan være med på å virke inn på hvordan avhør og etterforskning blir gjennomført og kvaliteten på resultatet.

Ti år etter politireformen er det ute en ny høring som vurderer om strukturen i politi-Norge igjen skal endres, til færre og større politidistrikt. Forhåpentligvis vil dette føre til effektivisering og lettere samarbeid i distriktsovergrepene saker. Lokalt vil enkelte politidistrikt gå gjennom store endringer i måten arbeidet blir organisert på, med mer sentralisering og større ansvar på de enkelte driftsenheter. Forslaget er i skrivende stund ute på høring og jeg ser med spenning frem til resultatet.

Fire år etter åpningen av Barnehuset i Bergen og Hamar, skal ordningen nå evalueres. I skrivende stund er det ikke bestemt hvem som skal evaluere, ei heller hvilke spørsmål som ønskes besvart eller måten det skal gjøres på.

Ordningen med dommeravhør og observasjon er som kjent regulert i en egen forskrift fra 1998. Etter tretten år mener mange at forskriften, i sin nåværende form, snarere skaper uklarheter enn gode praktiske løsninger. En av hovedinnvendingene er at forskriften ikke tar hensyn til de senere års erfaring og kunnskap, og at forskriften ikke legger opp til den mest hensiktsmessige etterforskning av denne type saker. Justisdepartementet har opprettet en egen gruppe for å gjennomgå regelverket for dommeravhør og observasjon som i skrivende stund er i gang med sitt arbeid under ledelse av førstestatsadvokat Ole B. Sæverud.

Fra Politihøgskolen har avhørsprosessen blitt undervist tverrfaglig (politifag, jus og psykologi) og som tema siden 1998. Skolens lærere har produsert oppdaterte³⁶ lærebøker innen emnet (Williksen & Bjerknes, 2005; Bjerknes & Hoff Johansen, 2010) og forskningsbasert internasjonal litteratur brukes i undervisningen. Fra etter- og videreutdanningen har det vært et opptakskrav at studenter ved videreutdanningene har gjennomgått den grunnleggende avhørsopplæringen (kreativ) før deltakelse på de ulike utdanningene. En utfordring i dette arbeidet har vært å få arrangert nok

³⁶ I skrivende stund pågår revisjon av Williksen & Bjerknes (2005). Politirapport.

lokale avhørskurs i politidistriktene. I skrivende stund arbeides det med en ny læreplan på Bachelor utdanningen, hvor målet er å innarbeide den grunnleggende avhørsopplæringen som trengs for å komme inn på de ulike studiene på etter- og videreutdanningen. Kunnskapsmessig har studentene på dagens Bachelor utdanning god teoretisk opplæring, og innholdet jeg har presentert i denne artikkelen er kjent stoff. Den pedagogiske utfordringen vi står overfor, er den samme som i politidistriktene; trening på omsetning av teori til avhør i praksis.

Samlet er vi inne i en spennende tid med utfordringer både på individuelt, gruppe og organisatorisk nivå i politiet. Å kjenne fortiden - men speide mot fremtiden, kan være en god posisjon for å forstå nåtiden. Jeg har i denne artikkelen forsøkt å vise at vi faglig er på god vei og at de enkelte avhørere, politidistrikt, utdanningsinstitusjoner, forskningsmiljø, lovgiver og domstoler, alle har et ansvar i dette positive arbeidet.

Litteratur

- Andenæs, J.** (2000). *Norsk Straffeprosess. Bind 1*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Andenæs, J.** (1989). Avhør av barn som vitner i straffesaker. I *Armannsbok. Festskrift til Armann Snaevarr*, 59-70, Reykjavik.
- Andersen, Ø.** (2004). *I Retorikkens Hage* (5 ed.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Argyris, C., & Schön, D. A.** (1974). *Theory in Practice: Increasing Professional Effectiveness*. San Fransisco: Jossey-Bass.
- Argyris, C., & Schön, D. A.** (1978). *Organizational Learning. A Theory of Action Perspective*. Reading, Massachusetts: Addison Wesley.
- Arnold, J., Silvester, J., Patterson, F., Robertson, I., Cooper, C., & Burnes, B.** (2005). *Work Psychology - Understanding Human Behaviour in the Workplace* (4th ed.). Essex, England: Prentice Hall.
- APSAC** (2002). *Guidelines on investigative interviewing in cases of alleged child abuse*. Elmhurst, IL. : APSAC National Operations Manager.
- Bakketeig, E.** (2000). *Rettsapparatet som sosialt system i saker om seksuelle overgrep mot barn*. (Avhandling for dr.philos. graden). Det juridiske fakultet. Universitetet i Oslo: UniPub.

- Baron, R. S., & Kerr, N. L.** (2005). *Group Process, Group Decision, Group Action*. (2nd ed.). Maidenhead: Open University Press.
- Bjerke, H.K. & Keiserud, E.** (2001). *Straffeprosessloven. Kommentarutgave Bind II*. 3.utg Oslo: Universitetsforlaget.
- Bjerknes, O. T., & Johansen, A. K. H.** (2010). *Etterforskningsmetoder. -En innføring*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke.
- Bourg, W., Broderick, R., Flagor, R., Kelly, D., Ervin, D., & Butler, J.** (1998). *Oregon interviewing guidelines for center based interviewers*. Salem, OR: State Office of Services to Children and Families.
- Bull, R.** (2010). *Research on trying to improve the effectiveness of the interviewing of suspects. Evaluation and effectiveness of investigative interviewing: A multidisciplinary approach*. Paper presented at the 3rd annual conference of the International Interviewing Research Group, Stavern.
- Bull, R., Valentine, T., & Williamson, T.** (2009). *Hanbook of Psychology of Investigative Interviewing. Current Developments and Future Directions*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Bølviken, L.** (1966). Avhøring av barn i straffesaker. *Lov og Rett*, 193-219.
- Cannon-Bowers, J. A., Salas, E., & Converse, S.** (1993). Shared Mental Models in Expert Team Decision Making. I N. J. Castellan (Ed.), *Individual and Group Decision Making* (pp. 221-245). Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Ceci, S. J., Loftus, E., Leichtman, M. D., & Bruck, M.** (1994). The role of source misattributions in the creation of false beliefs among preschoolers. *International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis*, 42(4), 304-320.
- Cederborg, A. C., Orbach, Y., Sternberg, K. J., & Lamb, M. E.** (2000). Investigative interviews of child witnesses in Sweden. *Child Abuse & Neglect*, 24(10), 1355-1361.
- Cherryman, J.** (2000). *Police investigative interviewing: Skill analysis and concordance of evaluations*. University of Portsmouth, Portsmouth.
- Clarke, C., & Milne, R.** (2001). *National Evaluation of the PEACE Investigative Interviewing Course. Police Research Award Scheme. Report NO:PRAS/149*. London: National Crime Faculty.
- Corbett, E. P. J., & Connors, R. J.** (1999). *Classical Rhetoric for the Modern Student*. New York: Oxford University Press.
- Dale, P. S., Loftus, E. F., & Rathbun, L.** (1978). The influence of the form of the question on the eyewitness testimony of preschool children. *Journal of Psycholinguistic Research*, 7(4), 269-277.

- Davies, G. M., Westcott, H. L., & Horan, N.** (2000). The impact of questioning style on the content of investigative interviews with suspected child sexual abuse victims. *Psychology, Crime & Law*, 6, 81-97.
- Deutsch, M., Coleman, P. T., & Marcus, E. C.** (2006). *The Handbook of Conflict Resolution. Theory and Practice* (2 ed.). San Francisco: Jossey-Bass.
- Dokument nr. 8:86** (2003-2004). Forslag fra stortingsrepresentantene May Hansen og Inga Marte Thorkildsen om å innføre en ny avhørsmodell av barn som er utsatt for eller er vitne til en traumatisk krisesituasjon. Stortinget 16.juni 2004.
- Ericsson, K. A.** (2009). *Development of Professional Expertise. Toward Measurement of Expert Performance and Design of Optimal Learning Environments*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ericsson, K. A., Charness, N., Feltovich, P., & Hoffman, R.** (2006). *The Cambridge Handbook of Expertise and Expert performance*. New York: Cambridge University Press.
- Faller, K. C.** (2007). *Interviewing children about sexual abuse. Controversies and best practice*. New York: Oxford University Press
- Faller, K. C.** (1996). Interviewing Children Who May Have Been Abused: A Historical Perspective and Overview of Controversies. *Child Maltreatment*, 1(2), 83-95.
- Finnila, K., Mahlberg, N., Santtila, P., Sandnabba, N. K., & Niemi, P.** (2003). Validity of a test of children's suggestibility for predicting responses to two interview situations differing in their degree of suggestiveness. *Journal of Experimental Child Psychology*, 85, 32-49.
- Fisher, R. P.** (1995). Interviewing victims and witnesses of crime. *Psychology, Public Policy and Law*, 1(4), 732-764.
- Fischer, G., & Sortland, N.** (1999). *Innføring i organisasjonspsykologi*. Oslo: Tano.
- Fisher, R. P., & Geiselman, R. E.** (1992). *Memory-enhancing techniques for investigative interviewing. The cognitive interview*. Springfield, IL: Charles C. Thomas Publisher.
- Fisher, R. P., Geiselman, R. E., & Raymond, D. S.** (1987). Critical analysis of police interview techniques. *Journal of Police Science and Administration*, 15(3), 177-185.
- Forskrift om dommeravhør og observasjon m m.** - Forskrift 2. oktober 1998 nr 925 om dommeravhør og observasjon og om endringer i straffeprosessloven, straffeloven og påtaleinstruksen.
- Forsyth, D. R.** (2010). *Group Dynamics* (5th International ed.). Belmont: Wadsworth, Cengage Learning.

- Fridriksdottir, H.** (2008). Afhøring af børn i sager om seksuelle overgrep. I M. B. Andersen (Ed.), *Forhandlingerne ved Det 38. nordiske Juristmøde i København 21.-23. august 2008. Bind 1* (pp. 177-187). København: Den danske lokalstyrelse.
- Furnham, A.** (2005). *The psychology of behaviour at work*. New York: Psychology Press.
- Føllesdal, D., & Walløe, L.** (2004). *Argumentasjonsteori, språk og vitenskapsfilosofi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gamst, K. T., & Langballe, Å.** (2004). *Barn som vitner. En empirisk og teoretisk studie av kommunikasjon mellom avhører og barn i dommeravhør. Utvikling av en avhørsmetodisk tilnærming*. (Avhandling for dr.polit graden). Det utdanningsvitenskapelige fakultet. Universitetet i Oslo: UniPub.
- Garven, S., Wood, J. M., Malpass, R. S., & Shaw, J. S.** (1998). More than Suggestion: The effect of Interviewing Techniques From the McMartin Preschool Case. *Journal of Applied Psychology*, 83(3), 347-359.
- Garvin, A.** (2000). *Learning in action: A guide to putting the learning organization to work*. Boston: Harvard Business School Press.
- Goodman, G., Quas, J., Batterman-Faunce, J., Riddelsberger, M., & Kuhn, J.** (1994). Predictors of accurate and inaccurate memories of traumatic events experienced in childhood. *Consciousness and Cognition*, 3, 269-294.
- Handgaard, B.** (2008). *Intervjuteknikk for journalister*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Hanna, K., Davies, E., Henderson, E., Crothers, C., & Rotherham, C.** (2010). *Child Witnesses in the New Zealand Criminal Courts: A Review of Practice and Implications for Policy*. Wellington: Institute of Public Policy and Institute of Aut University.
- Hardin, C. D., & Higgins, E. T.** (1996). Shared reality: How social verification makes the subjective objective. In R. M. Sorrentino & E. T. Higgins (Eds.), *Handbook of motivation and cognition: Foundations of social behaviour* (pp. 28-84). New York: Guilford Press.
- Hennum, R.** (1999). *Bevis i saker om seksuelle overgrep mot barn*. (Avhandling for dr.philos. graden). Det juridiske fakultet. Universitetet i Oslo: UniPub.
- Hershkowitz, I., Horowitz, D., & Lamb, M. E.** (2005). Trends in children's disclosure of abuse in Israel: A national study. *Child Abuse & Neglect*, 29, 1203-1214.
- Hershkowitz, I., Horowitz, D., Lamb, M. E., Orbach, Y., & Sternberg, K. J.** (2004). Interviewing youthful suspects in alleged sex crimes: a descriptive analysis. *Child Abuse & Neglect*, 28, 423-438.

- Hershkowitz, I., Lamb, M. E., Sternberg, K. J., & Esplin, P. W.** (1997). The relationships among interviewer utterance type, CBA scores, and the richness of children's responses. *Legal and Criminological Psychology*, 2, 169-176.
- Hindman, J.** (1987). *Step by step. Sixteen steps toward legally sound sexual abuse investigation*. Ontario: Alexandria Associates.
- Hino, S.** (2005). *Inside the mind of Toyota: Management Principles for Enduring Growth*. University Park, IL: Productivity Press.
- Hjort, J.** (1995). Bevisregler i saker om overgrep mot barn. *Nytt Norsk Tidsskrift*, 1, 60-73.
- Home Office** (1992). *Memorandum of Good Practice on Video Recorded Interviews with Child Witnesses for Criminal Proceedings*. London: HMSO.
- Home Office** (2002). *Achieving Best Evidence in Criminal Proceedings: Guidance for Vulnerable or Intimidated Witnesses, Including Children*. London: HMSO
- Home Office** (2007). *Achieving Best Evidence in Criminal Proceedings: Guidance on Interviewing Victims and Witnesses, and Using Special Measures*. London: HMSO.
- Hundeide, K.** (2003). *Barns livsverden*. Oslo: J. W. Cappelens Forlag.
- Innst. S. nr. 123** (2004-2005). Innstilling fra justiskomiteen om forslag fra stortingsrepresentantene May Hansen og Inga Marte Thorkildsen om å innføre en ny avhørsmodell av barn som er utsatt for eller er vitne til en traumatisk krisesituasjon.
- Justis- og politidepartementet** (2006). *Barnas hus. Rapport om etablering av et pilotprosjekt med ny avhørsmodell for barn som har vært utsatt for overgrep m.m.*. Oslo: Justis- og politidepartementet.
- Kask, K.** (2008). *Trying to improve child and young adult witnesses' performance*. Unpublished Thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy, University of Leicester.
- Killengreen, I.** (2010). *Driftsanalyseprosjektet og konsekvenser for kompetanseutvikling*. Foredrag på oppstartsseminaret for de ansatte ved Politihøgskolen, 11.8.2010.
- Korkman, J., Santtila, P., Blomqvist, T., & Sandnabba, N. K.** (2008). Failing to keep it simple: Language use in child sexual abuse interviews with 3-8- year- old children *Psychology, Crime & Law*, 14(1), 41-60.
- Korkman, J., Santtila, P., Westeråker, M., & Sandnabba, N. K.** (2008). Interviewing techniques and follow-up questions in child sexual abuse interviews. *European Journal of Developmental Psychology*, 5(1), 108-128.
- Krauss, R. M., & Morsella, E.** (2006). Communication and conflict. I M. Deutch, P. T. Coleman & E. C. Marcus (Eds.), *The Handbook of Conflict Resolution* (pp. 144-158). San Francisco, CA: Jossey-Bass.

- Kuehnle, K., & Connell, M.** (2009). *The Evaluation of Child Sexual Abuse Allegations. A Comprehensive Guide to Assessment and Testimony*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, Inc.
- Köhnken, G.** (1995). Interviewing adults. In R. Bull & D. Carson (Eds.), *Handbook of psychology in legal contexts*. Chichester: Wiley.
- Lamark, H.** (2001). *Som journalister spør, om intervju som arbeidsmetode i nyhetsjournalistikk*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Lamb, M. E., Sternberg, K. J., & Esplin, P. W.** (1994). Factors influencing the reliability and validity of statements made by young victims of sexual maltreatment. *Journal of Applied Developmental Psychology, 15*, 255-280.
- Lamb, M. E., Hershkowitz, I., Orbach, Y., & Esplin, P. W.** (2008). *Tell Me What Happened. Structured Investigative Interviews of Child Victims and Witnesses*. Chichester: John Wiley & Sons, Ltd.
- Lamb, M. E., La Rooy, D. J., Malloy, L. C., & Katz, C.** (2011). *Children`s testimony: A Handbook of Psychological Research and Forensic Practice* (2 ed.). Chichester: John Wiley & Sons Ltd.
- Lamb, M. E., Sternberg, K. J., Orbach, Y., Esplin, P. W., & Mitchell, S.** (2002). Is ongoing feedback necessary to maintain the quality of investigative interviews with allegedly abused children? *Applied Developmental Science, 6*(1), 35-41.
- Lamb, M. E., Hershkowitz, I., Sternberg, K. J., Esplin, P. W., Hovav, M., Manor, T., et al.** (1996). Effects of investigative utterance types on Israeli children`s responses. *International Journal of Behavioral Development, 19*(3), 627-637.
- Lamb, M. E., Sternberg, K. J., Orbach, Y., Hershkowitz, I., Horowitz, D., & Esplin, P. W.** (2002). The effects of intensive training and ongoing supervision on the quality of investigative interviews with alleged sex abuse victims. *Applied Developmental Science, 6*(3), 114-125.
- Landström, S., Granhag, P. A., & Hartwig, M.** (2007). Children`s live and videotaped testimonies: How presentation mode effects observers` perception, assessment and memory. *Legal and Criminological Psychology, 12*, 333-347.
- Lengick-Hall, M. L., Lengick-Hall, C. A., Andrade, L. S., & Drake, B.** (2009). Strategic human resource management: The evolution of the field. *Human Resource Management Review, 19*, 64-85.
- Lomell, H.M.** (2010). Making sense of numbers: The presentation of crime statistics in the Oslo police annual reports 1950-2008. I A.R. Sætnan, H.M. Lomell & S. Hammer (Eds). *The Mutual Construction of Statistics and Society*. New York: Routledge.

- Lov av 22.mai** 1981 nr.25 om rettergangsmåten i straffesaker. (Straffeprosessloven).
- Manning, P. K.** (1988). *Symbolic Communication. Signifying Calls and the Police Response*. London: The MIT Press.
- McGregor, D.** (1960). *The human side of enterprise*. New York: McGraw-Hill.
- Melinder, A.** (2004). *Perspectives on Children as Witnesses*. Oslo: Department of Psychology, University of Oslo. (Avhandling for PhD graden). Psykologisk institutt. Universitetet i Oslo: UniPub.
- Melinder, A., Scullin, M. H., Gunnerød, V., & Nyborg, E.** (2005). Generalizability of a two-factor measure of young children's suggestibility in Norway and USA. *Psychology, Crime & Law, 11*(2), 123-145.
- Melinder, A., Alexander, K., Cho, Y. I., Goodman, G. S., Thoresen, C., Lønnum, K., et al.** (2010). Children's eyewitness memory: A comparison of two interviewing strategies as realized by forensic professionals. *Journal of Experimental Child Psychology, 105*(3), 156-177.
- Memon, A., & Bull, R.** (2000) *Handbook of the Psychology of interviewing*. Chichester: John Wiley & Sons, Ltd.
- Mildren, J. D.** (1997). Redressing the imbalance against Aboriginals in the criminal justice system. *Criminal Law Journal, 21*, 7-22
- Moston, S., Stephenson, G. M., & Williamson, T. M.** (1993). The incidence, antecedents and consequences of the use of the right to silence during police questioning. *Criminal Behaviour and Mental Health, 3*(1), 30-47.
- Myklebust, T.** (2005). Dommeravhør av barn i Norge - intensjon og fakta. I M. Egge & J. Strype (Eds.), *Politirollen gjennom 100 år. Tradisjon og endring* (pp. 142-172). Oslo: PHS Forskning.
- Myklebust, T.** (2009). *Analysis of field investigative interviews of children conducted by specially trained police investigators*. (Avhandling for PhD graden). Psykologisk institutt. Universitetet i Oslo: UniPub.
- Myklebust, T., & Oxburgh, G.** (2011). Reviewing the Case (Post-interview). I M. E. Lamb, D. J. La Rooy, L. C. Malloy & C. Katz (Eds.), *Children's testimony: A Handbook of Psychological Research and Forensic Practice*. (2 ed., pp. 165-177). Chichester: John Wiley & Sons Ltd.
- Norske Kvinners Nasjonalråd** (1957). *Norske Kvinners Nasjonalråd 1904-1954*. Flisa boktrykkeri: N.K.N
- NOU** 1992:16. Sterkere vern og økt støtte for kriminalitetsofre. Justisdepartementet.

- Orbach, Y., Hershkowitz, I., Lamb, M. E., Sternberg, K. J., Esplin, P. W., & Horowitz, D.** (2000). Assessing the value of structured protocols for forensic interviews of alleged child abuse victims. *Child Abuse & Neglect*, 24(6), 733-752.
- Oxburgh, G.E., Myklebust, T., & Grant, T.** (2010). The question of question types in police interviews: A review of the literature from a psychological and linguistic perspective. *International Journal of Speech Language and the Law*, 17 (1), 45-68
- PolitiHøgskolen** (2008). *Studieplan for videreutdanning i etterforskning modul 1: Generell etterforskning*. Oslo: PolitiHøgskolen.
- PolitiHøgskolen** (2009a). *Studieplan for videreutdanning. Kommunikasjon mellom avhører og barn i dommeravhør*. Oslo: PolitiHøgskolen.
- PolitiHøgskolen** (2009b). *Fag og temaplaner for 3.studieår 2009/2010. Avdeling Oslo*. Oslo: PolitiHøgskolen.
- PolitiHøgskolen** (2003a). *Kursplan i utdanning i etterforskning av seksuelle overgrepssaker trinn I*. Oslo: PolitiHøgskolen.
- PolitiHøgskolen** (2003b). *Kursplan i utdanning i etterforskning av seksuelle overgrepssaker trinn II*. Oslo: PolitiHøgskolen.
- PolitiHøgskolen** (2002). *Kursplan i utdanning i etterforskning av seksuelle overgrepssaker trinn III*. Oslo: PolitiHøgskolen.
- Powell, M.** (2010). *Designing effective training programmes in the area of investigative interviewing of children. Evaluation and effectiveness of investigative interviewing: A multi-disciplinary approach*. Paper presented at the 3rd annual conference of the International Interviewing Research Group, Stavern.
- Powell, M. B.** (2008). Guide to designing effective training programs in the area of investigative interviewing of children. *Current Issues in Criminal Justice*, 20, 189-208.
- Powell, M. B.** (2002). Specialist Training in Investigative and Evidential Interviewing: Is it Having Any Effect on the Behaviour of Professionals in the Field? *Psychiatry, Psychology and Law*, 9(1), 44-55.
- Powell, M. B., Fisher, R. P., Hughes-Scholes, C. H.** (2008a). The effect of intra- versus post- interview feedback during simulated practice interviews about child abuse. *Child Abuse & Neglect*, 32, 213-227.
- Powell, M. B., Fisher, R. P., Hughes-Scholes, C. H.** (2008b). The effect of using trained versus untrained adult respondents in simulated practice interviews about child abuse. *Child Abuse & Neglect*, 32, 1007-1016.
- Powell, M. B., Fisher, R. P., & Wright, R.** (2005). Investigative Interviewing. I N. Brewer & K. D. Williams (Eds.), *Psychology and Law: An Empirical Perspective* (pp. 11-42). NY: Guilford Publications.

- Påtaleinstruksen** - Justisdepartementets forskrift av 28.juni 1985, nr. 1679, om ordningen av påtalemyndigheten (påtaleinstruksen).
- Queensland Family Services** (1992). *Interviewing Children and Recording Evidence. Education, Health and Police Services*. Queensland: Family Services.
- Robberstad** (2003) *Bistandsadvokaten. Ofrenes stilling i straffesaker*. 2.ed. Oslo; Universitetsforlaget
- Riksadvokaten** (2009). *Lyd- og bildeopptak av politiforklaringer*. Brev av 16.10.2009 til Statsadvokatene inkl. Økokrim, sjefene for politiets særorganer og politimestrene. Ra 04-497 KHK/jaa 013.
- Riksadvokaten** (2002). *Etterforskning av drapssaker med ukjent gjerningsmann*. Oslo: Riksadvokatens publikasjoner.
- Riksadvokaten** (1994). *Riksadvokatens gjennomgang av den såkalte Bjugn-saken*. Oslo: Riksadvokaten.
- RNoAF, C. o. S.** (2004). *Military Flight Regulations*. Oslo: RNoAF.
- Robberstad A.** (2003) *Bistandsadvokaten. Ofrenes stilling i straffesaker*. 2.ed. Oslo; Universitetsforlaget
- Roksvold, T.** (1989). *Retorikk for journalister*. Oslo: Cappelen.
- Rønneberg K.G.** (2009). *Politisamtaler med publikum. Språkbruk som hemmer eller fremmer god kommunikasjon*. (Avhandling for Dr.philos graden). Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo: UniPub.
- Rønneberg, A.L., & Poulsson, A.** (2000) *Barn som vitner. Særlig om dommeravhør og observasjon*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Saywitz, K., & Camparo, L.** (1998). *Interviewing child witnesses: A developmental perspective*. *Child Abuse & Neglect*, 22, 825-843.
- Shepherd, E.** (2007). *Investigative interviewing. The Conversation Management Approach*. Oxford: Oxford University Press. .
- Smith, R., Powell, M. B. & Lum, J.** (2009). The relationship between job status, interviewing experience, gender and police officers' adherence to open-ended questions. *Legal and Criminological Psychology*, 14, 51-63.
- Soria Moria – erklæringen** (2005). Plattform for regjerings samarbeidet mellom Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet 2005-09.
- Steller, M., & Boychuk, T. D.** (1992). Children as witnesses in sexual abuse cases: Investigative Interview an Assessment Techniques. I H. Dent & R. Flin (Eds.), *Children as witnesses* (pp. 47-73). Chichester: Wiley.

- Sternberg, K. J., Lamb, M. E., Hershkowitz, I., Esplin, P. W., Redlich, A. D., & Sunshine, N.** (1996). The relation between investigative utterance types and the informativeness of child witnesses. *Journal of Applied Developmental Psychology, 17*, 439-451.
- The National Crime Faculty** (1998). *A practical guide to investigative interviewing*. Bramshill: Training and Development Unit.
- Thoresen, C., Lønnum, K., Melinder, A., Stridbeck, U., & Magnussen, S.** (2006). Theory and practice in interviewing young children: A study of Norwegian police interviews 1985-2002. *Psychology, Crime & Law, 12*(6), 629-640.
- Walker, A. G.** (1999). *Handbook on questioning children. A linguistic perspective* (2 ed.). Washington, DC: American Bar Association: Center on Children and the Law.
- Watzlawick, P., Bavelas, J. B., & Jackson, D. D.** (1967). *Pragmatics of Human Communication. A study of interactional patterns, pathologies, and paradoxes*. New York: W. W. Norton & Company.
- Williamson, T.** (2006). *Investigative Interviewing. Rights, research and regulation*. Cullompton: Willan Publishing.
- Williksen, E., & Bjerknes, O. T.** (2005). *Politirapport* (2. ed.). Nesbru: Forlaget Vett & Viten.
- Wright, R., & Powell, M. B.** (2007). What makes a good investigative interviewer of children? A comparison of police officers' and experts' perceptions. *International Journal of Police Science and Management, 30*(1), 21-31.
- Wright, R., & Powell, M. B.** (2006). Investigative interviewers' perceptions of their difficulty in adhering to open-ended questions with child witnesses. *International Journal of Police Science and Management, 8*(4), 316-325.
- Wright, R., Powell, M. B., & Ridge, D.** (2007). What criteria do police officers use to measure the success of an interview with a child? *Psychology, Crime & Law, 13*(4), 394-404.
- Wright, R., Powell, M. & Ridge, D.** (2006) Child abuse investigation: an in depth analysis of how police officers perceive and cope with daily work challenges, *Policing: an international journal of police strategies and management*, Vol 29 No 3, pp. 498-512.
- Yuille, J. C., Hunter, R., Joffe, R., & Zaparnuik, J.** (1993). Interviewing children in sexual abuse cases. I G. S. Goodman & B. L. Bottoms (Eds.), *Child victims, child witnesses: Understanding and improving testimony* (pp. 95-115). New York: Guilford.

Domstolenes perspektiv på kvalitet og metode

TOR LANGBACH

Det er helt nødvendig å starte med første del av tittelen: «domstolenes perspektiv». Hva er domstolenes perspektiv på kvalitet og arbeidsmetoder i politiet? Har domstolene egentlig et perspektiv på dette?

Min erfaring generelt er at få andre enn oss i domstolene helt forstår domstolenes perspektiv. Nesten uten unntak har folk i andre deler av justissektoren – eller utenfor justissektoren – et slags tunnellsyn på domstoler, med utgangspunkt i ens eget arbeids- og fagområde. Alle synes å mene at vi i domstolene burde vite mer om det alle andre holder på med.

Litt av folks holdning til domstoler har nok sin bakgrunn i et begrep jeg for min del ikke er overbegeistret for – begrepet «straffesakskjeden». Domstoler inngår i straffesakskjeden, sies det. På en måte er jo det korrekt, ved at domstolene har en rolle i straffesaksbehandlingen, og ikke minst når vi diskuterer dokumentlogistikk, gjenbruk av opplysninger og data osv. Dette er likevel et begrep som kan overskygge prinsippet om at vi i domstolene er uavhengige av de øvrige justisetatene, at vi er den tredje statsmakt. Og vel så viktig: man kan få inntrykk av at domstoler driver med straffesaker og bare det. Det skygger for det faktum at domstoler driver med mye annet enn straffesaker; vi driver også med tvistesaker (sivile saker), vi foretar vielser, åpner konkurser, skifter bo mellom fraskilte og arvinger og driver med notarialforretninger. Vi har altså ikke egne straffedomstoler i dette landet.

I vår verden, i domstolsverdenen, er det helt klart at de sivile sakene – som vi har flere av enn vi har meddomssaker – generelt er faglig mer kre-

vende enn straffesaker. Hvorfor? Jo – i sivile saker treffer vi et utall livsområder. Én ting er sakene om barn, etter barneloven og barnevernloven, hvor konsekvensene av en uriktig avgjørelse kan bli riktig så ille. Men en dommer må sette seg inn i problemstillinger omkring alt fra våtromsnormen for oppbygging av bad, bruksområder for grus, kompliserte entreprisepørsmål og mye annet. F.eks. må vi vurdere vanskelige spørsmål innen psykiatrien: er Peder Ås psykotisk eller ikke, eller kompliserte medisinske spørsmål, som f.eks. hvor stort et varig medisinsk mén er.

Det er også en klar tendens til at de sivile sakene blir stadig mer kompliserte, og at det blir stadig flere av dem; én bakgrunn for det siste kan jo være at norske domstoler er Europas raskeste i sivile saker; for den saks skyld er vi også det i straffesaker.

Det er viktig for meg å understreke dette innledningsvis, slik at man forstår at dommere ikke bare tenker på straffesaker og politiarbeid.

Så noen ord om dommere. Dommere er jo jurister. I det juridiske studiet inngår det ikke noe om politiets metoder. Og slik kunnskap ville uansett vært foreldet 15-20 år senere, når man blir dommer. Den norske dommerutdanningen er meget enkel. Vårt tilbud til nyutnevnte dommere er fire kurssamlinger, stort sett over tre dager, hvor en lang rekke temaer skal behandles. De nye dommerne skal lære dommerhåndverket. Politiets etterforskningsmetoder er ikke her et tema.

Vi har en åpen dommerrekruttering i Norge, og ikke et internt karriereløp, slik Sverige og delvis Danmark her. Dommere er 46-47 år når de blir utnevnt, og har da vært i arbeid i 20 år. Av de dommere vi rekrutterer kom i 2009 sju prosent fra påtalemyndigheten. Flere har sikkert vært innom en gang i starten av juristkarrieren – ulempen med dem er at de tror politiet i dag arbeider på samme måte som for 10-115 år siden.

Dommere vil nok i det hele ofte ha en eller annen form for spisskompetanse på bakgrunn av sitt tidligere yrkesliv. Noen vil komme fra oljebransjen, eller har vært sosialsjefer, advokater i LO eller byråkrater i justisdepartementet. Men som dommere er de generalister. Alle dommere behandler både straffesaker og alle slags andre saker – ingen sitter bare med straffesaker. Vi prøver nå å få til en forsiktig spesialisering, men gene-

realistprinsippet sitter tungt i ryggmargen på dommere. Etter mitt syn er nok en viss spesialisering en nødvendighet. I forhold til straffesaker ser jeg to behov: dette med å lede store straffesaker, og ikke minst å ha kompetanse til å behandle kompliserte økonomiske straffesaker. Men der har vi en lang vei å gå – ikke minst fordi vi med dagens domstolsstruktur har en rekke veldig små domstoler med en eller to-tre dommere, hvor spesialisering ikke er mulig.

Glem heller ikke at det i alle straffesaker er med lekdommere. I tingrettene er de i flertall, i jursaker i lagmannsretten skal de ti lagrettemedlemmene alene ta stilling til skyldspørsmålet – «alene» her i den forstand at de ikke har adgang til å konferere med dommerne før de stemmer. Dette reiser en særskilt utfordring.

Så til straffesakene. De straffesakene vi møter i retten, er for 90-95 percents del svært kurante. Vi skal vanligvis ta stilling til enkle ting: var det siktede som slo, var han ruset da han kjørte, hadde siktede forstått NAVs budskap om hvordan hun skulle fylle ut meldekortene sine. Å forstå politiets etterforskning i slike saker volder ikke store problemer. Disse sakene gir svært sjelden grunnlag for å stille spørsmål ved de bakenforliggende forhold om politiets metoder osv.

Vi har i Norge årlig under 30 saker om drap i domstolene. Det betyr at en norsk dommer kan få én drapssak hvert 12. år. Vi har årlig rundt 100 voldtektssaker i domstolene. Det betyr at en norsk dommer vil få én voldtektssak hvert 3.-4. år. Vi har 12-1400 saker om legemsbeskadigelse – de fleste av dem er ganske enkle når det gjelder faktum. Det betyr 3-4 slike saker i året for en dommer. I tillegg har vi noen andre sakstyper som kan være krevende, slik som saker om overgrep mot barn eller store narkotikasaker. Men i sum blir dette et meget begrenset antall av de alvorlige sakene, som følgelig ikke dommeres arbeidsår.

Hva vet så dommere om politiets metoder? Jeg tror svaret er ganske enkelt: særdeles lite. For å sette det på spissen: Dommere har hørt om fingeravtrykk. Vi har en anelse om at DNA-bevis kan fortelle oss mye, kanskje tror vi DNA-bevis kan si oss mer enn de egentlig kan, men kanskje bare en av 100 dommere vet hva en allele er og hva mitrokondrielt DNA er.

Om avhørsmetoder vet vi vel svært lite. Men mange av oss har nok merket oss den diskusjonen som oppsto i tilknytning til den såkalte Karmøysaken, hvor «falske tilståelser» etter hvert ble et tema. Hva som har skjedd i ettertid av metodeutvikling når det gjelder avhørsmetodikk tror jeg dommere vet ganske lite om. Avhørsprogrammet «kreativ» tror jeg ikke mange dommere har hørt om. Avhør av barn vet vi jo litt om, fordi vi fram til for noen år siden satt med disse avhørene selv, men vår forståelse av avhørsmetodikk da vi selv drev med dette var svært begrenset. Hva slags metoder – om det er metoder – som ligger bak dagens barneavhør, vet vi vel ikke alt for mye om.

For å oppsummere litt enkelt: man må nok legge til grunn at mange dommere ikke forstår hva det snakkes om, når temaet er «politiets kvalitet og metode».

Vi møter altså politiets metoder i en del konkrete saker vi har til behandling. Men hva er det egentlig vi møter, og hva er dommerens rolle?

Det man lett kan glemme er at vi kjører disse rettssakene etter et muntlighets- og et bevisumiddelbarhetsprinsipp. Det betyr at når en dommer setter seg til i dommersetet for å behandle en straffesak, så har hun to dokumenter: en kopi av tiltalen og en liste over hvilke bevis som vil bli ført. Dommeren har ikke et eneste avhør, ikke en sakkyndigerklæring, ikke en åstedsbeskrivelse. Alle bevis skal presenteres i denne rettssalen. Og avhørene vil dommeren heller ikke få framlagt under hovedforhandlingen, med et mulig unntak for utskrift av barneavhør.

I rettssalen har vi en aktor, vi har tiltalte og en forsvarer, og evt. fornærmede og en bistandsadvokat. Politiets etterforskere møter som vitner. Etterforskerne kommer inn, forklarer seg, og går ut igjen. Av og til legges det da fram rapporter – til tider i strid med straffeprosessloven § 296 annet ledd, men det lever vi med.

I retten er det meningen at dommeren skal ha en litt tilbaketrukket rolle. Det praktiserer vi nok litt ulikt, avhengig av personlighet og trygghet i rollen. Det er de profesjonelle parter – aktor og forsvarer – som har det primære ansvaret for å få saken belyst fra alle kanter. Retten skal overvåke at saken blir godt nok belyst. Retten skal normalt stille spørsmål til f.eks.

etterforskere etter at de øvrige parter har gjort seg ferdige. I dette ligger at spørsmålet om å mene noe om politiets metoder og kvaliteten på politiets arbeid primært ligger i andres hender. Aktor bør rimeligvis innestå for at arbeidet er bra nok, hvis det er bra nok. Forsvarerens rolle er i denne sammenhengen å være djevelens advokat, og trekke fram alle mulige kritiske spørsmål. Forsvarerens innsikt i slike spørsmål varierer, men med en økende advokatspesialisering i forhold til straffesaker er også – kall det den politifaglige kompetansen – hos forsvarere klart bedre enn før.

Dommerens rolle er i første rekke å lytte til hva som kommer ut av advokatens avhør av polititjenestemannen, og så sette dette inn i sakens bevismessige ramme. Har politiets arbeid en slik kvalitet at resultatet av dette arbeidet kan legges til grunn for avgjørelsen?

Dette er vurderinger som reiser særlige problemer i juriesakene. Et lagrettemedlem kan ikke forutsettes å vite noe som helst om politiets metoder. Den forsvarer som klarer å komme med en kritikk, som ikke turneres på en overbevisende måte av polititjenestemannen eller aktor, har store muligheter for å få dratt juryen i retning den rimelige tvil – dvs. frifinnelse.

Det er altså ikke lett for oss å mene noe om kvaliteten på politiets arbeid ut fra et mer etterforskningsteknisk eller bevisteknisk ståsted. Men det er et annet dommerperspektiv her også, som er verd å nevne. Det vi til tider må ta stilling til, er lovligheten av politiets metoder – begrepet «lovligheten» her tatt i vid forstand. Vi har hatt eksempler på forklaringer innhentet i utlandet, hvor det var sannsynlig at det var brukt tortur. Dette er jo en politimetode som ikke er aktuell i Norge, men bevis framskaffet på denne måten er naturligvis ubrukbare i en norsk domstol. Politiet i Norge har ikke tatt i bruk løgn-detektor; siktede har påberopt resultatet fra løgn-detektor i noen saker, men Høyesterett har nektet dette brukt som bevis.

Dette er likevel av de mer spesielle ting

Et mer praktisk tema som har vært oppe en del ganger, er grensen for etterforskningsmetoder med provokasjonstilsnitt – hva er lovlig og hva er ulov-

lig. Jeg går ikke nærmere inn på grensene her, men peker bare på dette som et viktig rettsområde for domstolenes kontroll med politiets metoder. Tilsvarende problemstillinger har vi når det gjelder bruk av overskuddsinformasjon som bevis.

Mer generelt har bruken av bevis gjennomgått prinsipielle endringer de senere årene. Den levende straffeprosessen har blitt stadig mer detaljorientert. Jeg tenker her særlig på bruken av forklaringer som bevis mer generelt. Har man ikke passet på å gi en helt korrekt informasjon om fritaksrett fra forklaringsplikt, kan et avhør være ubrukbart som bevis. Og på samme måte: har man ikke sørget for at siktedes rett til eksaminasjon er ivaretatt, kan en forklaring lett være ubrukbart som bevis. Dette er ledd i hva jeg vil kalle en økt formalisering av straffeprosessen, som begrenser rettens bruk av et fornuftig skjønn over politiets metoder og forklarings bevisverdi.

Hvor bringer dette meg hen?

Jeg tror begge parter – politi og domstoler – har mye å tjene på å ha større kontakt. Jeg tror dette er viktig for å skape større forståelse for hverandres roller, men også for forståelsen av tenkning og arbeidsmetoder i begge sektorer. Jeg tror dette er en kontakt som i første rekke bør utvikles lokalt, mellom domstolledere og politi. Det er en god del slik lokal kontakt i dag, men denne kontakten er i første rekke mellom domstolen og politiets påtalejurister. Jeg har selv opplevd at politiet for mange år siden hadde litt kontakt med domstolene; f.eks. fikk vi demonstrert fartsmåling med laser. Jeg tror det er en god del som kunne tenkes utviklet på dette området. Samtidig vil det nok finnes domstolledere og dommere som har prinsipielle motforestillinger mot slik kontakt. Men å invitere de lokale dommerne på en demonstrasjon eller et informasjonsmøte om et eller annet, kan være en vei å gå.

Jeg tror også Politihøgskolen bør se på om man kan forbedre informasjonen overfor dommermiljøet om den forskningen som drives.

Jeg tror vi i domstolene skal ha med oss grensesnittet mot politiet i vårt kompetansearbeid. Ikke minst hvis vi får redusert antallet domstoler, er en

mulig utvikling at vi skal sette i gang med en mer målrettet styrking av dommeres kompetanse i straffesaker. I tillegg til en del annet kan det da være naturlig å se på om vi bør bygge opp kompetansen på rettsmedisin og på politimetoder.

Politiets bruk av informanter

ANDERS RASCH OLSEN

Politiets bruk av informanter¹

Politiet er avhengig av informasjon for å kunne forebygge og bekjempe kriminalitet². Den viktigste kilden til slik etterretningsinformasjon³ kommer ofte fra personer som i hemmelighet hjelper politiet – de såkalte informantene. Informanter gir en unik mulighet til å få innsikt i miljøer, som ellers ville vært utilgjengelige for politiet.

Informantbehandling er en skjult og bedragersk etterforskningsmetode (Halvorsen, 2003; Marx, 1988). Det betyr at de metoden retter seg mot ikke er klar over at de er i politiets søkelys, og at de blir forledet av en person (informanten), som har en skjult agenda. Kjernen ved metoden er altså at noen blir sveket. For de kriminelle miljøene er dette en stor trussel, fordi det gjør arbeidsforholdene deres vanskeligere.

¹ Innlegget er i stor grad basert på masteroppgaven *Informantbehandling i politiet. En kartlegging av konsekvenser og faktorer som påvirker effektiviteten ved politiets bruk av informanter* (Rasch-Olsen, 2008). Resultatene i masteroppgaven bygger på en undersøkelse av 60 informantbehandlere i 9 forskjellige politidistrikter. I gjennomsnitt har respondentene arbeidet 13,5 år i politiet, med 5,4 års erfaring som informantbehandlere.

² Gjennom Palermokonvensjonen (2000) er Norge forpliktet til å tilrettelegge for bruk av informanter i bekjempelsen av organisert kriminalitet.

³ Selv om informantbehandling ofte omtales som en etterretningsmetode, vil bruken ofte falle inn under etterforskningsbegrepet. Det er formålet med bruken av informanter som avgjør om politiets arbeid kan karakteriseres som etterforskning (Straffeprosessloven § 226). Saksrettet bruk av informanter vil være å betrakte som etterforskning (Myhrer, 2001).

Det første budet i kriminelle miljøer er at du ikke skal tyste (Smith-Solbakken og Tungland, 2005). Konsekvensene ved å samarbeide med politiet kan bli svært negative, og represalier mot informanter forekommer (Madinger, 2000; Korsell m.fl., 2005; Brown, 2007). En av ti (8,3%) informantbehandlere har opplevd fysiske represalier mot informanter, mens langt flere (38,3%) har erfaring med informanter som har blitt utsatt for psykiske represalier (Rasch-Olsen, 2008).

Informantbehandling er utvilsomt et krevende arbeidsfelt. Det er få, om noen, av politiets arbeidsmetoder som byr på like store etiske, rettsikkerhetsmessige og personlige utfordringer som bruk av kriminelle informanter.

Sensitiviteten og hemmeligholdelsen rundt bruken av informanter gjør at kontroll med informanttjenesten er vanskelig⁴ (Madinger, 2000; Roberts, 2004; Europol, 2005; Natapoff, 2009). Informanter som fremprovoserer straffbare handlinger er ytterpunktet, og hele åtte av ti informantbehandlere opplyser at det «av og til» er vanskelig å kontrollere informanter med tanke på grensen til provokasjon (Rasch-Olsen, 2008).

I dette innlegget skal kontrollen med politiets bruk av informanter belyses, men for å sette kontrollaspektet i et riktig perspektiv må det først knyttes noen betraktninger til selve informantbegrepet, informantenes motivasjon og hva informantene faktisk bidrar med.

Informantbegrepet

Politiets informanter kan være lovlydige borgere eller kriminelle. Felles for dem er at de er villige til å bidra med informasjon uten å være forpliktet til det⁵, og at det foregår i hemmelighet. Selve informantbegrepet kan avgren-

⁴ Over 60 prosent av informantbehandler oppgir at det viktigste i informant – informantbehandler relasjonen er muligheten for kontroll (Rasch-Olsen, 2008). Dersom kontroll er umulig, vil informanten kunne styre politiets innsats, rettsikkerhetsmessige prinsipper kan bli utfordret, og informanten kan selv bli utsatt for fare.

⁵ Det er anmeldelsesplikt for å avverge enkelte alvorlige forbrytelser (straffelovens § 139). Denne gjelder likevel ikke for handlinger som allerede er begått.

ses nedover mot vitner⁶, og oppad mot det som kan karakteriseres som agenter⁷.

Steven Greer (1995) har i sine studier forsøkt å komme frem til en sosiologisk modell for å klassifisere informanter. Nøkkelen til klassifisering ligger i to hovedvariabler, som utgjør fire typologier. Det skilles mellom den tilfeldige engangsinformanten, den involverte engangsinformanten, den tilfeldige flergangsinformanten og den involverte flergangsinformanten. Tabellen under beskriver hva som faller inn under de forskjellige kategoriene.

TABELL 1. TYPOLOGISERING AV INFORMANTBEGREPET

	Engangsinformant	Flergangsinformant
Tilfeldig informant	Ofte den tilfeldige observatør, som tilfeldigvis kommer til kjennskap om et straffbart forhold.	Person som ved flere anledninger gir informasjon til politiet, men som ikke selv er involvert i kriminell aktivitet. Som regel er det personer som gjennom sitt arbeid er i en posisjon til å følge med på menneskene rundt seg, uten å tiltrekke oppmerksomhet (eks. drosjesjåfør, dørvakt, postmann).
Involvert informant	Person som ved et enkelt tilfelle gir informasjon mot personer han har samarbeidet med (kjennskap til). Som regel gis informasjonen etter at vedkommende er pågrepet av politiet, motivert av et ønske om «mildere» behandling.	Person som ved flere anledninger gir informasjon til politiet. Personen er nært knyttet til kriminaliteten som det gis informasjon om, og er en liten men ofte viktig brikke for politiet.

Selve definisjonen på hva som er å regne som informanter gjøres på en rekke forskjellige måter. I norske retningslinjer (Politidirektoratet, 2003) gjøres det et skille mellom informanter og kilder.

⁶ Politiets informanter kan ikke garanteres fullstendig anonymitet, og må av og til avgi forklaring for politi/ domstol. Informantenes status vil da endres til vitne med de plikter og rettigheter det fører med seg.

⁷ Informanten blir agent i det vedkommende utfører infiltratør virksomhet. Politimetodeutvalget (NOU, 2004: 06) uttalte om dette at en informant nøyer seg med å gi informasjon til politiet. Dersom informanten på politiets oppdrag infiltrerer et kriminelt miljø, betegnes han som politiagent. Skillet mellom informant og infiltratørvirksomhet er imidlertid glidende og det kan være vanskelig å trekke en klar grense (Haukaas og Sønstelid, 1997).

*En kilde er en person som gir politiet informasjon ved et engangstilfelle (informativ kilde), men som i sin videre kontakt med politiet kan bli en informant. En informant er en person som på frivillig basis aktivt gir eller innhenter opplysninger under instruksjon fra politiet*⁸.

Politimetodeutvalget (NOU, 2004) benyttet en annen definisjon. De definerte kilder som *privatpersoner, private bedrifter, forvaltningsorganer og registre*, mens en informant er en kilde som selv tilhører et kriminelt miljø.

Dersom vi ser på den overnevnte typologiseringen vil det si at politiets definisjon skiller mellom kilder og informanter vertikalt, mens politimetodeutvalget skiller horisontalt. Den kategorien som ved begge definisjoner omfattes av informantbegrepet vil være den «involverte flergangsinformanten». Det er også denne typen informant som de fleste vil betegne som den «klassiske informanten».

Informanter er personer med tilgang på informasjon, som er av interesse for politiet. Det betyr at det store flertallet av informanter har en tilhørighet til kriminelle miljøer, noe som er naturlig tatt i betraktning av at man som regel ikke får informasjon om kriminalitet uten selv å være en del av miljøet.

Bruk av kriminelle til å fange andre kriminelle er imidlertid en politimetode som byr på mange utfordringer. Metoden er vanskelig å regulere, vanskelig for mange å akseptere og bruken av metoden fører med seg en rekke uønskede konsekvenser (Rasch-Olsen, 2008).

Informantenes motivasjon

Like viktig som tilgang på interessant informasjon er at vedkommende faktisk er villig til å gi fra seg denne informasjonen. Informanten må med andre ord ha en motivasjon for å samarbeide med politiet.

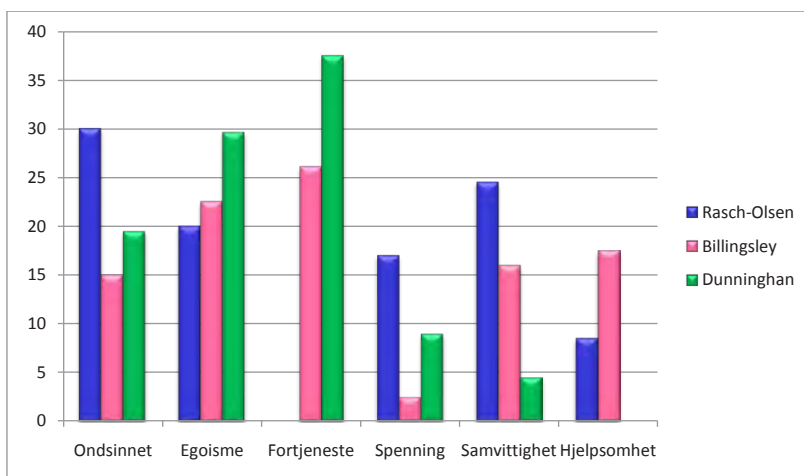
Uten en klar forståelse av en informants motivasjon, vil samarbeidet bli mindre effektivt enn det ellers kan bli. Dersom man forstår motivet til informanten, har man også nøkkelen til å kontrollere vedkommende.

⁸ I definisjonen ser vi at som informant regnes også en som *aktivt innhenter informasjon*. Det vil si at den kategorien som politimetodeutvalget definerte som agenter (jfr. fotnote 7), faller inn under informantdefinisjonen til politiet.

Motivasjonen hos informantene forandrer seg hele tiden, og de kan i tillegg ha flere former for motivasjon på samme tid. Varierende motivasjon og skjulte agendaer kan gjøre det vanskelig å avdekke informantens primærmotivasjon. Det betyr at selv om de fleste informantbehandlere mener det er svært viktig å kjenne informantenes motivasjon, er det ofte at den reelle motivasjonen er ukjent for politiet (Rasch-Olsen, 2008; Rachlew, 2009).

Det er gjennomført flere studier som ser på informanternes motivasjon (Dunninghan og Norris, 1996; Billingsley, 2001; Rasch-Olsen, 2008; Rachlew, 2009). Ved å kategorisere forskjellige former for motivasjon og deretter sammenligne forskjellige studier, vil man kunne få en indikasjon på hva som får informanter til å samarbeide med politiet. I figuren under er det foretatt en sammenligning av tre studier som er gjort på informanters motivasjon.

FIGUR 1. KATEGORISERING AV MOTIVASJON

(Rasch-Olsen, 2008)

Plassen her tillater ikke å gå inn på de forskjellige kategoriene eller studiene, men at hovedtyngden av motivasjon ligger til venstre i figuren er det liten tvil om. Desto lenger til venstre i figuren motivasjonen er plassert, desto mer

negativ er også motivasjonen. Ondsinnet⁹ og egoistisk motivasjon¹⁰ er typiske negative former for motivasjon, mens samvittighet og hjelpsomhet vil kunne karakteriseres som positive former for motivasjon. Kategoriene fortjeneste og spenning er som regel mer nøytrale former for motivasjon.

Det er ikke nødvendigvis slik at negativ motivasjon gir dårligere resultater, men det sier noe om at politiet må ha kontroll. Informanter som er negativt motivert kan drive et kynisk spill med politiet som det viktigste redskapet. De tre kategoriene til venstre faller inn under det som kan omtales som ytre motivasjon. Ytre motivasjon vil si at informantens motivasjon er i form av å få en belønning, eller å unngå en konsekvens (eks. straff). De tre kategoriene til høyre er former for indre motivasjon, hvor det er mer personlige behov som blir tilfredstilt. Indre motivasjon er på mange måter mer *edel*, og er samtidig enklere å forholde seg til, fordi det er flere utfordringer knyttet til ytre former for motivasjon.

Som figuren viser er de fleste informanter drevet av en ytre motivasjon, noe som betyr at de sjelden gir fra seg informasjon uten å ha et håp om og få noe i retur (Cooper og Murphy, 1997; Norris og Dunninghan, 1999; Rosenfeldt, Jacobs og Wright, 2000). Dette er en utfordring, og 80 prosent av informantbehandlerne hevder at de «ofte» ikke kan tilfredstille de krav informantene kommer med (Rasch-Olsen 2008). Ved siden av dårlig opplæring er nettopp mangel av noe å tilby informantene årsaken til at de fleste vervingsforsøk ikke går bra (Maguire og John, 1995).

Politiets mulighet til å belønne informanter reguleres av rundskriv om *vederlag til politiets kilder og provokasjon som arbeidsmetode* (Riksadvokaten, 2000). Hovedregelen er at det ikke skal gis vederlag for opplysninger fra informanter. Vederlag kan bare benyttes

når det fremstår som åpenbart at nødvendige opplysninger ikke kan fremskaffes på ordinær måte, og hvor bruk av metoden fremstår som forholdsmessig vurdert mot det samfunnsøkonomiske den aktuelle kriminalitet representerer (Riksadvokaten, 2000).

⁹ Typisk ondsinnet motivasjon vil være et «ønske om å skade konkurrenter» eller å «hevne» seg på noen.

¹⁰ Eksempler på egoistisk motivasjon er ønske om redusert straff, slippe ut av varetekt eller at politiet vil overse informantens kriminalitet.

Den vanlige måten å belønne informanter på er å påstå redusert straff i vedkommendes egen straffesak¹¹. I ekstraordinære tilfeller kan det betales for informasjonen med inntil 15000 kroner (Riksadvokaten, 2000). Påstand om redusert straff, som skal være den vanlige belønningsformen, er utfordrende. Det betyr for det første at informanten må ha egne straffesaker. Dessuten vil en lav straffepåstand kunne føre til at noen stiller spørsmål om hvorfor denne personen får særbehandling, noe som kan gå utover sikkerheten til informanten.

Resultater

Selv om det er vanskelig å si noe om forskjellige politimetoders effektivitet, fremstår bruk av informanter som en forholdsvis rimelig politimetode (Cooper og Murphy, 1997; Haukaas og Sønstelid, 1997; Ratcliffe, 2008). Dersom politiet gjennom informantopplysninger vet hvor man skal rette politiinnsatsen, vil man kunne redusere annen politioperativ innsats. Slik politioperativ innsats vil ofte innebære spaning eller kommunikasjonskontroll. Når man vet at det koster cirka 300.000 kroner å drive et spaningslag i en uke hvis man kjører «full rulle» (Gundhus, 2006), sier det seg selv at informasjon fra informanter kan vise seg meget kostnadseffektivt.

Det finnes imidlertid studier som stiller spørsmål om hvor effektiv bruken av informanter egentlig er (Greer, 1995; Dunninghan og Norris, 1999; South, 2001; Rasch-Olsen, 2008). Dersom man ser på negative kostnader i en bredere forstand, er det klart at det kan stilles spørsmål ved effektiviteten. Bruk av manipulasjon, oppfordring til svik, belønning av kriminelle, lisensiering av kriminalitet¹² og påvirkning av informanter til å omgås

¹¹ Kun fire av ti informantbehandlere har vært med på å belønne informanter ved hjelp av lavere straffepåstand (Rasch-Olsen, 2008).

¹² Hele 6 av 10 informantbehandlere har oversett lovbrudd begått av informanter. I de fleste tilfeller informanters lovbrudd blir oversett, dreier det seg om brudd på vegtrafikk (kjøring uten førerkort) og legemiddeloven (bruk av narkotika). Det reageres ikke på kriminalitet begått av informanten fordi vedkommende bidrar til å løse andre saker. Tjenestemennene legitimerer dette for seg selv ved å si at resultatet er bedre enn det man forsaker. Lover blir tøyd, og tanken er at målet helliger middelet.

(eller utvide sin omgang med) kriminelle er eksempler på slike negative kostnader (konsekvenser) ved informantbehandling.

I Storbritannia hevdes det at informanter er med på å oppklare 1/3 av all kriminalitet (Billingsley, Nemitz og Bean, 2001). Dette er i norsk sammenheng et alt for høyt tall, men kan for visse kriminalitetstyper være sammenlignbart. Kriminalitet som sjelden eller aldri blir anmeldt til politiet, vil være meget vanskelig å avdekke uten hjelp fra informanter (Greer, 1995; Bean og Billingsley, 2001; South, 2001; Sætre, 2007). Kriminalitet i denne kategorien, ofte omtalt som såkalt *offerløs kriminalitet*, kan for eksempel være narkotikakriminalitet, ulovlig handel med våpen og skatteunndragelser.

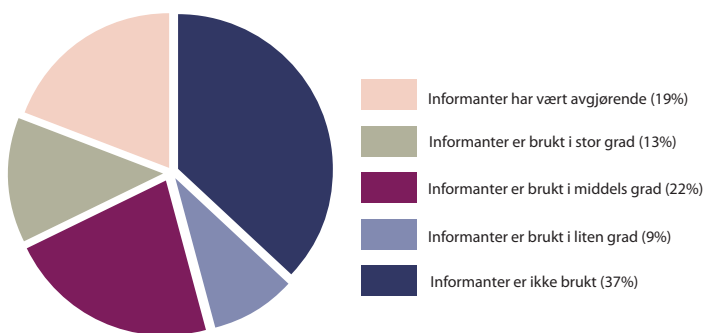
Narkotikaforbrytelser er det kriminalitetsområdet informanter gir mest informasjon om (Brodeur, 1992; Maguire og John, 1995; Rasch-Olsen, 2008; Natapoff, 2009). Resultater viser at informanter gir informasjon om narkotikakriminalitet hele syv ganger så hyppig som vinningskriminalitet og 10 ganger så ofte som voldskriminalitet (Rasch-Olsen, 2008). Dette kan tyde på at markedskreftene i narkotikamiljøene gjør jobben til politiet enklere, på grunn av konkurransen som eksisterer i alle ledd av omsetningskjeden (Fahsing og Gottschalk, 2008). Den tidligere oversikten over informanters motivasjon viste jo også nettopp det, hvor ønsket om å skade konkurrenter er en stor del av motivasjonskategorien ondsinnet.

Ved gjennomgang av ¼ av alle alvorlige narkotikasaker¹³ i 2007 var informanter involvert i 63% av sakene (Rasch-Olsen, 2008)¹⁴. Figuren på neste side viser resultatene for undersøkelsen.

I figuren kommer det klart frem at politiet i stor grad benytter informanter for å oppnå resultater i narkotikabekjempelsen, og informantenes bidrag karakteriseres som av «stor» eller «avgjørende» betydning i 32% av sakene.

¹³ Alvorlig narkotikakriminalitet er de saker som faller inn under strl. § 162, 2. og 3. ledd. Eksempelvis vil befatning med 1-100 kilo hasjiss normalt subsumeres som en 2. ledds sak, med en strafferamme på inntil 10 års fengsel. 3. ledds saker kan føre til 21 års fengsel ved særdeles skjerpene omstendigheter.

¹⁴ I Rachlew (2009) sine undersøkelser hevder halvparten av informantbehandlerne at «flere» eller «mange» straffesaker kunne vært løst uten bruk av informanter.

FIGUR 2. INFORMANTERS INVOLVERING I ALVORLIGE NARKOTIKASAKER (N=321).

Det er imidlertid mye informasjon som samles inn fra informanter som aldri blir brukt, dels fordi informasjonen ikke har tilstrekkelig kvalitet¹⁵, og dels på grunn av mangel på ressurser. Det meste som samles inn er av generell karakter, og kun i et fåtall saker er det så spesifikt at man kan agere direkte ut fra informasjonen. Dessuten er informasjon fra informanter ofte ferskvare, og dersom det ikke blir gjort noe med informasjonen umiddelbart, vil den miste sin verdi (Maguire og John, 1995; Gundhus, 2006).

Ekstern kontroll

I et samfunn hvor det i økende grad fokuseres på effektivitet er det viktig ikke å undergrave rettssystemet. Det ensidige fokuset på å oppnå resultater i nåtid vil kunne føre til at effektiviteten på lenger sikt vil være negativ dersom samfunnet blir «ført bak lyset» (Dunninghan og Norris, 1999).

Law enforcement depends on the trust, acceptance, and cooperation of the people and communities that it polices. Without that trust and acceptance, the entire system breaks down (Natapoff, 2009: 43).

Rettsapparatet er en sentral del av kontrollsystemet med politiets virksomhet, og har tradisjonelt sett vært sett på som en av de viktigste rettsikker-

¹⁵ Med kvalitet på informasjon menes at den innholds- og tidsmessig gir mulighet for politiet til å iverksette tiltak.

hetsgarantier for at politiets etterforskning skjer på en lovbestemt måte (NOU, 2009).

I undersøkelsen som det refereres til over (figur 2) har det ikke i noen saker blitt kjent for rettsapparatet at det har vært informanter involvert¹⁶. Det betyr at politiet har lyktes med å holde identiteten til informanten skjult, men kan samtidig ha *gamblet* med rettsikkerheten til de tiltalte.

Selv om påtalemyndigheten har en skjønnsmessig adgang til å holde opplysninger utenfor det som faller inn under sakens dokumenter¹⁷, der som opplysningene ikke skal brukes som bevis i straffesaken, er det åpenbart at opplysninger som er av «stor» eller «avgjørende» betydning for om det blir en reist tiltale eller ikke, vil kunne være med på å belyse saken på en bedre måte.

Rettsapparatet har ikke kunnet ta stilling til alle relevante sider ved de forskjellige sakene, fordi det ikke blir kjent hva som er den reelle bakgrunnen for straffesakene. Reglene om rettferdig rettergang kan således ha blitt krenket¹⁸ av hensyn til informantenes sikkerhet og deres videre karriere som informanter.

Når informantopplysninger brukes som et utgangspunkt for etterforskningen, vil det si at politiet må skaffe andre «innganger» for å starte eventuelle straffesaker. Dette omtales ofte som såkalte «hvite innganger»¹⁹. Hensikten er å etablere en virkelighetsoppfatning hos den siktede (og samfunnet for øvrig) av at etterforskningen starter som følge av noe annet enn informantens opplysninger.

¹⁶ Dette kan også sees i sammenheng med at halvparten (52%) av informantbehandlerne mener at det til tider er nødvendig å tøye regelverket for å oppnå suksess med informanter (Rasch-Olsen, 2008).

¹⁷ Retten til innsyn reguleres i straffeprosessloven § 242. Etter at tiltale er tatt ut, er det straffeprosessloven §§ 264, 267 som regulerer innsynsretten. Utover dette kan innsyn i dokumenter unntas ved at (1) det gis begrensning i innsyn basert på en interesseavveining (§ 242a) eller (2) informasjonen ikke er en del av sakens dokumenter. Rettspraksis er klar på at politiet til en viss grad selv kan bestemme om informasjon fra informanter skal være saksdokumenter (Rt. 1993 s. 1121, Rt. 2007 s. 1425).

¹⁸ Den Europeiske Menneskerettskonvensjonen art. 6 (1), slår fast at domstolen har rett til all relevant fakta i saken som fremmes.

¹⁹ Asbjørn Rachlew (2009) beskriver «hvite innganger» med et eksempel i sin doktorgradsavhandling: Politiet kan arrangere en trafikkontroll der bilen som informanten har gitt opplysninger om vinkes inn for kontroll. Dersom det under kontrollen avdekkes et parti narkotika og politiet klarer å forlede siktede til å tro at dette virkelig var en tilfeldig trafikkontroll, har de lyktes med å hvitvaske informantopplysningene og skapt en hvit inngang på straffesaken.

I tillegg til mulige brudd på prinsippet om rettferdig rettergang vil arbeidet med å skaffe «hvite innganger» føre til at politiet bruker viktige ressurser på unødvendig etterforskning (NOU, 2009: 311). I tillegg vil enkelte forhold aldri blir oppklart.

Frykt for at man ikke vil klare å holde informantens identitet skjult vil kunne føre til at politiet unnlater å innlede etterforskning i saker der det er fare for at identiteten vil måtte avdekkes (NOU, 2009: 311).

De aller fleste informantbehandlere (90%) har flere ganger unnlatt å følge opp informasjon fra informanter, fordi det er tvil om informantens identitet kan beskyttes (Rasch-Olsen, 2008).

For å redusere behovet for «hvite innganger» er dagens lovverk for dårlig med tanke på å kunne beskytte politiets informanter (Rasch-Olsen, 2008; Rachlew, 2009; NOU, 2009). I valget mellom ekstern kontroll og sikkerheten til informantene, ser det altså ut som at politiet velger det siste.

De gode resultatene informantene bidrar med fører til at politisystemet aksepterer praksisen med «hvite innganger». Dette kan imidlertid føre til en stor påkjenning for politivitner når det avgis vitnemål for domstolen, fordi det er en reel fare for at den «hvite inngangen» avsløres²⁰. *Uten endring i system eller lov vil politiets informantbehandlere fortsatt frykte møtet med domstolene. Det er i så fall en uholdbar rettstilstand i en demokratisk rettsstat* (Rachlew, 2009: 86).

Intern kontroll

Ethvert kontrollsystem bør fange opp manglende eller uheldige rutiner på et tidlig og så lavt nivå som mulig. For at dette skal skje, bør politiets interne kontrollmekanismer, det vil si kontrollordninger innenfor det enkelte politidistrikt, være så solide som mulig (NOU, 2009).

Politidistriktenes kontroll med informantbehandlingen er den viktigste enkeltfaktor ved informantbehandling (Rasch-Olsen, 2008), men er samtidig vanskelig (Madinger, 2000; Roberts, 2004; Europol, 2005; Greer,

²⁰ En av tre informantbehandlere har løyet eller holdt tilbake opplysninger for domstolene (Rachlew, 2009).

1995; Rachlew, 2009). Dersom kontrollen er for dårlig vil informanten kunne styre politiets innsats, rettsikkerhetsmessige prinsipper kan bli utfordret, og informanten kan selv bli utsatt for fare. Sagt med andre ord vil politiet på mange måter gå inn i situasjoner delvis blindet, og effektiviteten av metoden kan settes på prøve.

Internt i politiet er kunnskapen om metoden for dårlig (Rasch-Olsen, 2008; Rachlew, 2009). Det er utvilsomt mye bra informantarbeid som gjøres i politiet, men det er stor forskjell på kompetansen i de forskjellige politidistriktene, noe som fører til at kvaliteten og kontrollen med arbeidsmetoden varierer mye.

Oppfølging

En av fem informantbehandlere (18%) hevder at det ikke finnes noen som helst form for kontroll med informantbeholdertjenesten i politidistriktet de arbeider. Videre hevder kun en av fire (23%) informantbehandlere at informantveiledere eller andre ledere er med på å planlegge hvordan informantene skal brukes. Hele 40 prosent av informantbehandlerne opplever sjelden å få tilbakemelding på det arbeidet som gjøres. Disse tallene indikerer at det i mange distrikter er fravær av styring med politiets bruk av informanter.

På direkte spørsmål om politilederes kompetanse, opplyser 43 prosent at deres nærmeste ledelse ikke har tilstrekkelig med kunnskap for å utnytte potensialet som ligger i bruken av informanter. Det er ikke slik at ledelsen må være eksperter på informantbehandling, men tiltak for å kontrollere det arbeidet som utføres må være et minstekrav hvis avdelingen bruker informanter.

Registrering

Informanter skal registreres for å sikre notoritet og en overordnet kontroll (Politidirektoratet, 2003). Gjennom registreringen kan man forhindre at

flere tjenestemenn fører samme informant uten å vite om det, og lettere identifisere farlige informanter. Registrering av informanter fører dessuten til at de kan utnyttes bedre og over lengre tid (Greer og South, 1998). Uregistrerte informanter kan med andre ord føre til en rekke uønskede konsekvenser, som fører til at effektiviteten blir dårligere

75 prosent av informantene som politiet bruker er imidlertid ikke registrert, noe som betyr at kontrollen ikke i tilstrekkelig grad er ivaretatt (Rasch-Olsen, 2008). Det er uansvarlig å ikke registrere informanter, fordi det skaper en uoffisiell ramme rundt samarbeidet, og fratrar informantene en viss form for beskyttelse som ligger i det å være registrert (Roberts, 2004).

For å ha fullstendig oversikt er det nødvendig med et nasjonalt informantregister²¹. Uten et nasjonalt informantregister vil den overordnede nasjonale kontrollen være fraværende. Det vil si at kontrollen og effektiviteten ikke er tilfredsstillende, fordi det fratrar politiet muligheten til å samordne (styre) informanter på tvers av politidistriktene. Dessuten kan informanter ha kontakt med informantbehandlere i forskjellige distrikter uten at politiet er kjent med dette. Dersom en informant viser seg lite troverdig eller bryter med retningslinjene, kan han «melde seg til tjeneste» for et annet politidistrikt uten at systemet klarer å fange opp dette.

Notoritet

Informantene skal gis en orientering (instruksjon) om samarbeidets rammer (Politidirektoratet, 2003). Kontrollen med informantene begynner altså med at det skisseres klare retningslinjer for hvordan samarbeidet skal være²². En klar forståelse av hvordan samarbeidet skal være er en god start for å etablere kontroll.

²¹ I 2003 kom rundskrivnet som omhandler etableringen av et nasjonalt informantregister (P0D, 2003), men fortsatt lar selve registeret vente på seg. Politidistriktene må likevel sørge for en egen registrering av informantene.

²² Informantinstruksen (Politidirektoratet, 2003) regulerer nærmere hva informantene skal gjøres kjent med. Grunnreglene for informantene er at de ikke har lov til å begå straffbare handlinger i rollen som informant, og at de ikke vil bli gitt noen særbehandling i egne straffesaker. Instruksen fastslår også at denne instruksjonen skal dokumenteres.

En av fem (22%) informantbehandlere orienterer «sjelden» eller «aldri» informantene sine om samarbeidets rammer. Det betyr at forholdsvis mange informanter ikke er fortalt hva de kan/ ikke kan gjøre i rollen som informant for politiet.

Det er svært viktig at det skapes notoritet rundt bruken av informanter, slik at det er mulighet for etterprøvnbarhet. Notoritet sikres regelmessig ved skriftlig nedtegnelse i en arbeidslogg av hvordan møtene forløper²³. Selv om kravet til notoritet er instruksfestet (Politidirektoratet, 2003), skriver hele 40 prosent «sjelden» eller «aldri» arbeidslogg etter møter med informanter.

Evaluering

Effektiv kontroll med informantene innebærer at det regelmessig gjennomføres en evaluering av hver enkelt informant. Dette er også pålagt gjennom informantinstruksen (Politidirektoratet, 2003).

Evalueringen skal avgjøre om samarbeidet med informanten skal fortsette, hva slags troverdighet vedkommende har, og om taktiske forhold rundt selve føringen av informanten.

Kun 8 prosent av informantbehandlerne opplyser at det foregår en regelmessig gjennomgang av informantporteføljen i distriktet, noe som (nok en gang) understreker at den overordnede kontroll er mangelfull. I tillegg er det et klart brudd på informantinstruksen.

Kompetanse

Grunnleggende for en forsvarlig bruk av informanter er at de involverte har tilstrekkelig kompetanse. Likevel opplyser hele 47 prosent av informantbehandlerne at de ikke har tilstrekkelig kompetanse til å behandle informanter, noe som i seg selv er betenkelig med tanke på kontrollen av

²³ Arbeidsloggen skal inneholde opplysninger om tid og sted for møtet, bakgrunnen for møtet, hvem som var tilstede, instruksjoner, eventuelle utbetalinger, hva informanten gir av informasjon og vurderinger som gjøres rundt dette.

metoden. Utdanning er avgjørende for den reelle kompetansen (Rachlew, 2003, Rasch-Olsen, 2008), og det er viktig at Politihøgskolen klarer å tilby kvalitetsmessig opplæring til dem som trenger det (informantbehandlere, informantveiledere, ledere og jurister)²⁴.

Det er i dag etablert et utdanningsprogram, som er inndelt i tre nivåer. Grunnkurset gjennomføres lokalt i de forskjellige politidistrikter. Nivå 2 (videregående) og 3 (informantveileder) gjennomføres på Politihøgskolen. Kvaliteten på disse kursene er bra, men tilbudet er for dårlig. Hyppigheten på kursene som holdes på Politihøgskolen fører til at det går lang tid før politidistriktene besitter den nødvendige kompetansen.

Prioritering

Mange polititjenestemenn føler et press om å gjennomføre informantmøter raskt, for deretter å komme seg tilbake til andre pålagte arbeidsoppgaver (Roberts, 2004; Rasch-Olsen, 2008). Halvparten (52%) mener at de av og til eller sjelden har tid til å følge opp informantene sine, hovedsakelig på grunn av andre jobbrelaterte oppgaver (Rasch-Olsen, 2008)²⁵. Dersom informantbehandlere har liten tid til informantene, vil også kvaliteten på kontrollen kunne reduseres. Dårlig tid må ikke gå utover kravene til kontroll, og det er et ledelsesansvar å sørge for at forholdene blir lagt til rette for en forsvarlig informantbehandling.

Avslutning

Før politiet tok tekniske hjelpemidler til bruk i bekjempelsen av kriminalitet, var menneskelige kilder det viktigste hjelpemiddelet for å fremskaffe

²⁴ Det er gjennom informantinstruks og rundskriv (P0D, 2003) gitt et pålegg om at informantbehandlere og veiledere skal ha gjennomgått opplæring.

²⁵ Mer tid til informantene er også det enkelttiltaket som ifølge informantbehandlerne (35%) vil gjøre informantbehandlingen mer effektiv. Mer kunnskap/ kompetanse (25%), bedre rekruttering (15%) og bedre bruk av informasjonen (12%) blir også trukket frem (Rasch-Olsen, 2008).

informasjon om skjult kriminell aktivitet. På tross av store tekniske fremskritt, og at politiet har fått mulighet til å benytte seg av mange nye etterforskningsmetoder, skulle man kanskje tro at bruken av informanter har blitt mindre viktig. Bruk av informanter er imidlertid ofte den eneste muligheten politiet har for å tilegne seg nødvendig informasjon. Informanter kan være ressursbesparende, i tillegg til at de ofte setter politiet på sporet av personer eller kriminelle handlinger som tidligere har vært helt ukjent for politiet.

I og med at de beste informantene også ofte selv er kriminelle, er det viktig å forstå hvorfor de gir fra seg informasjon. I den forbindelse er det viktig å være klar over at de fleste informanter samarbeider med politiet fordi de har et håp om noe i retur. Bruk av informanter kan således karakteriseres som en *byttehandel* med kriminelle. Denne byttehandelen må kontrolleres slik at det ikke er informantene som styrer politiets innsats, informantene selv ikke blir utsatt for fare og rettsikkerhetsmessige prinsipper blir ivaretatt. Kontrollperspektivet er imidlertid utfordrende, og det viser seg at både den eksterne og interne kontrollen med politiets bruk av informanter er for dårlig.

Omfanget av kontrollsvikten tyder på at det er politidistriktenes rutiner som er for dårlige. Et viktig prinsipp i arbeidet med informanter er at de knyttes til politiet som etat, og ikke er den enkelte tjenestemanns private kontakt. Det er derfor viktig at kompetente ledere/ veiledere er tilstedeværende under hele prosessen, og at politidistriktene etablerer et apparat som ivaretar både innsamling, evaluering, analyse og bruk av informasjonen som samles inn. Videre må faget informantbehandling i større grad prioriteres, slik at både potensialet og kontrollen bedres. Her har både Politihøgskolen og Politidirektoratet et ansvar. Politihøgskolen må sørge for et utdanningstilbud som sikrer at alle involverte i informantbehandlerprosessen får den nødvendige kompetansen. Politidirektoratet har et overordnet ansvar, og må i første omgang sørge for at et nasjonalt informantregister kommer på plass.

Behov for åpenhet og kunnskap er nødvendig for å utvikle metoden i tråd med demokratiske prosesser (South, 2001; Rasch-Olsen, 2008; Rach-

lew, 2009). Det må derfor brukes ressurser på å videreutvikle kunnskapen om faget, slik at forståelsen for hva det innebærer å bruke informanter i forebyggende og bekjempende øyemed bedres.

Litteratur

- Billingsley, Roger, Teresa Nemitz og Philip Bean** (2001): *Informers : Policing, Policy, Practice*. Cullompton, Devon: Willan.
- Billingsley, Roger** (2001): "Informers' careers: motivations and change". I: *Informers : Policing, Policy, Practice* (s. 81-97). Roger Billingsley, Teresa Nemitz og Phillip Bean (Eds). Cullompton: Willan.
- Brodeur, Jean-Paul** (1992): "Undercover policing in Canada: Wanting what is wrong". I: *Surveillance, crime and social control* (2006, s. 219-250). Clive Norris og Dean Wilson (Eds.). Aldershot: Ashgate Publ.
- Cooper, Paul og Jon Murphy** (1997): "Ethical approaches for police officers when working with informants in the development of criminal intelligence in the UK". I: *Journal of Social Policy*, 26 (1): 1-20.
- Den europeiske menneskerettskonvensjon*. Konvensjon om beskyttelse av menneskerettighetene og de grunnleggende friheter av 04. november 1950.
- Dunninghan, Colin og Clive Norris** (1996): "A risky business: the recruitment and running of informers by English police officers". I: *Police studies*, Vol 19, no 2: 1-25.
- Dunninghan, Colin og Clive Norris** (1999): "The detective, the snout and the Audit Commission: the real costs in using informants". I: *Howard Journal*, Vol. 38, no 1, Feb: 67-86.
- Europol** (2005): *European Union Best Practices on the Use of Informants*. Haag: Europol
- Fahsing, Ivar Andre og Petter Gottschalk** (2008): *Kriminelle organisasjoner. Hvordan forstå organisert kriminalitet*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Greer, Steven** (1995): "Towards a sociological model of the police informant". I: *Surveillance, crime and social control* (2006, s. 251-269). Clive Norris og Dean Wilson (Eds.). Aldershot: Ashgate Publ.
- Greer, Steven og Nigel South** (1998): "The criminal informant: police management, supervision and control". I: *Invading the Private? New investigative methods in Europ*. S. Field og C. Pelsler (eds.). Aldershot: Ashgate.
- Gundhus, Helene Oppen** (2006): «For sikkerhets skyld»: *IKT, yrkeskulturer og kunnskapsarbeid i politiet*. Oslo: Institutt for kriminologi og rettssosiologi, Det juridiske fakultet Unipub.

- Halvorsen, Vidar** (2003): «Utradisjonelle etterforskningsmetoder i et samfunnsvitenskapelig og etisk perspektiv». I: *Det Utfordrende politiarbeid : om krisehåndtering og utradisjonelle etterforskningsmetoder*. Trond Myklebust og Gunnar Thomassen (Eds.). PHS forskning: Forskningskonferansen, 12. og 13. august 2003 (Vol. 2003, s. 177- 185). Oslo: Politihøgskolen.
- Haukaas, Ketil og Per-Terje Sønstelid** (1997): *Ekstraordinære - og utradisjonelle etterforskningsmetoder, samt informantbehandling*. Oslo: Politihøgskolen.
- Korsell, Lars, Anita Heber, Bill Sund og Daniel Vesterhav** (2005): *Narkotikabrottslighetens organisationsformer*. Stockholm: Brottforebyggande rådet, 2005:11.
- Madinger, John** (2000): *Confidential informant: law enforcement's most valuable tool*. Boca Raton, FL: CRC Press.
- Maguire, Mike og Timothy John**(1995): *Intelligence, Surveillance and Informants: Integrated Approaches*. London: Police Research Group.
- Marx, gary T.** (1988): *Undercover. Police Surveillance in America*. Berkley: California: University of California Press.
- Myhrer, Tor-Geir** (2001): «Etterforskningsbegrepet: Avgrensning, vilkår, roller og ansvar». I: *Tidsskrift for strafferett*, 2001(1), s. 6-30.
- Natapoff** (2009): *Snitching: Criminal Informants and the Erosion of American Justice*. New York/London: New York university.
- Norris, Clive og Dunninghan, Colin**(1999): «Subterranean Blues: Conflict as an unintended consequence of the police use of informers». I: *Surveillance, crime and social control* (2006, s. 272-297). Clive Norris og Dean Wilson (Eds.). Aldershot: Ashgate Publ.
- NOU** (2004): *Mellom effektivitet og personvern*. NOU 2004: 06. Oslo: Justis og politidepartementet.
- NOU** (2009): *Skjult informasjon – åpen kontroll. Metodekontrollutvalgets evaluering av lovgivningen om politiets bruk av skjulte tvangsmidler og behandling av informasjon i straffesaker*. NOU 2009: 15. Oslo: Justis og politidepartementet.
- Palermokonvensjonen** (2000): *United Nations Convention against Transnational Organized crime and the protocols thereto*. New York: United nations
- POD** (2003): *Etablering av nasjonalt informantregister. Med vedlegget: Normalinstruks om politiets behandling av informanter*. Politidirektoratets rundskriv 2003/012.
- Rasch-Olsen, Anders** (2008): *Informantbehandling i politiet. En kartlegging av konsekvenser og faktorer, som påvirker effektiviteten ved politiets bruk av informanter*. Masteroppgave. Oslo: Politihøgskolen

- Rachlew, Asbjørn** (2003): «Norske politiavhør i et internasjonalt perspektiv». I: *Tidskrift for strafferett 4/2003* (s.400-439).
- Rachlew, Asbjørn** (2009): «Politi og informanter –partnere i lovens navn, uten lov». I: *Justisfeil ved politiets etterforskning – noen eksempler og forskningsbaserte tiltak*. Artikkel 3 i Asbjørn Rachlews doktorgradsavhandling. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Riksadvokaten** (2000): *Vederlag til politiets kilder og provokasjon som etterforskningsmetode*. Riksadvokatens rundskriv nr 2/2000.
- Roberts, Tim** (2004): *The human factor: maximising the use of police informants*. East Yorkshire: New Police Bookshop.
- Rosenfeld, Richard, Bruce A. Jacobs og Richard Wright** (2000): “Snitching and the code of the street”. I: *Surveillance, crime and social control* (2006, s. 299-316). Clive Norris og Dean Wilson (Eds.). Aldershot: Ashgate Publ.
- Smith-Solbakken, Marie og Else M. Tungland** (2005): *Narkomiljøet økonomi, kultur og avhengighet*. Oslo: Gyldendal.
- South, Nigel** (2001): “Informers, agents and accountability”. I: *Informers: Policing, Policy, Practice* (s. 67-80). Roger Billingsley, Teresa Nemitz og Phillip Bean (Eds). Cullompton: Willan.
- Straffeloven*. Alminnelig borgerlig straffelov av 22. mai 1902 nr. 10.
- Straffeprosessloven*. Lov om rettergangsmåter i straffesaker av 22. mai 1981 nr. 25.
- Sætre, Marianne** (2007): *Analyser av kriminalitet. En innføring i data og metoder i samfunnsvitenskapelige og strategiske kriminalanalyser*. Kristiansand: Høyskoleforlaget
- Williamson, Tom og Peter Bagshaw** (2001): «The Ethics of informer handling». I: *Informers: Policing, Policy, Practice* (s. 50-66). Roger Billingsley, Teresa Nemitz og Phillip Bean (Eds). Cullompton: Willan.

Å forske på sine egne

Metodiske og etiske utfordringer knyttet til forskning på egen profesjon

ASBJØRN RACHLEW

Forskning og etikk

Kunnskap er makt, konkluderer Engelstad (2001), og henviser blant annet til Foucault som i moderne samfunnsvitenskap er den som sterkest har insistert på sammenhengen mellom nettopp kunnskap og makt. Fordi kunnskap gir makt, følger det også et ansvar for den som tilegner seg kunnskap. Samfunnsviterens ansvar kommer til uttrykk i etiske retningslinjer som er vedtatt av Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH). I retningslinjene deles forskningens etiske forpliktelser inn i tre hovedgrupper:

- Normer om forskningsfrihet og god forskningsskikk, knyttet til forskningens sannhetssøken og uavhengighet
- Normer som regulerer forholdet til personer og grupper som direkte berøres av forskningen
- Normer om samfunnsrelevans og forskningsformidling

Av de etiske retningslinjene fremgår det at begrepet «forskningsetikk» er et mangfoldig sett av verdier som bidrar til å konstituere og regulere vitenskapelig virksomhet. Enkelte av normene som trekkes opp i retningslinjene er absolutte, ufravikelige krav. Humanitetsformuleringen fra det kategoriske imperativ i Kants moralfilosofi om at *ingen skal betrakte et annet menneske bare som et middel, men alltid også som et mål i seg selv*, trek-

kes frem som et eksempel på et forskningsetisk, ufravikelig krav. Andre normer trekkes frem som viktige hensyn som skal iakttas, men som i en gitt situasjon må avveies og modifiseres i samspill med andre hensyn.

Fordi samfunnsvitenskapen nødvendigvis preges av forskerens samfunns- og menneskesyn, stilles det strenge krav om redegjørelse for hvordan forskerens egne holdninger kan påvirke arbeidet som presenteres. Et sentralt poeng i denne sammenheng er retningslinjenes påminnelse om at kravet til redegjørelse gjelder hele forskningsprosessen; fra idéutvikling, planlegging og valg av strategi og metode, til datainnsamling, analyser og rapportering (NESH, 2006, s. 8).

De etiske retningslinjene har ikke status som lov. De er veiledende, og er ment som et hjelpemiddel for forskere i deres arbeid med å produsere vitenskaplig kunnskap. På flere områder overlapper imidlertid retningslinjene lovgivningen. Forvaltningslovens regler om taushetsplikt og samtykke trekkes frem som eksempler.

Etiske retningslinjer

med særlig relevans for forskere som forsker på egen profesjon

Retningslinjene består av 47 hovedregler fordelt på 6 kapitler, og fremstår som et relativt omfattende regelverk. Men, holdt opp imot for eksempel straffeprosessloven – som regulerer straffesaksjedens aktører og deres behandling av straffesaker – gir de etiske retningslinjene stort rom for yrkesmessig skjønnsutøvelse.

Med bakgrunn i forelesningens tema om metodiske og etiske utfordringer knyttet til forskning på egen profesjon, vil jeg kort gjøre rede for fire av hovedreglene. Det betyr ikke at reglene som utelates er irrelevante for forskere som retter blikket mot egen virksomhet. Begrunnelsen for seleksjonen er at hovedreglene nedenfor etter mitt syn omhandler etiske utfordringer med særlig relevans for den som forsker på egen profesjon.

Hovedregel nr. 3 omhandler betydningen av fri forskning. Her slås fast at all forskning må sikres mot påvirkning som hindrer at velbegrunnede problemstillinger utforskes. På tilsvarende måte skal forskningen sikres

mot at resultater og konklusjoner blir holdt tilbake eller selektivt rapportert. Kravet til fri forskning er absolutt, og skal sikre en institusjonelt garantert frihet til å søke, produsere og formidle vitenskapelige innsikter, til tross for at kunnskapen kan komme i konflikt med økonomiske, politiske, sosiale, kulturelle interesser og tradisjoner.

Krav om informert og fritt samtykke er ikke absolutt, men av retningslinjenes hovedregel nr. 9, fremgår det blant annet at informanter skal gis tilstrekkelig med informasjon om forskningen, slik at de forstår hva de deltar i. Videre, at informantene gis en reel mulighet til å reservere seg fra å delta, uten ulemper eller noen form for press.

Av hovedregel 19, om forskerens ansvar til å fremtre med klarhet, fremgår det at forskeren har et ansvar for å tydeliggjøre grensene for forskningsrelasjonen i situasjoner hvor forskeren opptrer med flere roller i forhold til sine informanter. Retningslinjene anerkjenner at parallelle roller kan være verdifull for forskningen, men slår fast at informasjon som innhentes gjennom parallelle roller til forskningsmål, krever samtykke.

Utgangspunktet for denne forelesningen – å forske på sine egne – reiser flere, parallelle problemstillinger med de etiske utfordringene som knyttes til oppdragsforskning. I retningslinjene beskrives oppdragsforskning som en virksomhet der eksterne oppdragsgivere bestemmer tema for forskningen. I den videre fremstillingen behandler jeg ikke de etiske eller metodiske problemstillingene som knyttes spesielt til oppdragsforskning som definert i retningslinjene. Men, i hovedregel 38 berører retningslinjene etiske dilemma som definitivt er relevante for forelesningens utgangspunkt. Regelen introduseres med overskriften *Forskeres og forskningsinstitusjoners uavhengighet*, og løfter frem flere av de helt sentrale problemstillingene som reises for den som forsker på egen profesjon.

Her blir det naturlig å trekke frem retningslinjenes påminnelse om at både økonomiske og mer personlige relasjoner mellom forsker og de som gjøres til gjenstand for forskningen, kan føre til avhengighet på flere måter. Relasjoner kan føre til at uavhengigheten trues ved at forskningsobjektet er i posisjon til å øve innflytelse på forskeren eller at det ikke blir tilstrekkelig distanse mellom forskning og forskningssubjekt. De etiske retnings-

linjene bringer oss her rett inn i et av sosiologiens og antropologiens metodiske kjernesporsmål - balansen mellom nærhet og distanse.

Nærhet og distanse

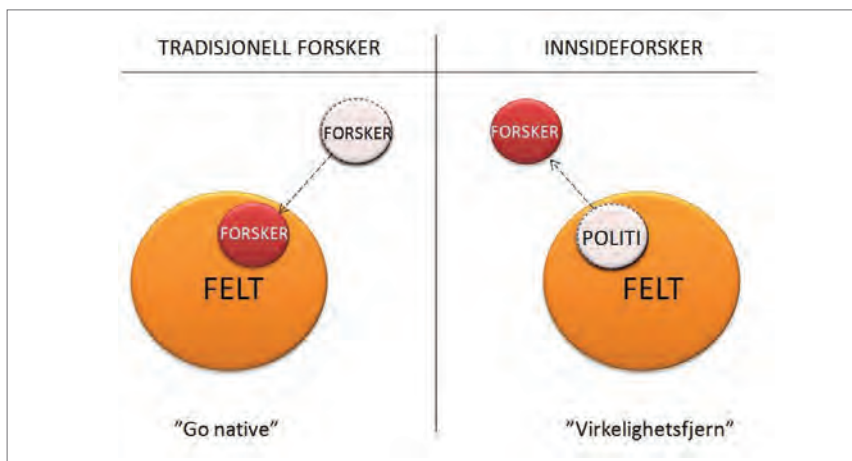
- generelle utfordringer for den som skal forske på sine egne

Det finnes ikke særskilte regler for forskere med bakgrunn fra feltet som søkes opplyst. En forsker, uansett bakgrunn vil stå ovenfor de samme, grunnleggende metodiske problemstillingene som knytter seg til all samfunnsvitenskaplig forskning. Som påpekt av Myrdal i boken *Objektivitetsproblemet i samhøllsforskningen* (1968) finnes det heller ikke i virkeligheten sosiologiske, psykologiske, antropologiske eller historiske problem: «utan helt enkelt problem, ock att i verkeligheten problem i regel är komplexa». Problemene, eller utfordringene, presiserer Myrdal, må mestres med de verktøy som er tilgjengelige for forskeren, som til enhver tid må forsøke å utvikle og tilpasse seg sine evner for å løse det særskilte problemet forskeren arbeider med (s. 18).

Tradisjonelt knytter de metodiske spørsmålene rundt nærhet og distanse seg til hvordan og hvor tett forskeren bør nærme seg forskningsfeltet, og samtidig *oppretholde* den nødvendige analytiske distanse til feltet. Med utgangspunkt i forelesningens tema blir min innfallsvinkel den motsatte: Hvordan skal forskeren, som forsker på sin egne, *etablere* den nødvendige distanse til sitt felt og sine informanter. Noe forenkelt kan vi si at den tradisjonelle forskeren må inn i feltet for å skaffe seg oversikt, mens vår forsker, må komme seg ut av feltet for å skaffe seg oversikt. En antropolog ville muligens formulert seg annerledes og sagt at den som forsker på sine egne har en bedre forutsetning for å tilegne seg det emiske perspektiv – den sosiale verden slik den erfares av forskningsfeltets egne medlemmer, og at innside-forskerens utfordring i første rekke ligger på et etiske nivå - som her ikke må forveksles med læren om moral- men forstås som motstykke til det emiske, altså forskerens analytiske apparat (Hylland Eriksen, 1994, s. 38 og 42).

Som illustrert i figur 1, vil forskeren, enten hun beveger seg utenifra og inn, eller innenifra og ut, alltid ta med seg sine erfaringer, fordommer og

andre ubevisste kognitive skjema som alle inntrykk filtreres gjennom (Lai, 1999, s. 51 - 53).

Den tradisjonelle forskeren som beveger seg helt inn, risikerer kritikk fra sitt miljø. Uttrykket å «go native» beskriver en tilstand der forskeren har, eller beskyldes for å ha mistet overblikket; dvs. den nødvendige analytiske distansen til feltet og sine informanter. Det skal nok mye til før innsideforskeren kritiseres av akademien for å ha mistet sin kontakt med feltet. Mer sannsynlig er det at en slik kritikk vil komme fra feltet som undersøkes, som for eksempel at kollegaen er blitt for teoretisk eller virkelighetsfjern. Men, som påpekt av Reiner (2000, s. 221):

There is no neutral Archimedean point from which objective data can be collected: the researcher always influences the social interactions that constitute the data. All one can do is seek to be reflexively aware of this and interpret material in the light of the probable biases.

Finstad (2000, s. 351) skriver i tråd med dette at ingen posisjoner er privilegerte utkikkspunkter. Å sikre balanse mellom tilstrekkelig nærhet og distanse utfordrer alle forskere. Nedenfor vil jeg beskrive noen utfordringer som i særlig grad aktualiseres for forskere med etablerte bånd til feltet som skal undersøkes.

Metodiske og etiske utfordringer knyttet til forskning på egen profesjon kan belyses fra flere perspektiv. For eksempel forsker politihøgskolens forskningsavdeling på egen virksomhet. Her ligger det utfordringer på institusjonsnivå. I min presentasjon har jeg valgt å fokusere på de individuelle utfordringene som reises for den som forsker på sine egne. Aller først skylder jeg imidlertid tilhørerne å presentere meg selv: Ikke med tittel og navn, men med bakgrunnsinformasjon nok til at tilhøreren forhåpentligvis kan vurdere forelesningen på et relevant og informert grunnlag.

For 10 år siden ble jeg innvilget studiepermisjon fra min stilling som etterforsker i politiet. Etter ett år ved universitetet i Liverpool, hvor jeg forsket på politiets avhørsmetoder, kom jeg som 30-åring tilbake til Oslo politidistrikt og formidlet - først internt, og senere eksternt – at norsk politi måtte endre sine avhørsmetoder.

Artikkelen i Aftenposten endret ikke ansvarlige aktørers syn på straffesakene mot Fritz Moen; påtaleansvarlig statsadvokat sto på sitt, og hevdet at politiets etterforskning av straffesakene mot Fritz Moen hadde vært god. Men, internt i politiet ledet forskningen til flere prosesser, blant annet at Politihøgskolen for første gang bestemte seg for å tilby opplæring i avhørsteknikk til politiets etterforskere. Riksadvokaten og flere med ham støttet prosessen, og sammen med etterforskere som var villige til å tenke nytt,

utviklet vi et opplæringsprogram med basis i rettspsykologien: Et opplæringsprogram som fortsatt utgjør et av politihøgskolens største satsningsområder for etter- og videreutdanning.

I min doktorgradsavhandling har jeg forsket videre på politiets etterforskningsmetoder (Rachlew, 2009). I avhandlingen rettes kritiske blikk mot politiet, men det faglige poenget her er at min kritiske forskning på egen profesjon skapte flere reaksjoner enn de jeg har beskrevet ovenfor.

En av landets mest profilerte politimenn ble opprørt - noe han gav uttrykk for i et tilsvarende svar til en artikkel jeg publiserte i Tidsskrift for Strafferett noe senere (Rachlew, 2003; Lier, 2004). Hadde den erfarne politimannen fortsatt vært sjef i politiet, ville de eldre kollegene som følte seg støttet av min forskning, og som innledningsvis vendte meg ryggen, kanskje stoppet – og i alle fall fått utsatt utviklingen av politiets avhørsmetoder. Poenget jeg ønsker å få frem var at politi- og påtalemyndighet som organisasjoner var mottakelige for kritisk forskning. Men, spørsmålet er om den samme forskningen ville fått samme effekt, dersom den kritiske røsten kom fra utsiden, og ikke fra innsiden som den gjorde? Forskningsformidling reiser også etiske spørsmål. Disse kommer jeg tilbake til mot slutten av forelesningen.

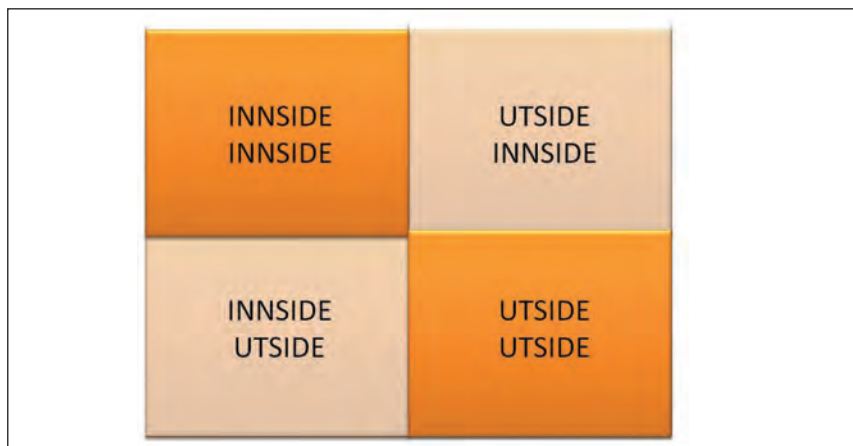
Nærhet og distanse – Ulike forskningsroller

Forelesningens tema levner ingen tvil om at det er utfordringene, ikke fordelene ved å forske på egen profesjon jeg skal redegjøre for. Men, slik jeg leser den metodiske faglitteraturen for kvalitativ samfunnsforskning, kan det synes som om det eksisterer en indre sammenheng mellom de omstendighetene som på den ene siden kan gi innsideforskeren et fortrinn, men som på den andre siden også kan skape utfordringer. For eksempel argumenterer Aguilar (1981, s. 26) at skjevheter (bias) som tilskrives innsideforskning, like gjerne kan være en kilde til innsikt som til feil.

I den videre fremstillingen vil jeg beskrive forskningsprosessens ulike faser, og forsøke å redegjøre for de metodiske og etiske utfordringene som knytter seg til forskning på egen profesjon. Men først vil jeg plassere den aktuelle forskerrollen i kontekst. Reiner (2000, s. 220) henviser til Brown

som i 1996 presenterte en oppstilling av fire ulike forskerroller knyttet til forskning på politiet (figur 2). I sin fremstilling drøfter Reiner metodiske og etiske spørsmål knyttet til de ulike rollene. I min presentasjon vil jeg behandle rollenes særegne utfordringer i den fase av forskningsprosessen som spørsmålene etter mitt syn aktualiserer seg sterkest.

FIGUR 2. FORSKERROLLER KNYTTET TIL FORSKNING PÅ POLITIET

Brown (1996), gjengitt av Reiner (2000 s. 220)

*Innside innside-rolle*n tilskrives politi som forsker på politiet i tilknytning til egen akademisk karriere, eller som politiforsker internt, for eksempel på vegne av et departement, direktorat eller politidistrikt. *Utside innside-rolle*n tilskrives politi som forsker på politiet etter at de har bestemt seg for, eller faktisk har forlatt politiet som arbeidsplass, for eksempel i tilknytning til ny karriere i akademia, som pensjonist eller andre nye roller. *Innside utside-rolle*n er forskere uten bakgrunn fra politiet, men som formelt er tilknyttet organisasjonen gjennom oppdrag som ansatt i organisasjoner med ansvar for politiet, for eksempel departementet. *Utside utside-rolle*n tilskrives forskere fra akademia, uten noen formell tilknytning til politiet. Som presisert ovenfor påpeker Reiner (2000, s. 220 – 223) at det knytter seg fordeler og utfordringer til rollene, og at disse manifesterer seg på ulike måter gjennom hele forskningsprosessen. I lys av egen bakgrunn og eget

prosjekt (Rachlew, 2009), vil jeg plassere meg i innside innside-rollen. For å besvare forelesningens tema, finner jeg det hensiktsmessig å fremstille de ulike forskningsrollene i sine mest rendyrkede form, der jeg holder min egen rolle opp imot den reneste utside-rollen. På den måten blir det etter mitt syn klarere å se de særegne fordeler og utfordringer som aktualiserer seg i forskningsprosessens ulike faser for innsideforskeren.

Å forske på sine egne – metodiske og etiske utfordringer i forskningsprosessen

Den konseptuelle fasen

I den *konseptuelle* fasen, eller planleggingsfasen, vil en innsideforsker kunne nyte godt av sin inngående forkunnskap. Forskeren kjenner profesjonen og dens ubelyste rom, kanskje også sider ved praksisen som avviker fra det normative ideal eller eksisterende vitenskapelig kunnskap om feltet. Detaljert forkunnskap av denne typen kan være både spennende og fruktbare utgangspunkt for samfunnsvitere. På den annen side kan inngående forkunnskap virke hemmende i den konseptuelle fasen. Forskerens subjektive oppfatning om «tingenes tilstand» kan selvsagt være feil, eller bare en liten del av noe større som forskeren risikerer å miste, allerede før prosjektbeskrivelsen formuleres. Dersom feltet preges av en maktkamp eller profesjonsstrid, risikerer innsideforskningen å påvirkes av bevisste eller ubevisste posisjoner i feltet.

«Å kjenne et felt godt er ikke nødvendigvis en fordel», skriver Simonsen (2009, s. 212), og fortsetter med å påpeke at inngående kjennskap til feltet kan føre til en form for blindhet, der en rekke selvfølgelige trekk i landskapet har en tilbøyelighet til å bli oversett. Nærheten kan gjøre det vanskelig å se systemets tilvante synsmåter og «etablerte sannheter» som jo nettopp er en av samfunnsviterens oppgave å synliggjøre og problematisere. Som påpekt av Wadel (1991, s. 19): «Spørsmål det for feltarbeidere i en fremmed kultur blir helt naturlig å stille, blir ofte ikke stilt ved feltarbeid i egen kultur, fordi de er så selvsagte».

Formaliseringsfasen

Når prosjektets rammer skal formaliseres vil innsideforskeren også kunne nyte godt av sine forkunnskaper. Gjennom etablerte kontakter blir prosessen med å innhente formelle godkjenninger enklere. Gode kontakter i feltet som skal undersøkes skaper dessuten forutsigbarhet for den videre prosessen. Ansvarlige ledere vil strekke seg lengre for å hjelpe sin venn og kollega med å manøvrere seg gjennom byråkrati og hierarki – en prosess som kan oppleves som både frustrerende og tidkrevende for eksterne forskere.

Aas (2009) som selv arbeider som lærer ved Politihøgskolen møtte imidlertid store utfordringer knyttet til formaliseringsfasen. Aas ønsket å forske på politiets inngripen i familiekonflikter, og med tillatelse fra politiet, startet han sin datainnsamling gjennom deltagende observasjon hvor han ble med politipatruljer som rykket ut til hjem der politiet hadde fått melding om bråk. Problemet oppsto da hans søknad ble oversendt fra Politidirektoratet til Rådet for taushetsplikt. Etter en lang prosess avsto rådet søknaden om fritak fra taushetsplikt (Bjørge, 2009). At Aas allerede var godt i gang med sine observasjoner, kunne ved første øyekast tilskrives som et etisk problem, særegent for forskere som forsker på egen virksomhet. Den samme metoden har imidlertid lang tradisjon i academia (Høigård, 2005, s. 7). Som påpekt av Bjørge (2009) etablerte Rådet for taushetsplikt og forskning med denne avgjørelsen en ny og strengere praksis som fikk store konsekvenser for politiforskning mer generelt.

Selv om Aas's innsideposisjon i denne saken nok ikke var utslagsgivende, illustrerer den like fullt en særegen, etisk utfordring knyttet til innsideforskning og kravet om informert og fritt samtykke, jf. retningslinjenes hovedregel nr. 9. Holdt opp imot forskere med bakgrunn fra academia, vil den som forsker på egen profesjon ofte ha enklere tilgang til taushetsbelagte saks- og personopplysninger. Det kan være spennende dokumenter som gir innsideforskeren mulighet til å utforske nye og uopplyste rom. Ved juridiske vurderinger oppstår det ofte tolkningsspørsmål, og faren for at tidligere arbeidsgiver, venner og kolleger tolker i favør av innsideforskeren er reell. I tilknytning til min egen studie av politiets etterforskningsmeto-

der, satt jeg med opplysninger av forskningsmessig verdi som jeg måtte innhente tillatelser til å bruke underveis. Det la nok et ytterligere press på mine tidligere arbeidskolleger, noe som kunne og burde vært unngått med en større bevissthet omkring de etiske utfordringene som knytter seg til forskningens formaliseringsfase.

Formaliseringsfasen reiser flere etiske spørsmål for den som forsker på egen profesjon. Med hensyn til kravene til forskerens uavhengighet, er det kanskje nettopp i denne fasen at uheldige bånd kan oppstå.

Av personlige erfaringer fra denne fasen vil jeg trekke frem betydningen av åpne forhandlinger og skriftelige avtaler. Selv fremforhandlet jeg en skriftlig avtale med arbeidsgiver, der lønn og bindingstid ble avtalt i en skriftlig kontrakt; en kontrakt jeg fant det naturlig å redegjøre for i avhandlingens metodekapittel. Utover den kontraktsfestede bindingstiden fremmet arbeidsgiver ingen krav eller føringer til min forskning. Ubevisste, psykologiske bånd som knyttes i denne fasen vil en imidlertid aldri kunne garantere seg 100 % imot. En klar, skriftlig kontrakt etablerer profesjonelle rammer, noe jeg tror kan redusere både urimelige krav og mer ubevisste følelser av å stå i gjeld eller andre psykologiske tilknytninger som kan true det ufravikelige kravet til *fri forskning* og *Forskeres og forskningsinstitusjoners uavhengighet*, jf. de etiske retningslinjenes hovedregel 3 og 38.

I stipendiatperioden oppsto det like fullt en alvorlig situasjon som hadde sitt utspring i den formelle fasen. Årsakssammenhengen er noe innfløkt, men relevant for forelesningens tema. Politihøgskolens første uteksaminerte masterstudent, politioverbetjent Anders Rasch-Olsen, inngikk imotsetning til meg selv, en avtale med politidirektoratet om at direktoratet skulle lese gjennom hans masteroppgave før innlevering.

Rasch-Olsens forskningsprosjekt omhandlet politiets anvendelse av informanter – et sentralt tema i min egen avhandling. I god tid før han leverte oppgaven, ble jeg forespurt om jeg kunne lese gjennom et utkast. Rasch-Olsens forskning komplimenterte mitt eget arbeid, og etter å ha lest gjennom og kommentert utkastet, fikk jeg tillatelse til å referere. Det var ingenting i oppgaven som på dette tidspunktet var av konfidensiell karakter. Etter å ha sendt masteroppgaven inn til politidirektoratet, fikk Rasch-

Olsen skriftlig, elektronisk beskjed om at oppgaven måtte graderes. Begrunnelsen var opprinnelig todelt: For det første var det interne instruksverket for politiets behandling av informanter blitt gradert – til tross for at dette dokumentet hadde foreligget i ugradert form i fem år. For det andre fikk masterstudenten beskjed om at hans funn avdekket så stor divergens mellom instruks og praksis, at hele oppgaven måtte graderes (!). Det siste argumentet var utelatt da brevet noen dager senere kom i ordinær postgang. Saken vakte stor, intern oppsikt på Politihøgskolen. Den graderte oppgaven var hyppig referert i min egen avhandling, og det oppsto spørsmål om hvordan jeg skulle forholde meg til hemmeligstemplingen. I denne perioden var det godt å ha en fri forskningsinstitusjon «i ryggen». Budskapet fra mine veiledere var klart: Politidirektoratet styrer ikke universitetet i Oslo. Noen uker senere kom det kontrabeskjed fra politidirektoratet: masteroppgaven skulle ikke graderes likevel.

Reiner (2000, s. 223) anser avtaler om gjennomlesning før publisering som problematiske. Riktignok kan det være legitimt at forskningsobjektet gis anledning til å lese gjennom og korrigere eventuelle faktafeil, eventuelt korrigere teksten dersom den påviselig vil kunne skade vitner eller konkrete etterforskningsmetoders effektivitet. Reiner tillegger at han selv aldri ville begi seg inn i forskningsopplegg der slike krav ble stilt, og påpeker at slike problemer bør løses i formaliseringsfasen. Når forskningsobjektet stiller slike krav, må forskeren vurdere om restriksjonene truer egen integritet og retningslinjenes krav til fri og uavhengig forskning.

I lys av forelesningens tema, illustrerer erfaringene jeg viser til ovenfor at «egen profesjon» ikke nødvendigvis representerer en homogen masse. Feltet består av en rekke individer, subkulturer, avdelinger og nivåer. Utfordringene som møter innsideforskeren avhenger følgelig av hvilke deler av profesjonen som undersøkes, og på hvilket nivå i organisasjonen forskningen forankres.

Ingen hadde tidligere forsket på politiets anvendelse av informanter. Rasch-Olsen våget, og profesjonen, enn om noe motvillig, aksepterte at noen lukkede rom ble åpnet opp. Finstad (2000, s. 353) trekker frem et viktig poeng for forelesningens tema, nemlig om det ideelle balansepunk-

tet mellom nærhet og distanse varierer ut ifra feltet som studeres. Nær kontakt med feltet anses normalt som en styrke, sågar en forutsetning for å forstå den sosiale verden - slik den erfares av forskningsfeltets egne medlemmer. Når forskningssubjektet er politiet – samfunnets maktapparat, erfarte Finstad at nærhet til feltet ble grundigere problematisert blant flere av sine kolleger i akademia. Tilstrekkelig analytisk distanse er en grunnleggende forutsetning for forskningens validitet, uansett hvilket felt som studeres, og satt på spissen vil en holdning der distanse anses som viktigere enn nærhet risikere å lede ut i en destruktiv spiral, der distanse reproducerer distanse, med økt fare for selvpoppfyllende profetier på begge sider.

Avstanden mellom akademia og politiet er mindre i dag enn hva tilfelle var på 1980-tallet da den britiske politimannen Malcolm Young gjennomførte feltarbeid i egen profesjon. Polariseringen var så sterk at Young ikke kunne fortelle sine kolleger i politiet at han studerte antropologi, uten å risikere kalde skuldre og bemerkninger om at han hadde «gått over til fienden» (Young, 1991). Innsideforskeren i Youngs fremstilling står ovenfor særlige utfordringer. Fordi informasjonen som innhentes fra innsiden er egnet til å avdekke mørklagte rom og - i tråd med samfunnsvitenskaplig tradisjon, inkluderer kritisk refleksjon - risikerer innsideren beskyldninger om å «avsløre» politiets arbeidsmetoder. Young trekker veksler på Reiner som argumenterer for at innsideforskeren i slike situasjoner plasseres i bås med de øvrige som motarbeider politiet, nemlig lovbryterne.

Finstad skriver at den nære kontakten med feltet endret både hennes perspektiv og holdning til politiet, men skriver samtidig: «Jeg ser det ikke slik at jeg er blitt blind på øyet som tidligere hadde godt syn».

Dersom en leser tekstene i et historisk perspektiv, kan det virke som at akademikere som våget å «go native» blant politiet, kombinert med politi som våget å «gå over til fienden», har vært viktige bidragsyttere til situasjonen i dag, der flere samfunnsvitere har sentrale posisjoner i politiet, og stadig flere i politiet finner veien til akademia. Jeg kan ikke se at det representerer noe annet enn et gode for samfunnet.

Designfasen

I den samfunnsvitenskaplige metodelitteraturen skilles det mellom kvalitative og kvantitative undersøkelser. Dersom en ikke nyanser kategoriene, risikerer en å overse et sentralt punkt for forelesningens tema. Med tanke på utfordringene jeg allerede har redegjort for, spiller det liten rolle om forskningen er kvalitativt eller kvantitativt innrettet; holdt opp imot strukturerte intervju og deltagende observasjon, er konstruksjonen av spørsmål som inkluderes i et spørreskjema som sendes ut til 1000 respondenter, like farget av forskerens forforståelse av feltet.

Forskningens kvalitet er priggitt kvaliteten på spørsmålene som formuleres, og faren for skjevheter forårsaket av insidernes fordommer, for nære bånd eller manglende blikk for strukturer som tas for gitt, blir ikke

mindre selv om forskeren distanserer seg fra feltet, for eksempel ved å sende spørreskjema istedenfor seg selv. I denne fasen av mitt doktorgrads-prosjekt forsøkte jeg å balansere egen nærhet til feltet ved å tvinge meg selv til å begrunne spørreskjemaets spørsmål og oppbygning i etablert teori (Rachlew, 2009, artikkel 3 s. 37). Også i denne fasen vil innsideforskeren kunne nyte godt av sin inngående kjennskap til profesjonen, for eksempel ved å planlegge undersøkelsesopplegg som fanger opp nyanser i profesjonsutøvelsen som utenforstående vanskelig har eller får tilgang til. Som påpekt av Benner (1984, s. 10): «Experts pass on cryptic instructions that make sense only if the person already has a deep understanding of the situation». *Valg av metode* får konsekvenser for alle forskere. Noen særegne utfordringer knyttet til innsideforskning vil jeg behandle i neste fase av forskningsprosessen hvor utfordringene materialiseres.

Datainnsamling

Under arbeidet med å samle inn data kommer forskeren i direkte eller indirekte kontakt med feltets egne medlemmer. Innsideforskeren møter sine egne, og holdt opp imot forskere som kommer inn fra utsiden, kjenner innsideforskeren feltets struktur, kultur og begrepsapparat. Den fremste fordel for innsideforskeren representerer også her den største utfordringen; for forståelsen kan være så omfattende at kunnskapen stenger for møtene med det overraskende og nye.

Reiner (2000, s. 220) påpeker at selv om innsideforskere ofte nyter godt av sitt kontaktnett i formaliseringsfasen hvor det gis tillatelser og tilgang til feltets informanter, står de ovenfor nye utfordringer når dataen skal innhentes. Det er ikke gitt at innsideforskeren nyter større tillit i feltet, enn forskere som søker seg inn.

Innsideforskeren kan ha en forhistorie som forkjemper for større åpenhet og reformer i systemet, og må ta høyde for at feltets mer konservative del, som er fornøyd med tingenes tilstand og som ønsker at lukkede rom skal forbli lukkede, ikke nødvendigvis ser på innsideforskeren som noe positivt, snarere tvert imot, påpeker Reiner. I politiet har jeg møtt begge

kategorier. Fra mitt ståsted ser jeg en positiv trend, der politihøgskolens 15 år lange historie er i ferd med å sette seg i organisasjonen. Men fortsatt møter jeg enkelte kolleger i politi- og påtalemyndighet som har påtagelige behov for å påpeke «at rettspsykologi ikke er en eksakt vitenskap» og at sosiologiske og kriminologiske teorier «formes etter vinden som blåser», og at vi derfor ikke kan forholde oss til dem. For meg indikerer de retoriske påstandene et forsvar, der behovet for å undergrave kritikerne må sees i sammenheng med aktørenes behov for å opprettholde sitt kognitive skjema som tilsier at politi- og påtalemyndigheten står samfunnets problemer nærmest, og følgelig også nærest «sannheten». Jeg støtter meg til Finstads påminnelse om at ingen posisjoner er privilegerte utkikkspunkter. Steile standpunkter som referert ovenfor forekommer, slik jeg kjenner feltet, unntaksvis, og kan like gjerne være situasjonsbetinget. Som påpekt av Young (1991, s. 30) må en eventuell kritikk av politiets holdning til ny kunnskap ta høyde for utgangspunktet; politiet er tilstede «to preserve the structure; to uphold the state of play». Young mener det ville representere et paradoks dersom politiet sto i bresjen for endringer av samfunnet.

I den samfunnsvitenskapelige metodelitteraturen fremheves innsideforskerens fordeler under datainnsamlingen, blant annet ved at informantene vet at innsideren kjenner feltet, og at det derfor blir vanskeligere for informantene eller respondentene å holde tilbake opplysninger eller pynte på sannheten (Ry Nielsen og Repstad, 2006, s. 252). Under datainnsamlingen må innsideforskeren ta særlig høyde for ulike former for det Leer-Salvesen (2009, s. 201) og Repstad (2007, s. 66) betegner som *forskereffekten*. «Med forskningseffekt menes alle virkninger på aktørene...av at de er under utforskning og vet om det» (Repstad 2007 s. 66). Effekten har flere navn: Hawthorne-effekt, kontroll-effekt, for å nevne noen, og i metodelitteraturen der innsideforskerens utfordringer omtales spesielt, knyttes flere av utfordringene nettopp til forskereffekten. Den største utfordringen er muligens at effekten kan slå ut på ulike vis, avhengig av feltets holdning til innsideforskeren. Informanter som kjenner forskeren og har positive tanker om han eller henne, vil kunne gi de svarene de tror forskeren ønsker. Tilsvarende skjevheter kan oppstå dersom informantene rekrutteres blant feltets reformvennlige aktører.

Forskere med nære relasjoner til sine forskningsobjekt kan få tilgang til fortrolig informasjon som det kan være vanskelig å bruke – en slags fasit fra innsiden, men som ikke kan brukes fordi informanten må beskyttes. Problemstillingen er godt kjent for politiets etterforskere, ikke minst blant politiets informantbehandlere. Utfordringen med slik informasjon er at den vanskelig lar seg verifisere. De fortrolige opplysningene kan være, bevisst eller ubevisst uriktige, og lede forskningen på villspor. Med en fortrolig «fasit» for hånden, oppstår det en fare for at forskeren (på tilsvarende måte som politietterforskere / informantbehandlere) utvikler en for snever tilnærming til problemstillingene, og starter et arbeid preget av en metodikk og tankegang der en søker bekreftelser.

Skjevhet i motsatt retning kan oppstå når informanten kjenner forskeren og har negative tanker om han eller henne, eventuelt arbeidet innsideforskeren holder på med. De metodiske utfordringene som møter innsideforskeren under innsamlingen av data, øker derfor behovet for en metodisk tilnærming som sikrer et tilfeldig utvalg.

Innsideforskerens arbeid med å samle inn data reiser også etiske utfordringer. Som påpekt ovenfor fremhever de etiske retningslinjene at deltakelse i forskning skal være frivillig. Informantene skal gis en reell mulighet til å reservere seg fra å delta, uten ulemper eller noen form for press, jf. hovedregel nr. 9. Når forskeren kjenner feltets aktører, øker faren for at enkelte vil kunne føle seg forpliktet til å stille opp for kollegaen som de vet er avhengig av respons for å kunne gjennomføre sine studier.

Ved å følge veiledningen som gis i de etiske retningslinjene kan innsideforskeren forebygge metodiske og etiske utfordringer. Utfordringene elimineres imidlertid ikke, og som påpekt av Simonsen (2009, s. 211) handler refleksjon omkring forskningens subjektive natur ikke om å finne objektive kriterier på hva subjektivitet er, «og så opptre på en korrekt måte deretter». Utfordringene ligger der uansett. Det avgjørende er i hvilken grad forskeren klarer å presentere sitt arbeid på en måte som gir den kritiske leser mulighet til å vurdere hvordan forskerens ståsted kan ha påvirket tolkningen av resultatene (Thagaard, 2002, s. 182).

Analysefasen

Mennesker kan ha så rigide fordommer at de blir «empireresistente» og oppdager ikke informasjon som ikke bekrefter det de vet fra før, skriver Leer-Salvesen (2009, s. 200). Utfordringene på dette plan gjelder imidlertid ikke bare innsideforskere; ingen møter sitt felt uten forforståelse og egne fordommer: Det positivistiske idealet om en nøytral og objektiv forsker er forlatt (Leer-Salvesen, 2009 s. 201). Leer-Salvesen (2009, s. 199) trekker veksler på Gadamer, og argumenterer for at det ikke er mulig å tolke et stykke virkelighet uten at en har et førsteintrykk av hva en kommer til å møte.

Lander (2006, s. 36) beskriver forskerens rolle som et verktøy som anvendes gjennom hele prosessen. «Kunnskap är något som produceras, inte något som bare finns där i väntan på at bli upptäkt ock insamlad», skriver Karlsson og Pettersson (2006, s. 60), og understreker Landers poeng om at forskeren anvender seg selv som verktøy i kunnskapsproduksjonen. Det avgjørende blir da i hvilken grad forskeren er sin egen rolle bevisst. Malterud (2002, s. 2468) bruker begrepet *refleksivitet* som handler om å overveie forutsetningene som omgir kunnskapsutviklingen og former resultatene. Det er imidlertid ikke nok at forskeren opptrer med tilstrekkelig refleksivitet; de som leser resultatene må også få vite om forskerens egen bevissthet omkring egen rolle og hva den innebærer (Simonsen, 2009, s. 210). Simonsen beskriver en utvikling fra en tid der samfunnsvitenskaplige forskere tilstrebet naturvitenskapens begreper og metodikk, til dagens situasjon hvor det i økende grad aksepteres at forskerens rolle er legitimt tilstede, forutsatt at refleksivitet preger arbeidet. «Alternativet til den uoppnåelige objektiviteten må være en åpen subjektivitet, en tydelig situering», konkluderer Simonsen, og fortsetter med å forklare at med begrepet situering «...menes at den som skriver, må klarlegge sin posisjon og sitt forhold til den kunnskapen som bygger opp teksten. Slik blir subjektiviteten åpen og tilgjengelig, ikke kamouflert og uangripelig» (s. 211). Som påpekt av Young (1991, s. 7) «...those accounts which ignore this seem to lose something in the telling».

Jeg vet ikke om jeg lykkes, men selv valgte jeg å innlede min avhandling med en prolog, der jeg forsøker å ta leseren med inn i feltet – slik jeg kjenner det, og på den måten gi leseren en bedre mulighet til å forstå hvorfor jeg forsker og skriver som jeg gjør. Avhandlingen avsluttes med en epilog der jeg blant annet reflekterer over min egen nærhet og distanse til politiet. Min konklusjon synes å være i tråd med teorien på området: «Det er liten tvil om at mine tekster om politiet er påvirket av min bakgrunn fra politiet». I det ligger det muligheter og potensielle problemer. I sin kommenterte bibliografi over nyere nordisk politiforskning beskriver Høigård (2005, s. 105) en markert kløft mellom det hun betegner som myndighetsforskning og universitetsforskning. Høigård etterlyser broer over kløften, og kanskje er det nettopp her innsideforskerens kombinerte bakgrunn gir størst mulighet for produksjon av ny kunnskap.

Innsideforskeren møter flere utfordringer i analysefasen. Noen av dem har jeg gjort rede for ovenfor. Med inngående kjennskap til feltet, risikerer forskeren å tolke og analysere sine data i tråd med etablerte oppfatninger om hvordan feltet ser ut. Confirmation bias (Nickerson 1998) og andre ubevisste bekreftelsesfeller truer både pålitelighet og gyldighet i all forskning. Muligens ligger innsideforskerens særegne utfordringer på det bevisste plan, der tanken om at forskningens kritiske analyser vil oppleves som ubehagelig blant venner og kolleger, sjefer og andre i posisjoner med makt i ens egen organisasjon.

I boken *An inside job* forteller Young (1991, s. 28) at hans doktorgrad, basert på feltarbeid i det britiske politiet hvor han selv var ansatt og opptatt av å gjøre karriere, bærer preg av dilemmaet som innsideforskere står ovenfor. Youngs erfaringer og beretninger er til dels dramatiske, med flere referanser til historier om politikolleger som tok et skritt ut i academia for å forske på egen organisasjon, for deretter å bli frosset ut, mobbet og gjemt bort, for eksempel på politibilverkstedet med ansvar for å telle bildekk (s. 32).

Felles for dem alle, var at politiet hadde innvilget deres søknader om videreutdanning fordi de hadde utmerket seg som dyktige politifolk. «I felt isolated, not just ignored, but socially dead», forteller en av dem. Young trekker her veksler på Foucault (1970) og Douglas (1987), og tolker politi-

ets motvilje mot kritisk forskning, egnet til å belyse virksomheten fra innsiden, som et naturlig forsvarsgrep i organisasjonenes kontinuerlige streben etter mer makt og ressurser. Young bygger her også på Arendt (1958) som i sin beskrivelse av opprinnelsen til totalitære samfunn, påpeker at reell makt lever et symbiotisk liv med hemmeligholdelse.

Selv erfarte Young at det konstante dilemma han opplevde, ledet ut i særegne drømmer der han så seg selv fra utsiden som halvt politimann og halvt sivil, med uniformsjakke på overkroppen og olabukser på bena (s. 391). Opplevelsene skriver seg tilbake i tid, omtrent på samme tid som politivoldsaken i Bergen, hvor avstanden mellom politi og den delen av akademia som involverte seg, også i Norge, var betydelig (Bratholm, 2001). Forholdet mellom akademia og politi har åpenbart utviklet seg, både i Norge og i England. Men det er fortsatt utfordrende å kritisere sine egne. Selv har jeg forsøkt å takle dette ved å peke på at åpenhet og korreksjon er et helt sentralt og nødvendig element for å sikre et demokratisk og profesjonelt politi i takt med utviklingen i et opplyst samfunn.

Det er nettopp i analysefasen, der alt skal skrives ned, med analytisk distanse, at min rolle som forsker fra innsiden oppleves som mest krevende. Idealet, skriver Fangen (s. 187), må være å kritisere de premissene aktørene handler ut ifra, og samtidig forstå hvorfor de handler som de gjør ut ifra de begrensninger som bakgrunn og situasjon pålegger dem. I min artikkel om politiets anvendelse av informanter ledet empirien inn i kriminalpolitiske spørsmål hvor jeg opplevde det som spesielt vanskelig å skrive meg gjennom, uten å stille kritiske spørsmål til måten politiet anvender makt og tildelte ressurser. Måten jeg forsøkte å løse dilemmaet som oppsto, var å trekke veksel på teori, der de faglige argumentene gjenspeilet tankene jeg ønsket å formidle. Slik fikk analysene av egen empiri det kritiske perspektivet jeg mente observasjoner måtte belyses i, uten å plassere meg selv i sentrum.

Formidling

Dette bringer oss inn i forskningsprosessens siste fase; formidlingsfasen, der de forskningsetiske retningslinjene pålegger forskeren et ansvar for å

hindre at resultatene av forskningen fremstilles på en misvisende måte. Kanskje krever arbeidet som innsideforsker større fokus på refleksivitet når resultatene skal formidles og presenteres. Forskeren har et medansvar for hvordan resultatene tolkes og utnyttes i kommersielle sammenhenger. Media har en spesiell, kontrollerende rolle ovenfor politiet. Funn som indikerer normative avvik i politiets virksomhet, blir raskt nyhetsstoff, og kommer kritikken fra innsiden vet jeg av erfaring at kombinasjonen risikerer å skape store overskrifter. Ikke nødvendigvis fordi forskningen, isolert sett fortjener så stor plass, men fordi kritikk fra innsiden, fortsatt er så uvanlig at det gir assosiasjoner til sensasjon og skandaler. Det hviler således et skjerpet ansvar på forskere som velger å forske på sine egne. Ikke først og fremst fordi de risikerer å formidle sitt subjektive syn, men fordi blikket som formidles gis vitenskaplig tyngde.

Litteratur

- Aguilar, J.L.** (1981). Insider research: An ethnography of a debate. I: A. Messerschmidt (red.). *Anthropologists at home in North America: Methods and issues in the study of one's own society*. New York: Cambridge University press.
- Benner, P.** (1984). *From novice to expert*. Melno Park, CA: Addison-Wesley.
- Bjørge, T.** (2009). Etikk i politiforskningen. *Forskningsetiske komiteer*. Tilgjengelig på URL: <http://www.etikkom.no/no/Aktuelt/Aktuelt/Fagbladet-Forskningsetikk/Arkiv/2009/2009-2/Etikk-i-politiforskning/> (siste lesedato: 10.12.09).
- Bratholm, A.** (2001). Politiovergrep, korpslojalitet og massemedia. I: *Politiarbeid på godt og ondt*. Forskningskonferansen 2001. PHS Forskning 2001:2.
- Engelstad, F.** (2001). Hjernekraft får gjerne makt: Kunnskap og makt i arbeidslivet. *Søkelys på arbeidsmarkedet* 2001, årgang 18, s. 111 – 118.
- Fangen, K.** (2004). *Deltagende observasjon*. Fagbokforlaget, Bergen.
- Finstad, L.** (2000). *Politiblikket*. Oslo: Pax Forlag A/S.
- Hylland Eriksen, T.** (1994). *Små steder – store spørsmål. Innføring i sosialantropologi*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Høigård, C.** (2005). *Nytt politi? En kommentert bibliografi over nyere nordisk politiforskning*. K-serien nr. 2, 2005. Oslo: Akademika AS.

- Karlsson, J. og Pettersson, T.** (2006). Det blir vad vi gör det till! I: L. Roxell og E. Tiby (red.). *Frågor, fält och filter. Kriminologisk metodbok*. Lund: Studentlitteratur.
- Lai, L.** (1999). *Dømmekraft*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Lander, I.** (2006). Etnografi: En forskningsansats där forskaren är det fämsta verktyget. I: L. Roxell og E. Tiby (red.). *Frågor, fält och filter. Kriminologisk metodbok*. Lund: Studentlitteratur.
- Leer-Salvesen, P.** (2009). Å forske på Gud på Sørlandet. I: H.C.G. Johansen, A. Halvorsen og P. Repstad (red.). *Å forske blant sine egne. Universitet og region – nærhet og uavhengighet*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Lier, L.A.** (2004). Norske politiavhør. *Tidsskrift for Strafferett* nr. 1/2004.
- Malterud, K.** (2002). Kvalitative metoder i medisinsk forskning – forutsetninger, muligheter og begrensninger. *Tidsskr Nor Lægeforen* nr. 25, 2002; 122: 2468–72
- Myrdal, G.** (1968). *Objektivitetsproblemet i samhällsforskningen*. Rabèn & Sjögren, Stockholm.
- NESH** (2006). *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*. De nasjonale forskningsetiske komiteer.
- Rachlew, A.** (2009). *Justisfeil ved politiets etterforskning – noen eksempler og forskningsbaserte tiltak*. Doktoravhandling, levert Det juridiske fakultet, UiO, 2009.
- Rachlew, A.** (2003). Norske politiavhør i et internasjonalt perspektiv. *Tidsskrift for Strafferett* nr. 4/2003
- Rasch-Olsen, A.** (2008). *Informantbehandling i politiet. En kartlegging av konsekvenser og faktorer, som påvirker effektiviteten ved politiets bruk av informanter*. Masteroppgave, Politihøgskolen 2008.
- Reiner, R.** (2000). Police research. I R.D. King og E. Wincup (red.). *Doing Research on Crime and Justice*. New York: Oxford University Press.
- Repstad, P.** (2007). *Mellom nærhet og distanse. Kvalitative metoder i samfunnsfag*. 4. reviderte utgave. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ry Nielsen, J.C. og Repstad, P.** (2006). Når mauren også skal være ørn – om å analysere sin egen organisasjon. I: F. Nyeng og G. Wennes (red.). *Tall tolkning og tvil*. Oslo, Cappelen Akademisk forlag, s. 245 – 277.
- Simonsen, B.** (2009). Er det ikke egentlig det du mener? Farer som truer den etnografiske forskeren. I: H.C.G. Johansen, A. Halvorsen og P. Repstad (red.). *Å forske blant sine egne. Universitet og region – nærhet og uavhengighet*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.

- Thagaard, T.** (2003). *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. 2. utgave. Bergen, Fagbokforlaget.
- Wadel, C.** (1991). *Feltarbeid i egen kultur*. Sandefjord: Seek a/s.
- Young, M.** (1991). *An inside job*. New York: Claridon Press, Oxford.
- Aas, G.** (2009) *Politiinnngrep i familiekonflikter. En studie av ordenspolitiets arbeid med familiekonflikter/familievoldsaker i Oslo*. Doktorgradsavhandling levert Det juridiske fakultet, UiO

Politiets bruk av fysisk makt

ANDERS LOHNE LIE

Politiets bruk av fysisk makt¹

Politiets maktbruk kan utøves på mange nivåer, fra tilstedeværelse til bruk av skytevåpen. Maktpyramiden (Lie og Lagestad, 2007) differensierer mellom de ulike maktnivåene politiet benytter. På laveste nivå innehar politiet en symbolsk makt, kun ved å være tilstede. Bruk av skytevåpen defineres som den mest ekstreme maktanvendelsen. Norsk politi benytter svært sjelden skytevåpen i tjenesten. Dette gjelder både trussel med våpen eller avløste målrettede skudd (Myhrer og Strype, 2010). Pågripelsesteknikker og kontrollteknikker er definert og plassert mellom disse ytterpunktene, og det er den maktanvendelse som er gjenstand for denne undersøkelsen.

De aller fleste konfliktsituasjonene løser politiet gjennom tilstedeværelse og dialog, men noen ganger bruker altså politiet fysisk makt i form av pågrepelse. Når politiet anvender fysisk makt for å legge en person i bakken og påfører vedkommende håndjern, regnes dette som betydelig bruk av makt. I slike situasjoner forventes det at politiet i hovedsak skal løse oppdraget uten å påføre alvorlige skader, verken på seg selv eller arrestanten.

Til tross for at politiet skal ha kunnskap, både gjennom politiutdanning og ved innsatspersonellets årlige trening, kan det likevel gå galt i pågripelsessituasjoner og kontrollposisjoner (mageleie). Obiorasaken der arrestanten

¹ Presentasjonen på Politi høgskolens forskningskonferanse og det påfølgende bidraget er basert på deler av rapporten «*Politiets bruk av fysisk makt*» (Lie 2010). Rapporten er i sin helhet tilgjengelig og kan anskaffes ved å kontakte politihøgskolen.

døde som følge av blant annet pasifisering i mageleie, aktualiserte denne formen for maktbruk og det ble reist spørsmål ved politiets kunnskaper og ferdigheter i ulike former for arrestasjonsteknikker (AT). Dette gjaldt både pågripelsesteknikker og kontrollteknikker hvor arrestanten blir lagt i mageleieposisjon eller sideleieposisjon, og der håndjern er påsatt.

Det er av åpenbare grunner viktig å belyse tematikken og de problemstillingene som er knyttet til kontroll av person i mageleieposisjon. I det følgende vil det bli satt søkelys på politiets ferdigheter i arrestasjonsteknikk og politiets muligheter til å opprettholde disse ferdighetene. Funnene som blir presentert er hentet fra en kartleggingsundersøkelse og en ferdighetstest av innsatspersonellens kunnskaper og ferdigheter i pågripelses- og kontrollteknikker.

Metodisk tilnærming

For å kartlegge politiets kunnskaper og ferdigheter i bruk av fysisk makt, ble det benyttet en kvantitativ tilnærming. Når det gjelder å kartlegge politiets trening, og holdninger til trening i arrestasjonsteknikk, er det brukt et spørreskjema. For å avdekke politiets ferdigheter i arrestasjonsteknikk ble det gjennomført en ferdighetstest, denne ble supplert med et spørreskjema, som kunne sammenlignes med kartleggingsundersøkelsen.

Undersøkelsen bygger således på et bredt empirisk tilfang. En skjematisk gjennomgang av datainnsamlingen er fremstilt i tabell 1.

TABELL 1. SKJEMATISK FREMSTILLING AV UNDERSØKELSEN

	Kartleggingsundersøkelse	Ferdighetstest og spørreskjema
Utvalgsriterier:	IP Kategori 3 eller 4* E i operativ tjeneste der de i jobben kan komme i pågripelsessituasjoner	
Metode:	Kvantitativ metode	Kvantitativ metode
Undersøkelse:	Kartleggingsundersøkelse; spørreskjema sendt på e-post	Ferdighetstest; med tilhørende spørreskjema
Utvalg:	2618	199
Svarprosent:	60,3 %	100 %

* IP er en forkortelse for innsatspersonell. I Politiets beredskapssystem del II (PBS del II) beskrives innsatspersonell kategori 3 som tjenestepersoner i utrykningsenhetene (UEH) og innsatspersonell kategori 4 som tjenestepersoner med 40 timers årlig opplæring. Denne kategorien er de som tidligere ble betegnet som operativt personell (OP).

Utvalg

I 2007 var det 8092 politiutdannede personer i politiet (POD, 2008:27). I denne undersøkelsen er det klare avgrensninger i forhold til den totale populasjonen. Utvalget er avgrenset til innsatspersonell kategori 3 og 4. Videre skulle respondentene definere at de er i operativ tjeneste der de i jobben kan komme i pågripelsessituasjoner, det vil si tjenestemenn som er i operativt arbeid.

Med denne definisjonen av utvalget faller deler av de politiutdannede naturlig nok ut av målgruppen. Det er likevel en relativt stor andel av de politiutdannede tjenestepersonene som er med. Det vil si at populasjonen i denne undersøkelsen er relativt stor. I kartleggingsundersøkelsen ble det sendt spørreskjema til 4742 respondenter hvorav 2860 responderte, altså en svarprosent på 60,3%. Av disse ble 242 personer tatt ut av undersøkelsen fordi de ikke oppfylte kravene ovenfor. Utvalget i spørreundersøkelsen er derfor 2618 tjenestepersoner.

I ferdighetstesten ble 215 personer fra 6 politidistrikter i Norge testet. Ved utvelgelsen av testpersoner ble følgende kriterier lagt til grunn: Det skulle være en geografisk spredning av testdistriktene, utvalget skulle være personer som i tjenesten gjennomfører pågripelser, og det skulle være representanter fra politi og lensmannsetat. Dette er de samme kriteriene som ligger til grunn ved kartleggingsundersøkelsen. Av de 215 personene ble 16 personer ekskludert fra undersøkelsen da de ikke tilfredstilte kriteriene for undersøkelsen. Da ble utvalget 199 personer (N=199), som danner grunnlaget for ferdighetstesten med spørreskjema.

Ferdighetstest

Ferdighetstesten som ble gjennomført tok utgangspunkt i de ferdigheter de tilegner seg gjennom sin utdanning ved politihøgskolen, dette er de samme ferdighetene de som operativt tjenestepersonell, gjennom rundskriv fra politidirektoratet (2007/011), er pålagt å trene på. Konkret ble de testet i pågripelsesteknikker der de skulle utføre nedleggelse av arrestant, forover og bakover. Dette skulle utføres alene og i samarbeid med makker.

Videre viste de håndjernspåsett og kontrollteknikken sideleie.

Kandidatene fikk videre anledning til å vise den pågripelsesteknikken de opplever som mest effektiv, uavhengig av retningslinjer og pensum, kort og godt; hva funker best for deg.

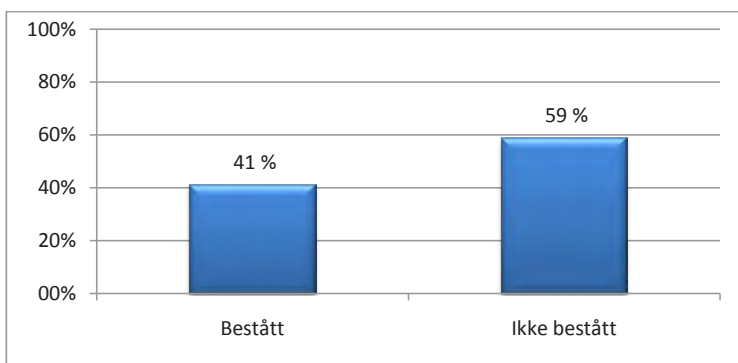
I denne testen ble det definert et minimumskrav til ferdighetene de presenterte. Dette minimumskravet er det samme kravet som forventes av studentene ved PHS for å bestå eksamen i arrestasjonsteknikk. Kravet er å utføre gjeldende teknikker på en person som står stille, uten å gjøre motstand. Dette skal gjennomføres med en viss grad av kontroll og tempo. Sett i forhold til den faktiske tjenestesituasjonen må dette anses som et underkrav i forhold til de situasjoner der politiet faktisk må benytte fysisk makt. Satt på spissen kan man si at maktbruk i en slik situasjon er å anse som ulovlig bruk av makt.

Spørreskjemaet som ble besvart sammen med ferdighetstesten inneholder en rekke av de samme spørsmålene som i kartleggingsundersøkelsen. Gjennom dette spørreskjemaet kunne jeg knytte tjenestemennenes praktiske ferdigheter direkte mot svarene i spørreskjemaet. Videre kunne jeg gjennomføre en frafallsanalyse på spørreskjemaet i kartleggingsundersøkelsen. Resultatene fra denne frafallsanalysen indikerer at svarene fra kartleggingsundersøkelsen er representative for hele populasjonen.

Resultater

Hvilke ferdigheter har så norsk politi i arrestasjonsteknikk? Resultatene fra ferdighetstesten viser at 59 % av politiets innsatspersonell ikke har tilfredsstillende minimumsferdigheter i pågripelsesteknikker (figur 1). Dvs. at flertallet av norsk innsatspersonell ikke er i stand til å utføre pågripelser ved bruk av de teknikker og metoder som legges til grunn i opplæring fra politihøgskolen og ved den årlige IP treningen.

At et flertall ikke behersker disse grunnleggende pågripelsesteknikkene er urovekkende i forhold til at politiet er det eneste sivile maktorgan som lovlig kan utøve denne type makt.

FIGUR 1, VURDERING AV FERDIGHETER I AT (I PROSENT) N= 199

Hva kan så årsaken til dette være? Er kravet til bestått urealistisk høyt? For å belyse ferdighetstesten og det kravet som dannet grunnlag for om ferdigheten i arrestasjonsteknikk var bestått eller ikke, vil jeg beskrive hvordan dette ble vurdert. Denne testen er det en gradert test der det laveste ferdighetsnivået for å bestå testen er å utøve nedleggelsesteknikk på en person som ikke utøver noen form for motstand. Vedkommende står stille, og tempoet i pågripelsen er moderat. Det er krav til at de tekniske hovedmomentene som teknikk, balansebrudd og kontroll er ivare tatt. Ser vi dette ferdighetskravet i lys av en reell pågripelse, er dette kravet på mange måter et underkrav. Med dette mener jeg at en tjenestemann som ikke er i stand til å pågripe en person som står stille, i omgivelser der mange stressfaktorer er tatt vekk, heller ikke er i stand til å gjøre dette i situasjoner der det kan mørkt, uoversiktlig, møblert, glatt, ukjent motpart som gjør motstand osv. Dette ferdighetskravet er også det samme minimumskravet som stilles til studentene som uteksamineres fra politihøgskolen. Min oppfatning er derfor at kravet i seg selv ikke er strengere enn hva man må forvente av ferdigheter for i det hele tatt å kunne benytte disse teknikkene i en pågripelsessituasjon, enten motstanden er liten eller stor.

Hva så med treningsmengden politiet gjennomfører pr år i arrestasjonsteknikk. Kan dette være en faktor i forhold til de manglende ferdighe-

tene i arrestasjonsteknikk? I spørreundersøkelsen (N= 2614) svarer de aller fleste (65%) at de trener 1–3 ganger i året. Dette tilsvarer den pålagte årlige treningen som er regulert gjennom temalistene for operativ trening. Det viser at det er svært få som trener mer enn det de er pålagt å trene. En sentral problemstilling i denne undersøkelsen er om det foreligger en sammenheng mellom treningsmengden som er oppgitt, og de faktiske ferdighetene i arrestasjonsteknikk.

TABELL 2 FERDIGHETER I FORHOLD TIL TRENINGSMENGDE (N=199)

Rapportert treningsmengde per år	Andel som bestod ferdighetstest i AT
Trener aldri	25 %
Trener 1 – 3 ganger pr. år	35 %
Trener 4 – 6 ganger pr. år	52 %
Trener 7 – 11 ganger pr. år	67 %
Trener 1 gang i måneden eller mer	100 %

Av tabell 2 går det tydelig frem at ferdigheter er knyttet til treningsmengde, dvs. økt treningsmengde øker sannsynligheten for at tjenestemannen har tilfredsstillende ferdigheter i AT. Ved å sammenlikne faktiske ferdigheter og rapportert treningsmengde kan det synes som at innsatspersonellet bør trene ca. 1 gang i måneden eller mer for å tilegne seg tilfredsstillende ferdigheter i pågripelsesteknikker. Undersøkelsen viser imidlertid at det for de fleste ikke er samsvar mellom den rapporterte og den anbefalte treningsmengde som her er 1 gang i måneden.

Når innsatspersonellet i spørreundersøkelsen blir spurt om de opplever det som viktig å beherske arrestasjonsteknikk svarer over 90% bekrefte på dette (N=2611). Når de blir spurt om hvordan eget tjenestested tilrettelegger for egentrening i arrestasjonsteknikk i arbeidstiden, svarer 61% at det ikke i det hele tatt er tilrettelagt for dette (N= 2608). Videre mener 48% at det ikke i det hele tatt er tilrettelagt for trening med instruktør tilstede (N=2609). Enten det dreier seg om arrestasjonsteknikktrening

med eller uten instruktør, opplever under 10% at de har ganske god mulighet til dette ved eget tjenestested.

På bakgrunn av disse resultatene er det grunn til å konkludere med at innsatspersonellet opplever treningsmulighetene som dårlige i forhold til å utvikle ferdigheter i arrestasjonsteknikk. Resultatet beskriver en generell opplevelse av treningsmulighetene. Begrunnelsen for at treningsmulighetene oppleves slik kan variere. Det vil i denne sammenheng være nødvendig å kartlegge lokalt det enkelte tjenestested sitt behov for tiltak.

Tiltak

Det lave ferdighetsnivået blant innsatspersonellet i arrestasjonsteknikk gir grunn til bekymring. Samtidig peker undersøkelsen på mulige løsninger av dette problemet. På grunnlag av resultatene bør derfor følgende tiltak vurderes. Disse tiltakene bør sees i sammenheng, men kan også vurderes som isolerte tiltak:

Å innføre en årlig godkjenning av politiets innsatspersonell (kategori 3 og 4), slik det gjennomføres i forbindelse med andre operative disipliner som for eksempel skytegodkjenningen. Et slikt tiltak vil være med på å sikre at norsk operativt politi har minimumsferdigheter til å utføre fysisk makt på en hensiktsmessig og forsvarlig måte. Både for seg selv, makker og arrestanten.

En slik test kan gjennomføres i tilknytning til den operative treningen, og med samlokalisering til skytegodkjenningen. En kan tenke seg ulike konsekvenser av ikke å bestå en slik test. Det kan være å flytte kandidaten som ikke består testen til innsatskategori 5. Det vil si at vedkommende ikke kan delta i oppdrag med bevæpning. Tjenestestedet bør da tilby kandidaten et opplæringsprogram slik at vedkommende gjennom dette vil få mulighet til å tilegne seg de nødvendige ferdighetene.

Obligatorisk trening for innsatspersonellet kan være et annet tiltak for å øke tjenestemennenes ferdigheter i arrestasjonsteknikk. Med utgangspunkt i resultatene fra denne undersøkelsen bør denne treningen fore-

komme minimum en gang pr. måned. Konkret kan noe av denne treningen legges inn i den ene timen pr. uke den enkelte har avsatt til generell trening. I et slikt tiltak vil det være viktig at denne treningen er obligatorisk, og at tjenestestedet tilrettelegger for gjennomføring av slik trening. Et slikt tiltak vil kreve økt instruktørkompetanse (AT) i politidistriktene, disse instruktørene bør årlig oppdateres og regodkjennes. Dette vil være i samsvar med forslag til tiltak slik det er fremsatt i NOU: 2009:12.

Avslutning

Det er viktig at politiet, som statens legitime maktutøver alltid er i stand til å utføre makt på en måte som er forholdsmessig, nødvendig og forsvarlig. For å ivareta dette er det nødvendig at de tjenestemenn og – kvinner som er satt til å utføre denne maktbruken tilegner seg ferdigheter til å gjennomføre dette på en sikker og skånsom måte, både for arrestanten og seg selv.

Et av de viktigste spørsmålene knyttet til politiets bruk av fysisk makt vil være hvorvidt de behersker denne ferdigheten eller ikke. Dette er viktig for Politiet, som utøvere av maktbruken og for publikum som utsettes for maktbruken.

Politiet bør ha denne kunnskapen for å utøve makt på en så skånsom og sikker måte som mulig. I tillegg bør denne maktbruken være effektiv slik at man oppnår kontroll, der fysisk makt er blitt benyttet.

For de som utsettes for politiets bruk av fysisk makt er det avgjørende at denne makten utøves etter de retningslinjer som ligger til grunn for denne type politiarbeid. Under dette ligger det juridiske og etiske regler og retningslinjer, men også medisinske og helsemessige aspekter som bør ligge til grunn for maktutøvelsen.

På makronivå er det også viktig at politiet behersker ferdighetene i bruk av fysisk makt. Det er en sentral faktor for norsk politi at det har tillit i det norske samfunnet. Bruk eller misbruk av makt vil påvirke denne tilliten.

Disse ferdighetene er derfor viktig for både politiet spesielt og for samfunnet generelt.

Gjennom denne undersøkelsen ser vi at disse ferdighetene ikke er tilstrekkelige og i en slik erkjennelse ser vi at det er behov for at politiet får tilrettelagt for nødvendig opplæring i bruk av fysisk makt.

Fremover vil en tydelig bevisstgjøring, gjennom forsknings-, utviklingsarbeid og praktisk arrestasjonsteknikktrening i distriktene være av avgjørende betydning for å opprettholde og styrke politiets omdømme generelt og forhold til bruk av fysisk makt spesielt.

Litteratur

- Lie, A (2010). *Politiets bruk av fysisk makt*: Politihøgskolen
- Myhrer, T.-G., & Strype, J. (2010). Police use of guns in a routinely unarmed police force : regulations and practice in Norway. I: J. B. Kuhns & J. Knudsson (Red.), *Police use of force: a global perspective* (s. 95-104). Santa Barbara: Praeger Security International
- NOU 2009:12. (2009). *Et ansvarlig politi : åpenhet, kontroll og læring : evalueringsrapport fra utvalget oppnevnt av Justis- og politidepartementet 5. mars 2008 : avgitt 12. mai*. Oslo: Departementenes servicesenter, Informasjonsforvaltning.
- Politidirektoratet. (2007). *Politidirektoratets rundskriv 2007/011 : Halsgrep, mageleie ved pågripelse/ innbringelse og transport av arrestanter mv*. Oslo: Politidirektoratet.
- Politidirektoratet. (2008). *Politiet mot 2020 : bemannings- og kompetansebehov i politiet*. Oslo: Politidirektoratet.

Ledelse i staten som metode

MARIT SKAAR REIERSEN

I 2008 fikk alle de ca 10 000 lederne i staten tilsendt dokumentet *Plattform for ledelse i staten*. Plattformen var forankret i regjeringen, som har uttalt at den skal legges til grunn for lederskap og arbeidet med å utvikle ledelse i staten. Den angir basis, rammer og prinsipper for lederskap i staten. I Norge har vi et klart prinsipp om den enkelte statsråds konstitusjonelle ansvar for sine saksområder. Ansvaret for mål og resultater er lagt lokalt og definert som et lederansvar. Selv om det finnes felles trekk ved ledelse i staten, må lederrollene utformes lokalt. Dette svarer til prinsippene om delegering og desentralisering. Plattform for ledelse legger til grunn at lederskapet utøves konkret i den enkelte virksomhet. Virksomhetens egenart, situasjon og utfordringer legger føringer for hvordan lederskapet skal innrettes. Men når det er sagt, har flere departementer samordningsansvar på bestemte områder. FAD har bla ansvaret for den overordnede forvaltningspolitikken og den statlige arbeidsgiverpolitikken. Direktoratet for forvaltning og IKT (Difi) har fått i oppgave å bidra til at realisere plattformen.

Å være leder i staten

er ikke det samme som å være leder alle andre steder

Ledelse handler å arbeide sammen med ansatte, deres organisasjoner og andre involverte for å skape resultater. Plattformen tar utgangspunkt i de

særegne krav og forpliktelser som er felles og kjennetegner ledelse i staten. Statlig lederskap skiller seg fra annet lederskap fordi staten har en spesiell forankring og et eget mandat i samfunnet. Staten tilhører fellesskapet og er forpliktet på demokratiske og rettsstatlige verdier uavhengig av hvem som sitter ved makten. Staten er samtidig redskap for folkevalgte myndigheter. Statlige ledere må besvare politiske utfordringer både som premissgivere til de politiske prosessene og som iverksettere av politiske beslutninger. Det å betone det særegne ved å lede i denne type organer, er ikke noe spesielt for Norge, men del av en trend i hele Europa. Staten har sammensatte oppgaver og skal ivareta ulike hensyn. Det gjør det statlige lederskapet komplekst. Lederutøvelsen skal oppnå resultater både i form av å utvikle legitime pålegg, sikre rettigheter for innbyggerne og levere gode tjenester som er tilpasset brukernes behov. De ulike hensynene kan komme på kollisjonskurs med hverandre. Det som kan gi politisk gevinst på kort sikt kan gjøre det vanskelig å oppnå langsiktige politiske mål. Statlige ledere har plikt til å synliggjøre slike konflikter overfor politikerne. Lederne skal foreta kritisk analyser, reise konstruktive motforestillinger, utrede alternative løsninger og foreta faglig holdbare konsekvensutredninger. Statlige ledere må ha mot. Kravet til lojalitet skal ikke binde ledere på en måte som krenker faglig integritet og hensynet til opplyste og kunnskapsbaserte beslutninger. Ledere har også ansvaret for at alle ansattes ytringsfrihet ivaretas innenfor rammen av de etiske retningslinjene for statstjenesten og varslingsrutiner i virksomheten.

Grunnleggende demokratiske og rettsstatlige verdier skal prege oppgavene forvaltningen utfører og måten de utføres på.

- Demokratiske verdier er folkestyre, ytringsfrihet, likeverd, deltakelse, medbestemmelse, fellesskapsansvar, brukerorientering og åpenhet.
- Rettstatsverdier er legalitet (det vil si at myndighetsutøvelse krever lovhjælp), nøytralitet, likebehandling, rettfærdighet, forutberegnelighet og kontradiksjon (det vil si muligheten for forsvar eller uttalelse når noen er berørt av en sak).

Statsforvaltningen er omfattet av et spesielt lov- og avtaleverk, som også legger rammer for det statlige lederskapet:

- Forvaltningsloven
- Offentlighetsloven
- Arbeidsmiljøloven
- Tjenestemannsloven
- Lov om offentlige anskaffelser
- Hovedtariffavtalen
- Hovedavtalen
- De etiske retningslinjene i staten og eventuelle lokale etiske retningslinjer

Sentrale fokusområder i statlig lederskap

Plattformen utdyper fire fokusområder i ledelse:

- Mål, resultater og brukerretting
- Samarbeid og samordning
- Kompetanse, læring og utvikling
- Medbestemmelse og medvirkning

Uavhengig av rolle og plassering i forvaltningen, er det noen funksjoner alle ledere må håndtere. Plattformen peker på utvikling av lederrollen i forhold til fire slike funksjoner:

- Strategi
- Drift
- Relasjoner
- Kommunikasjon og informasjon

I plattformen tydeliggjøres det at ledelse omfatter både holdninger, kunnskaper og ferdigheter.

Implementering av plattformen

– sentrale føringer og lokale gjennomføringer

Med plattform for ledelse sier regjeringen at ledelse er viktig for å nå politiske mål. Utøvelsen av statlig lederskap får stor betydning for målet om en sterk og effektiv offentlig sektor. Det er ikke alltid like lett å se effektene av ledelse. I krisesituasjoner, større omstillinger eller krevende enkeltsaker vil god ledelse ofte være synlig og avgjørende for resultatet. Men også i det daglige er betydningen av god ledelse i staten viktig, fordi

- Politiske målsettinger skal gjennomføres til beste for innbyggerne og miljøet i et stadig mer mangfoldig samfunn
- Medarbeiderne trenger stimulans og støtte slik at deres samlede kompetanse blir brukt i oppgaveløsningen
- Det trengs prioriteringsvilje og handlekraft slik at begrensede ressurser kan brukes målrettet og effektivt

Det utøves mye godt lederskap i staten i dag, noe vi bla måler gjennom store medarbeiderundersøkelser på tvers av virksomheter. I medarbeiderundersøkelsen i staten 2010 kom det likevel fram at bare halvparten av medarbeiderne anså sin nærmeste leder som en god personalleder. Undersøkelsen viste også at staten som arbeidsgiver har klare utfordringer når det gjelder planlegging og gjennomføring av omstillings- og endringsprosesser. Slike systematiske målinger, sammen med brukerundersøkelser, vil være med i kunnskapsgrunnlaget når staten planlegger sentrale initiativ for å utvikle lederskapet. Det viktigste vil likevel skje i den enkelte virksomhet med utgangspunkt i egne utfordringer. Plattformen stiller forventninger og legger rammer, mens Difis tar en pådriver- og støtterolle, og tilrettelegger for virksomhetenes eget arbeid.

Det ligger en stor utfordring i å sørge for at de 10 000 utsendte eksemplarene av plattformen skal få betydning for utøvelsen av statlig lederskap. Etter lanseringen av lederplattformen har Difi prioritert å gjennomføre en introduksjonsrunde til statlige etatsledere i alle fylker for

å bidra til en forankring på ansvarlig nivå. I tillegg er det gjennomført utallige ledersamlinger, samlinger med ledere og tillitsvalgte, workshops for HR-medarbeidere, osv for å formidle plattformens innhold og inspirere til arbeid med eget lederskap. For å gjøre det lettere å ta plattformen i bruk, og å bidra til konkretisering av lederkravene, har Difi utarbeidet et hefte, Uten tvivel er man inte klok, med oppgaver og dilemmaer basert på samtaler med en rekke ledere i ulike posisjoner om deres opplevde ledelsesutfordringer. Målet med dette er at det skal skape dialog og refleksjon og bevisstgjøring rundt det å være leder i staten. Det er i samspillet mellom ledere og medarbeidere at verdiene skapes, og derfor må bevisstheten rundt relasjoner settes på dagsorden. Involvering må til for å skape handling og endring. Plattformen er et normativt dokument, mens heftet kopler de overordnede problemstillingene til lederhverdagen, og utfordrer praksis relatert til ønsket lederatferd.

Vi har også laget et interaktivt verktøy kalt Helt sjef! til bruk for ledergrupper i trening av gode lederferdigheter. Gjennom samarbeid med statlige ledere er det utarbeidet påstander om lederatferd som utgangspunkt for refleksjon og prioriteringer av utviklingsområder i egen virksomhet. Verktøyene er gratis og kan lastes ned fra Difis nettside. I tillegg vil Difi høsten 2010 lansere en rekke tilbud til ledere som baserer seg på Plattform for ledelse.

Plattform for ledelse i staten og politiet

Lederplattformen gjelder for politiet. Er det noe særskilt ved politiet, deres styring, organisering, ressursituasjon med mer, som hindrer dere i å ta plattformen i bruk?

Det er første gang i historien at det er laget en lederplattform som skal gjelde alle statlige ledere på tvers av virksomheter, geografi og ledelsesnivå. Plattformen angir ikke konkret og i detalj hvordan lederskapet skal utøves. Det må defineres i den enkelte virksomhet og ledergruppe for at det skal være relevant og nyttig. Plattformen forventer at det settes fokus på

ledelse, og at det i den enkelte statlige virksomhet utformes lokale lederskapsprofiler med plattformens krav som ramme, og som tar utgangspunkt i virksomhetens særpreg og tar hensyn til ledernes rolle, plassering, oppgaver og utfordringer. Egentlig er det tre formål med plattformen:

- Økt fokus på ledelse og betydningen av godt lederskap i staten
- Økt bevissthet om det særegne ved å lede i staten
- Langsiktig kvalitetsheving av statlig lederskap

I politiet er ledelse allerede satt på dagsorden. Vi vet også at mange politidistrikt jobber aktivt med egne tiltak som en oppfølging av lederplattformen. Det beste utgangspunktet har en virksomhet som tør å stille spørsmål og reflektere rundt utøvelsen av sitt samfunnsmandat og utøvelsen av eget lederskap slik jeg mener denne konferansen er et godt eksempel på. Kun ved å åpne for refleksjon og debatt er det mulig å lære av erfaringer for å videreutvikle egen praksis. Dette kan ikke bare foregå på individuelt nivå, men må ses i den kontekstuelle rammen praksisen utøves i.

På fjorårets forskningskonferanse ble det med bakgrunn i politiets samfunnsmandat belyst hvilke krav dette stiller til den enkelte og til politiet som organisasjon. Finstadrapporten peker på det viktige samspillet mellom interne og eksterne kontrollmekanismer, der ledelse og veiledning av den enkelte blir en viktig del av de interne kontrollmekanismene og får stor betydning for oppgaveutøvelsen.

Plattform for ledelse gir sentrale føringer som kan bidra i politiets arbeid for en langsiktig ledelsespolitikk, som i sin tur legger til rette for en utvikling mot planmessig ledelse som forplikter alle nivåer i politiet. For å sikre kvaliteten i politiet, som i andre etater, må det skapes en forståelse for betydningen av god ledelse på alle nivåer. Med utgangspunkt i sentrale initiativ, føringer og rammer, må det lokalt legges til rette for refleksjon over egen praksis for å sikre relevant læring og utvikling. Jeg mener politiet har et godt utgangspunkt for utvikling av ledelse dersom slike bidrag og diskusjoner vi har sett på denne forskningskonferansen er typiske for metodeutvikling i politiet. Politisk, bør signalene fra regjeringen være

rimelig klare. Faglig, bygger plattformen på fokus- og funksjonsområder som vil være gjenkjennbare for de fleste ledere i politiet. Selvsagt kan det være kulturelle utfordringer for eksempel mht syn på ledelse som eget fag. Plattformen er ikke utformet som et vitenskapelig dokument, men bygger på oppdatert ledelsesfaglig kunnskap og innsikt. Sentrale aspekter ved relevante ledelsesteorier er også reflektert i plattformen. Plattformen er blitt til gjennom en prosess der ledere, forskningsmiljøer og hovedsammenslutningene har deltatt. Jeg kan heller ikke se økonomisk hindringer for å ta den i bruk. Den er ikke kostnadsdrivende, men tvert imot kan den bidra til å effektivisere og gi bedre resultater. Det handler om en prioritering av kvalitet i ledelse.

Med referanse til prinsippet om lokalt ansvar, vil det ikke gjøres noen sentral kontroll av politiets oppfølging av plattformens intensjoner. Det er ulikt hvordan de enkelte departementsområder bruker den i sin etatstyring. Fra sentralt hold vil det gjennomføres jevnlig utvalgsundersøkelser blant medarbeider og ledere. Resultatene må vise seg gjennom bedre måloppnåelse innenfor de ulike sektorområdene. Ta plattformen i bruk!

Bruk plattformen som en hjelp for å gi retning og basis for utviklingen av lederskapet i politiet. Sett i gang lokale prosesser som analyserer lederansvar, lederroller og ambisjoner for å utvikle lokale retningslinjer for lederskapet både individuelt og kollektivt.

Politiets bruk av kommunikasjonskontroll:

Kunnskapsstatus og kunnskapsbehov

GUNNAR THOMASSEN

I løpet av de siste ti årene har det blitt gjort en rekke endringer i straffeprosessloven som har gitt politiet økt adgang til bruk av såkalt «utradisjonelle etterforskningsmetoder» eller skjulte tvangsmidler som er den korrekte betegnelsen. Med skjulte tvangsmidler menes etterforskningsmetoder som har hjemmel i lov og som brukes uten at den personen metoden er rettet mot kjenner til det (NOU 2009:15: 21). Den første bølgen av lovendringer kom i 1999 og gav bl.a. økt adgang til kommunikasjonskontroll, samt åpnet for ransaking, beslag og utleveringspålegg uten at mistenkte blir underrettet. Den andre bølgen var i 2005 da det bl.a. ble gitt adgang til bruk av såkalt romavlytting.

Det jeg vil fokusere på her er lovendringene fra 1999 knyttet til kommunikasjonskontroll. Med kommunikasjonskontroll menes avlytting av telefonsamtaler og kommunikasjon mellom datamaskiner, samt kontroll av trafikkdata (hvem samtaler med hvem, når og hvor?). Videre vil jeg primært fokusere på kommunikasjonsavlytting, hvilket i praksis vil si telefonavlytting. Grunnen til det er først og fremst fordi det er den mest hyppige anvendte etterforskningsmetoden innenfor kategorien «skjulte tvangsmidler». Det er også en metode som anses å ha stor og etterforskningsmessig verdi i en lang rekke saker (Riksadvokaten, 2006). I tillegg har mye av den offentlige debatten omkring politiets metoder kretset rundt nettopp bruken av telefonavlytting.

Nå er kommunikasjonsavlytting på ingen måte noe nytt i Norge. Slik sett er termen «utradisjonell etterforskningsmetode» heller ikke spesielt treffende. Man har lovgivning helt tilbake til 1915 som gir anledning til kommunikasjonsavlytting, men frem til 1976 var dette begrenset til saker som gjelder rikets sikkerhet. I 1976 fikk man så en midlertidig lov for avlytting ved overtredelser av narkotikalovgivningen. I 1999 fikk man en lovfesting av gjeldende praksis samt en utvidelse av hvilke typer saker man kunne anvende kommunikasjonskontroll på. Etter 1999 kan det derfor anvendes avlytting i saker som gjelder:

- Lovbrudd som kan medføre fengsel i 10 år eller mer.
- Narkotikalovbrudd eller narkotikarelatert heleri.
- Vern om rikets sikkerhet og de demokratiske institusjoner.
- Brudd på eksportkontrollloven § 5.

Formålet med lovendringen var primært å effektivisere etterforskningen av alvorlig og organisert kriminalitet. På nittitallet og utover 2000-tallet var det en økende bekymring knyttet til kriminalitetsutviklingen og en antatt økning i den alvorlige, organiserte og grenseoverskridende kriminaliteten. Det endrede kriminalitetsbildet skapte, i følge Metodeutvalgets utredning fra 1997, behov for nye metoder for å komme den organiserte kriminaliteten til livs (NOU 1997: 15). Det som kan gjøre organisert kriminalitet, f.eks. narkotikaomsetning, menneskesmugling osv., spesielt vanskelig å etterforske med konvensjonelle metoder er at det i mange tilfeller ikke er noe direkte offer eller at ofrene av ulike grunner er lite motivert for å snakke med politiet. Det ble derfor antatt at økt adgang til bruk av telefonavlytting ville føre til at flere straffesaker i denne kategorien ble oppklart og flere skyldige dømt.

Samtidig ble det erkjent at kommunikasjonskontroll er en svært inngripende metode som innebærer potensielle kostnader både mht personvern og, ikke minst, rettssikkerhet. Det er også en relativt ressurskrevende metode både hva gjelder penger, mannskap og utstyr. Ved lovendring i 1999 ble det derfor lagt inn som en forutsetning at bruken av kommunikasjonskontroll skulle etterkontrolleres og revurderes etter et antall år. Det overordnede

målet var å se om metoden hadde hatt den betydningen for etterforskningen av alvorlige straffesaker som ble forutsatt i proposisjonen.

Som følge av dette ble det nedsatt et utvalg i 2008 med mandat til å vurdere den «samlede betydningen» av lovendringene i 1999 og 2005. Utvalget leverte sin innstilling i 2009. I den forbindelse ble det gjennomført en spørreundersøkelse blant ulike aktører i justissektoren der man kartla erfaringer og synspunkter omkring bruk av kommunikasjonskontroll (Thomassen og Myhrer, 2009). Spørreundersøkelsen som ble utarbeidet i samarbeid med Metodekontrollutvalget kretset rundt tre hovedtema: Nytteeffekt, personvern og rettssikkerhet.

I den videre fremstillingen vil jeg av hensyn til den begrensede tiden jeg har til rådighet fokusere på hva som kommer ut av metoden i form av resultater, dvs. nytteperspektivet. Nærmere bestemt vil jeg se på i hvilken grad kommunikasjonskontroll bidrar til oppklaring og pådømmelse i saker hvor de har blitt benyttet, og videre, på hvilken måte kommunikasjonskontroll konkret bidrar til oppklaring og pådømmelse.

Det at tema er avgrenset til å se på nytten av metoden tilsier ikke at personvern og rettssikkerhet på noen måte er å anse som underordnede tema, snarere tvert om, men jeg tror det er relativt bred, eller i alle fall større grad av enighet om hvilke faktiske og potensielle kostnader som er knyttet til bruk av kommunikasjonskontroll. Vi vet at kommunikasjonskontroll medfører kostnader. Spørsmålet er snarere om gevinsten eller nytten ved disse metodene er av en slik karakter at de veier opp for kostnadene. For å kunne besvare spørsmålet om hvilke betydning eller nytte kommunikasjonskontroll har, vil jeg presentere resultater fra den nevnte spørreundersøkelsen. I tillegg vil jeg gjøre rede for det som er av offisiell statistikk og tidligere forskning. Avslutningsvis vil jeg si litt om kunnskapsbehovet fremover.

Offisielle tall om bruk og effekt av kommunikasjonskontroll

Når det gjelder erfaringene i Norge er det lite statistikk tilgjengelig som kan belyse betydningen av kommunikasjonskontroll. Den offentlige statis-

tikken på området er stort sett avgrenset til å dokumentere omfanget av kommunikasjonskontroll. Ifølge denne statistikken har det vært mellom 200 og 300 saker i året i perioden 2000 til 2007 uten at det har vært noen trend den ene eller annen veien (NOU 2009: 15: 125-126). Derimot synes det å være en trend i retning av flere koblinger per sak, dvs. antall avlyttede telefoner/kommunikasjonsanlegg i hver sak, fra 3,8 i 2002 til 5,7 i 2007.

Det som ellers er tilgjengelig av informasjon om kommunikasjonskontroll er summert opp i årlige pressemeldinger fra Riksadvokaten, nærmere bestemt for årene 2006¹ og 2007². I pressemeldingene går det blant annet frem at alle politidistrikt har benyttet metoden og at antall mistenkte er langt lavere enn antall telefoner som er avlyttet. På bakgrunn av rapporter fra politimestrene anslår Riksadvokaten at kommunikasjonskontrollen har gitt resultater «av stor bevis- og etterforskningsmessig verdi» både i 2006 (i underkant av 60% av sakene) og i 2007 (mer enn halvparten av sakene). Etter Riksadvokatens oppfatning indikerer resultatet at politiets innsats mot «aktive, godt organiserte kriminelle miljøer» kan karakteriseres som «målrettet og effektiv» og at mulighetene for å bekjempe organisert kriminalitet ville bli «vesentlig forringet» uten adgang til å bruke kommunikasjonskontroll. I pressemeldingen er det imidlertid ikke definert nærmere hva som kvalifiserer som informasjon «av stor bevis- og etterforskningsmessig verdi», og heller ikke hvordan politimestrene har samlet inn og rapportert denne informasjonen. Det er derfor vanskelig å ta stilling til Riksadvokatens konklusjoner.

I Sverige som det er naturlig å sammenlikne seg med leveres det en årlig «skrivelse» der effektiviteten beregnes ut fra andelen tilfeller der anvendelsen av tvangsmidler har hatt «betydning for etterforskningen» (NOU 2009: 15: 115). I perioden 2005-2007 lå andelen tilfeller der hemmelig teleavlytting ledet til inngrep overfor mistenkte i underkant av 50%. I tillegg kommer en andel på ca 10% som førte til inngrep mot andre personer. De norske og svenske anslagene er således ganske like.

¹ <http://www.riksadvokaten.no/ra/ra.php?artikkelid=45>

² <http://www.riksadvokaten.no/ra/ra.php?artikkelid=55>

Forskningsbasert kunnskap om kommunikasjonskontroll

Når det gjelder tidligere forskning på området så synes det å være ganske tynt. Mens det finnes en rekke juridiske og tekniske betraktninger omkring bruk av kommunikasjonskontroll, så er det heller få empiriske undersøkelser som ser på hvilken konkret betydning metoden har for politiets etterforskning og samfunnet for øvrig (Thomassen og Myhrer, 2009; Thomassen, 2010). Dette i kontrast til forskning på mer ordinære etterforskningsmetoder som f. eks. avhør som har hatt et betydelig oppsving de senere år både i Norge og internasjonalt (se bl.a. Fashing, Ask & Granhag, 2004; Myklebust, 2009; Rachlew, 2009).

En av de få undersøkelsene som er gjort på området kartlegger betydningen av kommunikasjonskontroll som metode i Tyskland (Albrecht, Dorsch og Krüpe 2003)³. Med data hentet fra 611 straffesaker, en omfattende spørreskjemaundersøkelse (N=6256) og et antall intervjuer (N=51) er det en svært ambisiøs undersøkelse. I undersøkelsen operasjonaliseres nytteverdien inn i tre kategorier; direkte nytte (for eksempel inkriminerende utsagn mot mistenkte), indirekte nytte (for eksempel innledning av etterforskning av andre straffbare handlinger) og «andre funn» (for eksempel opplysninger vedrørende struktur/oppholdssted til en kriminell gruppe/nettverk). På bakgrunn av denne operasjonalisering finner de at kommunikasjonskontroll har en eller annen form for nytte i rundt 60% av sakene. Opplysninger fra kommunikasjonskontroll blir imidlertid bare benyttet som del av bevisføringen i ca 20% av sakene.

Funn fra spørreundersøkelsen i forbindelse med Metodekontrollutvalgets arbeid

I det resterende vil jeg presentere funn fra undersøkelsen som ble gjennomført på oppdrag av Metodekontrollutvalget. Bakgrunnen for at vi

³ Informasjon om denne undersøkelsen er i hovedsak hentet fra en artikkel i *The George Washington Law Review* (Schwartz 2004) og ikke fra primærkilden som er skrevet på tysk. Undersøkelsen omtales og diskuteres for øvrig inngående i artikkelen til Schwartz.

valgte å gjennomføre en spørreundersøkelse var at vi ønsket å fremskaffe generaliserbar kunnskap om betydningen av kommunikasjonskontroll. Ettersom saksdokumenter ikke var tilgjengelig for innsyn, samt at det i lite grad har blitt registrert informasjon med tanke på evaluering, var alternativet å kartlegge erfaringene til personer som jobber innen justissektoren og som har erfaring fra saker med kommunikasjonskontroll.

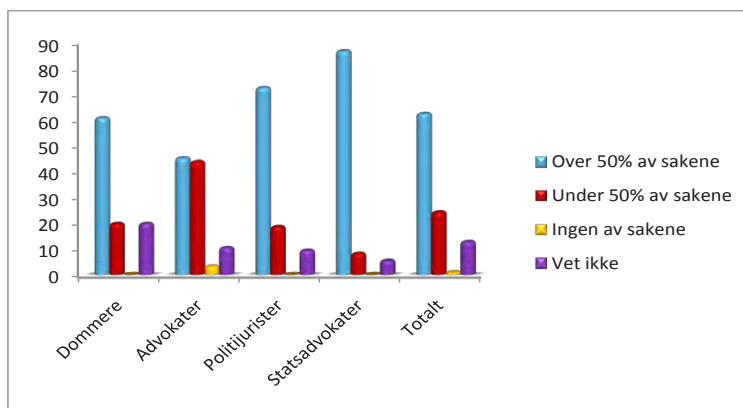
En av ulempene ved å anvende spørreundersøkelser er at den ikke kan frembringe tilsvarende «objektive» data som for eksempel en grundig gjennomgang av saksdokumenter formodentlig ville gjort. I undersøkelsen ba vi respondentene om å anslå på bakgrunn av *sin samlede erfaring* hva som har kommet ut av kommunikasjonskontrollen. Dette er anslag som nødvendigvis er nokså brede ettersom respondentene i flere tilfeller er henvist til å huske flere år tilbake i tid, og som vi i tillegg ikke har hatt mulighet for å verifisere. Vi kan derfor ikke si noe helt sikkert eller fullstendig nøyaktig om betydningen av kommunikasjonskontrollen. Det vi kan si noe om er hvilke erfaringer personer innen justissektoren rapporterer å ha og anta at disse i det minste gir en indikasjon på hva som kommer ut av metoden.

Spørreskjema ble distribuert ut til alle dommere, advokater, politijurister og statsadvokater, totalt ca 1800. I utgangspunktet ønsket vi å inkludere politietterforskere, men e-postliste var ikke mulig å oppdrive innenfor denne gitte tidsramme. Etter to purringer hadde 736 personer svart, dvs. ca 41%. Svarprosenten var omtrent denne samme innenfor hver gruppe. Representanter fra samtlige lagdommer, fylker, politidistrikt og statsadvokatdistrikt er også representert.

Over 95% av respondentene oppga å ha deltatt i behandling av straffesaker i 2008. Av disse oppga ca 63% at de kjenner til at kommunikasjonskontroll har blitt benyttet i en eller flere straffesaker de har vært involvert i 2008. Den videre analysen tar utgangspunkt i disse 455 respondentene. I besvarelsen blir de bedt om å ta utgangspunkt i sin samlede erfaring med metoden også før 2008.

Analyse av data

Hvilke erfaringer er det så respondentene rapporterer å ha når det gjelder nytten av kommunikasjonskontroll som metode i etterforskningen? For å kartlegge dette ble respondentene bl.a. bedt om å anslå hvor ofte de mente at kommunikasjonskontroll har brakt etterforskningen fremover. De ble presentert med syv svaralternativ som jeg for enkelthets skyld har redusert til fire kategorier, nærmere bestemt 1) over 50% av sakene, 2) under 50% av sakene 3) ingen av saken og 4) vet ikke⁴. I figur 1 er fordelingen blant respondentene totalt og innenfor de ulike justisgrupper oppgitt.

FIGUR 1. HVOR OFTE ANSLÅR RESPONDENTENE AT KOMMUNIKASJONSKONTROLL HAR BRAKT ETTERFORSKNINGEN FREMOVER?

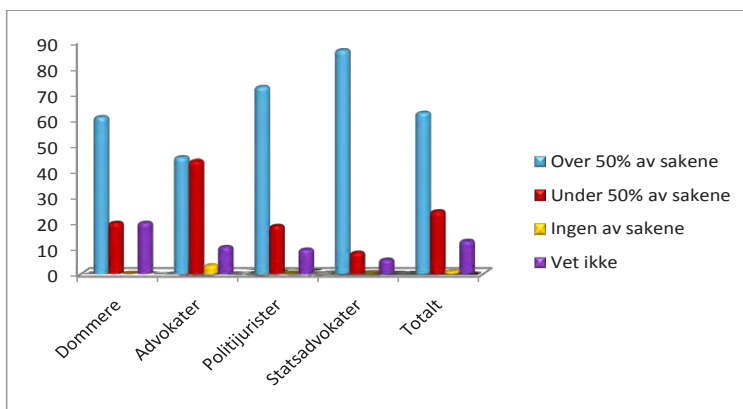
Som vi ser rapporterer ca 62% av respondentene (totalt) at kommunikasjonskontroll har brakt etterforskningen fremover i over halvparten av sakene. Til sammenlikning var det kun 0,9% som oppgav at kommunikasjonskontroll aldri hadde brakt etterforskningen fremover. Det er imidlertid en del variasjoner i anslag mellom de ulike justisgruppene. Mens et overveldende flertall både blant statsadvokater, politijurister og dommere

⁴ For en mer detaljert oversikt over anslagene vises det til Thomassen og Myhrer (2009) og Thomassen (2010).

rapporterer om resultater i over halvparten av sakene, er det «kun» drøyt 40% av advokatene som gjør det samme.

De ulike anslagene kan nok bl.a. skyldes ulike utgangspunkt, både i forhold til hva en søker av informasjon fra kommunikasjonskontrollen og, ikke minst, i kjennskap til hva som er blitt benyttet av informasjon i etterforskningen. For øvrig kan man heller ikke se bort fra at profesjonsinteresser kan bidra til å påvirke anslagene. De som har mest nytte av metoden (politi og påtale) er nok tilbøyelig til å gi høyere anslag enn de som har mindre nytte av den (advokatene). Det er likevel verdt å merke seg at alle gruppene gir relativt høye anslag på nytteeffekt. Også blant advokatene er det et flertall som plasserer seg i de to øverste kategoriene når en tar bort de som plasserer seg i kategorien *vet ikke*.

Det at kommunikasjonskontroll er en effektiv metode for å fremskaffe resultater og bringe etterforskningen fremover er likevel ikke uten videre tilstrekkelig til å forsvare bruken av kommunikasjonskontroll. Lovgiverne har lagt til grunn at kommunikasjonskontroll skal være av *vesentlig betydning* for å oppklare saken (NOU 2009:15). Respondentene ble derfor også bedt om å anslå hvor ofte kommunikasjonskontroll har vært av vesentlig betydning for oppklaring av saken, og at oppklaring ellers ville blitt vanskeliggjort .

FIGUR 2. I HVOR MANGE SAKER ANSLÅR RESPONDENTENE AT KOMMUNIKASJONSKONTROLL HAR VÆRT AV VESENTLIG BETYDNING FOR Å OPPKLARE SAKEN, OG AT OPPKLARING ELLERS I VESENTLIG GRAD VILLE BLITT VANSKELIGGJORT?

Som forventet er anslagene noe lavere når vi skjerper kravet til nytte, men det er likevel fortsatt et flertall både blant respondentene totalt og innenfor tre av fire juristgrupper som plasserer seg i den øverste kategorien, dvs. over 50% av sakene. Igjen er det svært få som oppgir ingen av sakene.

Hva som i denne sammenheng er et akseptabelt resultat må nødvendigvis basere seg på en skjønnsmessig vurdering, bl.a. av hva som er rimelig å forvente (Thomassen, 2010). Ettersom kravet om vesentlig betydning forutsetter at dommeren vurderer hva som er et sannsynlig fremtidig hendelsesforløp er det som metodekontrollutvalget påpeker «naturlig at det i ettertid viser seg at vilkåret ikke ble oppfylt i alle tilfellene» (NOU 2009: 15: 122). På den bakgrunn kan det synes som om at vilkåret blir oppfylt på en tilfredsstillende måte hvis man legger til grunn den totale fordelingen. Totalt rapporterer ca 57% at kommunikasjonskontroll har vært av vesentlig betydning i over halvparten av sakene.

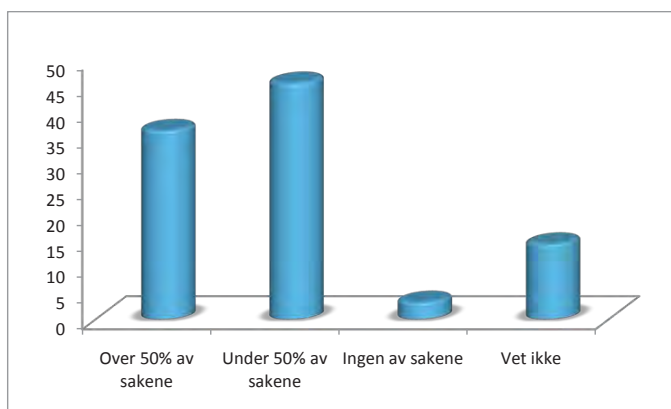
Vi har så langt sett på betydning av kommunikasjonskontroll mer generelt, men kommunikasjonskontroll gir resultater på ulike måter. Kommunikasjonskontroll kan gi direkte resultater i form av en styrking eller eventuell svekkelse av den konkrete mistanken som ligger til grunn for kommunikasjonskontrollen, og i noen tilfelle til fellende bevis, eventuelt bevis som tilsier at mistanken bør frafalles. I tabell 1 er fordelingene i anslag på disse fire typer av resultater oppgitt.

TABELL 1. ANSLAG PÅ KONKRETE RESULTATER AV KOMMUNIKASJONSKONTROLL

	Styrking av mistanke	Fellende bevis	Svekkelse av mistanke	Bortfall av mistanke
Over 50% av sakene	65,1	50,7	0,2	-
Under 50% av sakene	22,4	28,2	51,3	34,1
Ingen av sakene	0,9	4	20,8	35,9
Vet ikke	11,6	17,1	27,7	30
Total	100	100	100	100

Som ventet er det styrking av mistanke som rapporteres hyppigst, men det synes også å være ganske vanlig å oppnå fellende bevis. Derimot synes det å være relativt sjeldent at kommunikasjonskontroll leder til svekkelse eller bortfall av mistanke. Slik sett er kommunikasjonskontroll som oftest i disfavør av mistenkte, hvilket er som forventet. En situasjon der svekkelse eller frafall av mistanke forekom hyppig ville naturlig nok reist tvil omkring den straffeprosessuelle kvaliteten fra initiering av etterforskning til domstolenes behandling av begjæringer om kommunikasjonskontroll.

Avslutningsvis var vi også opptatt av å finne ut hvilken rolle kommunikasjonskontroll har i forhold til bevisføring i retten. Vi ba også derfor respondentene om å anslå hvor ofte informasjon fra kommunikasjonskontroll har vært viktig som bevis i iretteføringen av en straffesak.

FIGUR 3. HVOR OFTE ANSLÅR DU AT INFORMASJON FRA KOMMUNIKASJONSKONTROLL HAR VÆRT VIKTIG SOM BEVIS I IRETTEFØRING AV STRAFFESAK?

Av tabellen ser vi at en drøy tredjedel anslår at informasjon fra kommunikasjonskontroll har vært viktig som rettslig bevis i et flertall av sakene. Vi ser at anslagene her er vesentlig lavere enn på spørsmålet om hvorvidt kommunikasjonskontroll har vært av vesentlig betydning. Det er også lavere enn anslagene på hvor ofte kommunikasjonskontroll har medført fellende bevis. Dette kan for det første tyde på at bevis som kommer

direkte fra kommunikasjonskontroll i en del tilfeller anses å være overflødig for å belyse saken i retten. For det andre indikerer det at nytten ved kommunikasjonskontroll ofte er indirekte gjennom å fremskaffe informasjon som i seg selv ikke kvalifiserer som bevis, men som likevel kan være avgjørende for den videre innsamling av bevis, enten i samspill med andre mer konvensjonelle etterforskningsmetoder eller ved bruk av andre utradisjonelle metoder. Vi kan for eksempel tenke oss en situasjon der etterforskerne fanger opp informasjon om en gitt adresse eller møtested. Denne informasjonen danner så grunnlaget for spaning, tekniske undersøkelser eller andre etterforskningskritt som igjen bidrar til å fremskaffe bevis i saken. I slike situasjoner vil nytten av kommunikasjonskontroll ikke uten videre komme til syne verken i den rettslige prosessen eller i sakens øvrige dokumenter. Å fange inn slike effekter som ikke er direkte målbare, er en av de største utfordringene ved evaluering av kommunikasjonskontroll.

Oppsummering og avslutning

Respondentene gir gjennomgående høye om enn varierende anslag både i vurdering av effektivitet, nytteverdi (vesentlig betydning) og i vurderingen av konkrete resultater. Alt i alt synes det å være en utbredt oppfatning innen justissektoren om at kommunikasjonskontroll er et effektivt verktøy i politiets etterforskning. Holdt sammen med Riksadvokatens årlige rapportering kan det derfor synes som om departementets krav til vesentlig betydning i minst halvparten av sakene blir oppfylt. Det er også en konklusjon som Metodekontrollutvalget kom frem til i sin utredning.

Mens kommunikasjonskontroll, i følge respondentene, relativt ofte frembringer resultater i form av fellende bevis, så er det langt fra like ofte at denne informasjonen har vært viktig som bevis under irettføringen. Den samme tendensen finner Albrecht m. fl. (2003) i den tyske undersøkelsen, noe som igjen kan tyde på at kommunikasjonskontroll ofte har en indirekte nyttefunksjon. Den primære nytten ligger slik sett snarere i å

legge til rette for ytterligere etterforskningskritt heller enn til å frem-skatte det endelige beviset.

Det er likevel åpenbart at vi trenger mer data for å kunne si noe mer sik-kert om nytte og kostnader ved bruk av kommunikasjonskontroll både hva gjelder konkret i etterforskningen og i et større samfunnsperspektiv. En naturlig videreføring av denne spesifikke undersøkelsen vil være å inkludere polititjenestemenn, dvs. etterforskere med erfaring fra saker med kommunikasjonskontroll. Etterforskerne er sannsynligvis de som har best forutsetning for å si noe om hva som konkret kommer ut av kommunika-sjonskontrollen, og hvordan metoden totalt sett bidrar i politiets etterfors-kning.

Enda viktigere er det at andre typer data enn de som er presentert her blir gjort tilgjengelig. Det er per i dag lite informasjon tilgjengelig fra saker med kommunikasjonskontroll, og saksdokumenter fra slike saker er heller ikke åpen for forskningsmessig innsyn (ennå) slik at relevante opplysnin-ger kan hentes ut på egen hånd. For å stimulere til mer forskning på dette området er det derfor viktig at flere og bedre data gjøres tilgjengelig for offentlig innsyn. Dette gjelder både data om hva som konkret kommer ut av metoden (nytte) og data om omfanget av kommunikasjonskontrollen. Rutinemessig registrering og innrapportering av informasjon fra slike saker vil kunne gi gode data med høy validitet og reliabilitet. Det vil igjen gi mulighet til løpende evalueringer av høy kvalitet både i og utenfor poli-tietaten og dermed bidra til kvalitetssikring og faglig utvikling i politiet. Videre vil det også bidra til mer og bedre offentlig statistikk om metoden. Gjennomsiktighet er viktig både med hensyn til den eksterne kontrollen med politiet og, i siste instans, tilliten til politiet.

Jeg er glad for at Metodekontrollutvalget så klart understreker dette behovet og også kommer med konkrete forslag. Nå får vi bare håpe at dette følges opp av politiske myndigheter.

Litteratur

- Albrecht, H.-J., Dorsch, C. & Krüpe, C.** (2003). *Rechtswirklichkeit und effizienz der Überwachung der telekommunikation und anderer verdeckter ermittlungsmassnahmen*. Freiburg: Institutverlag.
- Fahsing, I. A., Ask, K. & Granhag, P.A.** (2004). 'The Man Behind the Mask'. *Journal of Applied Psychology*, 89 (4): 722-729.
- Myklebust, T.** (2009). *Analysis of field investigative interviews of children conducted by specially trained police investigators*. Doktoravhandling, Universitetet i Oslo.
- NOU 1997: 15** (1997). *Etterforskningsmetoder for bekjempelse av kriminalitet*. Oslo: Statens forvaltningstjeneste.
- NOU 2009: 15** (2009). *Skjult informasjon – åpen kontroll*. Oslo: Statens forvaltningstjeneste.
- Ot.prp. nr 64 1998-99** (1999). *Om lov om endringer i straffeprosessloven og straffeloven m v (etterforskningsmetoder)*. Oslo: Statens forvaltningstjeneste.
- Rachlew, A.** (2009). *Justisfeil ved politiets etterforskning: noen eksempler og forskningsbaserte tiltak*. Doktoravhandling, Universitet i Oslo.
- Riksadvokaten** (2007). Pressemelding kommunikasjonskontroll og romavlytting 2006
- Riksadvokaten** (2008). Pressemelding kommunikasjonskontroll og romavlytting 2007
- Schwartz, P. M.** (2004). 'Evaluating Telecommunications Surveillance in Germany: The Lessons of the Max Planck Institute's Study'. *The George Washington Law Review*, 72, (6): 1244-1263.
- Thomassen, G. og Myhrer T. G.** (2009). 'Kommunikasjonskontroll og betydning for etterforskning, personvern og rettssikkerhet: En studie av erfaringene med bruk av metoden'. Vedlegg til NOU 2009:15 *Skjult informasjon – åpen kontroll*. Oslo: Statens forvaltningstjeneste.
- Thomassen, G.** (2010). Hvordan kan vi vite hvor effektive skjulte etterforskningsmetoder er? I: D. W. Schartum (Red.), *Overvåking i en rettsstat* (s.). Oslo: Fagbokforlaget.

Planlegging og håndtering av President Obamas besøk i Oslo

Nobels fredspris 2009

JOHAN FREDRIKSEN

Bestillingen for mitt innlegg var politimetoder, ledelse og kvalitetssikring, samt noe om det man må tenke på, men som ikke umiddelbart synes, i forhold til en slik operasjon som «Fredsprisen 2009» var. Jeg vil først si noe om forankring, metode og ledelse som vi gjør bruk av generelt, for så å synliggjøre brokker av tilnærmingen og enkeltutfordringer.

Generelt

Da annonsering av at president Obama var tildelt fredsprisen for 2009 skjedde den 9.10 fikk noen bakoversveis (selv om ikke alle er skapt for det). Tre minutter senere kom første mediehenvendelse om hva dette ville innebære for Oslo politidistrikt (OPD).

Planleggingen tok utgangspunkt i det generelle regelverket som:

- Politiets Beredskapssystem I (PBS I): Håndbok i krisehåndtering.
- PBS II: Politidirektoratets (POD) direktiver, fagplaner og veiledere.
- PBS III: Underlagte virksomheters planer, tiltak, instruksjer og ordre.

Dertil kom Risiko- og sårbarhets- (ROS) analyse utarbeidet av Oslo politidistrikt og Oslo kommune om hva som kan skje i Oslo. Den inneholder oppdaterte planer, inkludert alle aktuelle objekter, med tiltakskort (standard operasjonsprosedyrer) for alle tenkelige situasjoner.

Samlet ga dette en meget god og oppdatert plattform for denne type utfordringer, og i tillegg hadde vi her to måneder på å planlegge i tillegg.

Prinsipper for planlegging og ledelse

Planleggingen ble basert på kjente prinsipper og organisasjonsledd:

- **Likhetsprinsippet:** Innbærer at man benytter den Operativ stab og organisasjonen rundt seg mest mulig likt det man gjør i normalsituasjonen. Det sikrer god involvering og kommunikasjon mellom linje og stab.
- **Nærhetsprinsippet:** Oppdraget håndteres på lavest mulig nivå. Oppgavene delegeres helt ut i linjen med klare deloppdrag og forankring av det overordnede ansvaret.
- **Ansvarsprinsippet:** De som har ansvar til daglig har ansvar i dette oppdraget. Det betyr at tjenesten blir basert på objekter de kjenner, og funksjon og ansvarsområde er relatert til daglig tjeneste.
- **Samspillprinsippet:** En operativ stab med klare rammer, klar strategi og policy utvikler lett en god samhandlingskultur internt og eksternt. Dette gir delledere nødvendig handlingsrom og trygghet, slik at de kan ivareta sine delmål på en god måte.
- **Operativ stab:** Politimesterens operative stab trer i funksjon når hendelsen har slike dimensjoner at linjeorganisasjonen ikke lenger er hensiktsmessig ut fra oppgaveløsningen eller i ekstraordinære situasjoner.

Hovedstadsoppgaver og nasjonale bistandsoppgaver er en betydelig del av vår styrkeproduksjon og vi har lang erfaring og kompetanse som blir gjenbrukt på oppdag som dette. Staben har et overordnet planleggings- og gjennomføringsansvar på vegne av politimesteren. Den skal ligge i forkant av situasjonen og støtte operasjonen i sin helhet.

Suksesskriterier for oppdrag av denne størrelse

Ut fra vår erfaring la vi følgende overordnede suksesskriterier til grunn:

- Ha respekt for oppdraget, men fokuser på det sannsynlige.
- Vi har spisskompetanse og planer for å håndtere det usannsynlige ved behov.

Mer detaljert innbar disse overordnede kriterier:

Det er viktig med rett fokus og trygghet i alle ledd. Man skal tro på, men være ærlig på egen kapasitet slik historien om sønnen til fylkesmannen i Vest Agder illustrer: Sønnen gikk i barnehagen og ble ufordret av en jente med spørsmål om de skulle lage barn sammen! Hans reaksjon på dette var å ta et forskrekket skritt tilbake, og utbryte «og jeg som ikke kan klokka engang!» Det er viktig å være ærlig på egen kapasitet uansett situasjon.

Å gjennomføre det man selv har vært med på å planlegge vil gi eierforhold til situasjonen og bidra til å gi trygghet i utførelsen. Organiseringen må også være basert på korte og direkte linjer, slik at tjenesten vil fungere selv om uforutsette forhold skulle oppstå.

Det var sentralt for oss å gjøre Oslo til vår hjemmebane også i dette oppdraget. Den daglige driften skulle opprettholdes, og egne mannskaper måtte brukes riktig. Utenbys mannskaper måtte knyttes til kjente oppgaver som ikke krevde trening i forkant, kombinert med at ledelsen og formidlingen av oppdraget var tydelig.

Kalibrering, dvs. å bestemme størrelsen av og koordinere tjenesten med US Secret Service (USSS) var også viktig for en vellykket gjennomføring av oppdraget.

For løsning av oppdrag var det sentralt å tenke løsning, ikke resultat: De gode løsningene skaper resultatet. Godt nok er godt nok, selv om det her måtte det være 100 % på enkelte områder. Men de enkle løsningene er oftest de beste. Og i relasjon til sårbarhet måtte det fokuseres på at funksjonen og ikke personen var det sentrale. Gjennom god planlegging kan risikoen sjelden elimineres, men den kan reduseres. Dette innebærer at både trusselen og sårbarheten skal reduseres, og i praksis betyr dette at planleg-

ging må omhandle både nødvendige beskyttelsestiltak, aktiv forebygging og om nødvendig adekvat operativ respons.

For å sikre god styringsinformasjon og beslutningsstøtte måtte det planlegges med sikte på at «infofangsten» kunne skje før og så nær hendelsen som mulig i tid og sted, slik at et oppdatert og tilgjengelig situasjonsbilde var tilgjengelig.

Det måtte også legges vekt på å sikre en enhetlig og felles forståelse av situasjonen vertikalt og horisontalt i organisasjonen og overfor samspillpartnere. Enhver skal se og oppfatte og handle i tråd med politimesterens strategi og policy. Gjenkjennelse av situasjonen gir trygghet.

Og en god og tydelig ledelse understøttes av notoritet i alle ledd. Hovedplanlegger hadde for eksempel 58 tettskrevne sider med kulepunkter. Alle krevde avklaringer og oppfølginger. Alt i den hensikt å legge til rette for å kunne ta raske beslutninger, reagere hurtig, og være på rett sted til rett tid med rett ressurs ut fra situasjonen.

Nærmere om løsning av oppdraget

Oppdraget som ble gitt OPD var av en slik art at det innebar noen særskilte utfordringer: Det måtte være klart og godt forankret i Politidirektoratet, og det måtte sendes skriv til politidistriktene og særorganene med nødvendig informasjon og anmodning om bistand. For Oslo politidistrikt er det mer utfordrende å få bistand enn å gi bistand, men vi måtte være tydelige på at koordineringsansvaret lå hos oss. Det måtte etableres et godt samspill med Romerike politidistrikt (hvor Oslo lufthavn Gardermoen ligger) og Politiets Sikkerhetstjeneste (PST) som hadde egne deloppdrag.

For dette oppdrag ga politimesteren en ordre, som bl.a. inneholdt følgende:

Oppdrag

Oslo politidistrikt skal sørge for at arrangementet gjennomføres på en sikker og verdig måte uten sikkerhetsbrudd og uønskede hendelser. Politiet skal bidra til at det blir tilrettelagt for lovlige demonstrasjoner og ivareta ytringsfriheten, og herunder skal politiet inngå samarbeide og gå i dialog med organisasjoner som planlegger slike arrangementer. Oslo politidistrikt skal videre

sikre virksomheter og interesser i distriktet som blir pekt ut som mål for aksjoner eller ulovlige demonstrasjoner i tilknytning til arrangementet.

Utførelse

Politidistriktets operative stab gis ansvaret for å etablere og lede den nødvendige planleggingen for oppdraget. Operativ stab har også ansvaret for gjennomføringen av politiinnsatsen. Planleggingen og gjennomføringen vil sette særlige krav til etterretning, kartlegging og analysearbeid forut for selve arrangementet. I sine forberedelser skal således politidistriktet vektlegge og etablere målrettet samarbeid med eget og andre lands politiorganisasjoner som kan bidra med relevant informasjon og som har erfaring fra tilsvarende arrangementer.

Økonomi

Oslo politidistrikt ble gitt en uke pluss en helg til å fremlegge forslag til kostnadsramme. Det var en krevende oppgave. Det ble til oppgaven bevilget 80 mill kroner med en overskridelsesfullmakt/ramme på 42 mill i tilleggsbetaling på statsbudsjettet for 2009. Det totale forbruk viste seg å bli på ca. 74 millioner..

Programmet

Programmet for presidentens besøk var tentativt både hva gjaldt omfang og varighet helt fram til dagen før utdelingen. Nobelkomiteens direktør hadde aldri opplevd tilsvarende. Ved denne usikkerhet ble det meget godt illustrert hvordan de prinsippene for planlegging og gjennomføring som det er redegjort for foran, betalte seg. Tilgjengelighet, fleksibilitet og tilstedeværelse i alle funksjoner innebar at ting ble avklart fortløpende.

Forholdet til US Secret Service

I forhold til US Secret Service gjorde OPD bruk bl.a. av de erfaringene som danskene hadde gjort ved planleggingen av klimakonferansen COP15 i København. USSS stil med 200 sikkerhetsfolk, hvorav 150 var bevæpnet og i tillegg var det også på plass 500 fra Det hvite hus. Det var OPDs oppgave i samarbeid med PST og USAs ambassade å foreta en meget tydelig

policyavklaring på forhånd. Det ble blant annet fastlagt at det ikke skulle foretas egen etterretning fra USA, og at USSS ikke skulle ha tilgang på personalia på norske borgere. Denne avklaring var en meget god investering.

Den nordiske samarbeidsavtalen

Den nordiske samarbeidsavtale mellom politimyndighetene i de nordiske landene ble benyttet under oppdraget og viste seg å være en avtale som fungerer godt. Vi lånte 16 Mobilt innsatskonsept (MIK) -biler fra Sverige (som våre mannskaper aller nådigst ga fra seg igjen). Sverige hadde dessuten 2 helikoptre i beredskap (for bistand). Vi fikk bistand av bombehunder med førere fra både Sverige og Danmark.

Og rett etter avvikling av Fredspris-utdelingen sendte vi våre bombehunder med førere til København sammen med våre store spesialkjøretøyer. Kjøretøyene ble med stort utbytte for å beskytte Bellasenteret. Førere hadde i forkant vært her og fått opplæring.

Et utvalg av aktuelle problemstillinger som måtte avklares

For å gi en illustrasjon over omfanget av oppgaven, la meg nå rent stikkordsmessig nevne et lite utvalg av aktuelle problemstillinger som det måtte tas stilling til under planleggingen:

- Stenge Gardermoen helt eller bare koordinere østre og vestre rullebane?
- Stenge E 6 (1 felt i 20 minutter).
- Sikring av kumlokk (som media var så interessert i), søppelkasser, containere.
- I samsvar med EU regelverk ble det besluttet utvidet grensekontroll i form av indre grensekontroll, og med den følge at det var en synlig nedgang i antall asylsøkere i perioden.
- Hoteller måtte båndlegges, med de behov for økonomiske og erstatningsmessige avklaringer dette førte med seg.
- Planlagt gravearbeid i Oslo i perioden måtte kartlegges.

- Det ble valgt en egen visepolitimester som var politimester for oppdraget. Politimester Gjengedal ble fristilt.
- Stabssjef og hovedplanlegger måtte gjennomføre innledende og avklarende møter med følgende:
 - Vertskap – Nobelkomiteen/Nobelinstituttet
 - UD – protokollseksjonen
 - Media (NRK/TV2 som aktører)
 - USSS
 - POD
- Interne/eksterne samspillpartnere, som bl.a Forsvaret, og som alle gjorde en god jobb
- USAs ambassade
- Omregistrering av amerikanske og svenske kjøretøy som var lånt og skulle benyttes under oppdraget.
- Vekten av «The Beast» – presidentens pansrede bil - krevde at det ble foretatt trykktesting av steindekke i Borggården.
- Legge til rette for gjennomføring av «Jul i Blåfjell» som hadde lokaliteter vegg i vegg med Grand Hotel hvor presidenten bodde, kunne gjennomføres. Tilsvarende for forestillinger ved Nasjonalteateret m.m.
- Vår policy var å bygge sikkerhet innenfra og ut, og at det skulle være en dynamisk sikkerhet slik at tiltak ble fjernet etter hvert som hensiktet med tiltaket er oppnådd. Tilretteleggingen av dette krevde møter både med enkeltforetak og med Oslo Handelsstands Forening, NHO reiseliv osv. Resultatet var at sikkerhetstiltakene ikke ledet til noen klager eller erstatningskrav mot vårt distrikt i ettertid.
- Avklaring av om det skulle være jagerflyeskorte av presidentens fly.
- Spørsmål om farlig gods i tunnelene under Oslo.
- Om og hvor det skulle være adgangskontroll, evt. med røntgen.
- Kontroll med vann, avløp og strømforsyning, og adressering av ansvaret for dette.

- Beslutning om at politiet mannskaper skulle forlegges i hotellene nærmest Grand Hotel for å hindre sikkerhetsutfordringer og behovet for å båndlegge rom der.
- Sørge for tilstrekkelig toalettkapasitet til mannskapene ute.
- Beslutning om ikke å fjerne okkupanter i Hausmannsgate før etter fredsprisutdelingen.
- Tilrettelegging for at Justisminister og politidirektør kunne holdes oppdatert, og de var fornøyd med hvordan denne oppgave ble løst.
- Avgjort 3 timer i forkant om det ble helikopter eller bilkortesje til/fra Gardermoen – Oslo.
- Hvis fly ble kapret med hensikt å styrte dette mot objekter på bakken, skulle Oslo politidistrikts operasjonssentral umiddelbart varsles for videreformidling til objektleder slik at hurtigevakuerer kunne iverksettes.
- Eget område ved Rådhuset gravd opp for nærmere sjekk.
- Sørge for sikkerhet og logistikk knyttet til at fredsprisvinneren vil hilse fakketoget fra kl. 1858 – 1902.
- Egen «helipad» etablert på Filipstadkaia. Totalt 12 helikoptre hvorav 7 Blackhawk.
- Kontakt med Telenor for å sørge for utvidet kapasitet på telenettet i Oslo sentrum.
- Avklaring av at det ikke var behov for reserveflyplass, idet flyene tanker i lufta.
- Brøyteberedskap/salting og tauebiler måtte være i beredskap i eskorte-traseen.
- Det ble ved OPD etablert utstyr for overvåking av luftrommet med radarbilde over området
- Det ble avvist 53 personer som følge av sikkerhetsundersøkelse av totalt 1500 sjekkede personer på objekter med nær tilknytning til VIP.

Noen enkeltheter fra selve planleggingen og forberedelsen

Fra stabsmøtene under planleggingen ble det ført detaljerte referater som også tilfløt linjen. Dette sikret samspill og felles forståelse i alle ledd. Ordremøter ble holdt hvor alle planer ble gjennomgått. Alle hadde kunnskap om helheten, og detaljkunnskap om eget oppdrag. Helhetlig kvalitets-sikring ble gjennomført opp mot strategi/policy/rammer. Policy/strategi fra politimesteren ble gjentatt og det ble hele tiden tilstrebet at ledelsen var tydelig.

Mobilt innsatskonsept (MIK) var sentralt i planleggingen. Det gir både fleksibilitet og mobilitet, og gjennom dette blir det både uforutsigbart for motstanderen, effektivt og beskyttende. Det er brukt gjentatte ganger med stort hell i Norge og er godt forankret i det operative konseptet både i Norge og Norden for øvrig. Vi lånte som nevnt 16 MIK-biler fra Sverige.

Det ble avholdt «kikkoffmøte» dagen før oppdraget hvor ca. 1 500 deltok. Det var underholdning og alvor for formidling av policy og strategi, samt motivasjon for oppdraget: Sikkerhet med et smil - Yes, we can! Etter fellesarrangementet fikk mannskapene info av dellerderne om eget oppdrag. Å opptre samlet på denne måte bidro til å skape trygghet, identitet og kvalitet.

Fagforeninger og Hovedverneombud var medspiller i oppdraget. Det ble oppnådd enighet om skiftordning som sparte antallet tjenstepersoner, en avtale som også ellers var av stor betydning på en rekke områder. Arbeidstidsbestemmelsene (ATB) er lite fleksible og kompliserte. Det er krevende å kommunisere og fordele tjenesten på inntil 2 400 personer, særlig når oppdraget skiftet karakter helt inn i utførelsen. Dataløsningene i politiet viste seg ikke å være optimale i et slikt tilfelle, og det ble en meget krevende oppgave å holde oversikt over kompetanse koplet opp mot et så «levende» oppdrag.

Avklaring av etterforskningsansvaret

Riksadvokaten besluttet med hjemmel i strprl. § 59 at OPD hadde ansvaret for etterforskningen uaktet hvor handlingen fant sted i den grad det gjaldt

anslag mot presidenten eller hans følge. Bistand skulle etter behov ytes fra PST/Kripos, samt andre politidistrikter.

Det var ved OPD en egen etterforskningsplan for større etterforskningshendelser. Det var også avklart at Spesialenheten for politisaker skulle etterforske amerikansk personell som ble mistenkt for evt. straffbare tjenestehandlinger.

Ved eventuelle massearrestasjoner var det utarbeidet egne skjemaer og etablert bevissikringsgrupper. Det var ordnet med 8 ekstra skranker og transport. Jussen tilknytning til slike arrestasjoner var gjennomtenkt, avklart og formidlet.

Forebyggende arbeid

Dialog med grupperinger som kunne ønske å demonstrere eller «lage bråk» under besøket ble gjennomført. Vår policy ble formidlet og det ble gjort avtaler. Politiet måtte legge til rette for arrangører av demonstrasjoner m.v., men også stille krav til arrangørene og ansvarliggjøre og forplikte dem. Arbeidet ble gjennomført av de som til daglig arbeider med å forebygge uroligheter og straffbare handlinger. Disse er i funksjon hele tiden og kjenner miljøene, og samarbeidspartnerne, for eksempel Oslo kommune – Utekontakten. Som eksempel på hva det måtte tas standpunkt til kan nevnes en søknad på 15 sider fra Greenpeace som bl.a. inneholdt ønske om: Bemannet varmluftsballong, Rainbow Warrior, 4 lettbåter, fakkemarkering, prosjektører på fasader, bannere. Høytrykksspyle budskap med sjablonger.

Forholdet til allmennheten og media

Det var et behov for å foreta en koordinering av de som ønsket å hylle fredsprisvinneren og det som ønsket å benytte anledningen til å demonstrere. Det skulle være plass til alle, og totalt beløp dette seg til 15 – 20 000 mennesker.

Vårt oppdrag og vår rolle var å ivareta sikkerheten til alle involverte, publikum og egne mannskaper – samtidig som vi skulle legge til rette for og være en garantist for et levende demokrati der folk og grupper kan få

ytre seg innen lovens rammer. Politiet er ingen motpart: Politiet skal være en garantist for ytringsfriheten. Blitz søkte om tillatelse til å avholde demonstrasjon for første gang.

Nedenfor gjengis i stikkord noe av det som ble ansett viktig å ivareta og gjennomføre i forhold til media:

- Samsvar mellom det vi sier og det vi gjør
- Gjenkjennelse = tillit
- Forankre policy i media
- Ansvarliggjøre aktørene
- Oppdatere publikum
- Egen pressetalsperson i planfasen, som hadde oversikt over hva som ble formidlet til media og kunne ivareta den røde tråden som besto i å holde trusselbildet nede og skape trygghet.
- God dialog la til rette for media i samspill med Nobelkomiteen og objekteierne. Særmøter med NRK og TV2. Klar fordeling inne/ute og i forhold til nivåer i gjennomføringen.
- Storparole

Juridiske rådgivere

De operative konsepter må holde seg innenfor rettslige rammer. Kvalitets-sikring av dette gir trygghet i det operative konseptet. Jussen må formidles i forkant av oppdraget, tilpasset situasjonen og man må se muligheter fremfor begrensninger. Tjenestepersonene opplever da en link mellom teori og praksis og det skaper trygghet i tillegg til kvalitet i påfølgende etterforskning og evt. straffeforfølgelse.

Til slutt

Vi har gjort mange erfaringer og evaluert oppdraget nøye sammen med POD. Erfaringene har vi delt med stabssjefene på nasjonalt nivå og Helse og Arbeidsmiljøutvalget (HAMU). Vi vil følge opp internt samtidig som

enkeltsaker er fremmet i linjen. Selv om det gikk bra må vi utnytte potensialet i læring.

Ydmykhet i forhold til oppgaven er klokt. Fallhøyden er stor og det er gjennom den utførte handling man skaper respekt og omdømme, ikke gjennom de store ord. Vi skriver historie i det øyeblikk ting skjer – utført handling kan ikke forandres. Nobelinstituttet ved direktør Lundestad uttrykte sin tilfredshet med politiets oppgaveløsning gjennom å foreslå en minifredspris til politiet. Alle som deltok var like viktige, sivile som uniformerte.

Den røde tråden i min presentasjon - eller moralen om en vil - er at det som fungerer til daglig, fungerer også ved «festlige» anledninger!

Strategisk analyse

Bakgrunn, formål og muligheter

PÅL MELAND

Innledning

Strategisk analyse er en forholdsvis ny disiplin innenfor norsk politi. Fagfeltet har en noe lengre historie innenfor andre samfunnsområder, blant annet innenfor privat sektor. Innenfor norsk politi har nå flere politidistrikter og særorganer ansatt egne strategiske analytikere. I tillegg er det ansatt strategiske analytikere i Politidirektoratet. Fagfeltet deles mellom ulike profesjoner – politiutdannede, samfunnsvitere og flere andre.

I dette innlegget diskuteres bakgrunnen for fremveksten av strategisk analyse innenfor politiet og hva som er formålet med denne type analyse. Deretter rettes blikket framover. Hvilke muligheter finnes for å styrke og forbedre de strategiske analysene som gjøres? Hvilke suksessfaktorer må være tilstede for at strategisk analyse skal kunne implementeres i norsk politi og bli benyttet etter formålet?

Hva er strategisk analyse?

Begrepet strategisk analyse kan best forstås ved å se på dets bestanddeler, det vil si betydningen av ordene strategi og analyse.

En strategi reflekterer beslutninger som er fattet og peker ut veien man må gå for å nå et mål man har satt seg. Strategi innebærer refleksjon, planlegging, målrettethet og langsiktighet.

Analyse handler om å innhente, bearbeide og analysere data. Det innebærer å stille spørsmål som; hvem, hva, hvor, når, hvordan og hvorfor (Bauck jr., 2004). Et fenomen som analyseres brytes ned i sine bestanddeler og studeres i detalj for å gi en større forståelse for og kunnskap om dets helhet.

Hva er så en strategisk analyse? Setter man de to ordene sammen må dette være en analyse som gjøres med et strategisk siktemål. Det finnes flere måter å definere begrepet på, ikke alle er like enkle. La meg forsøke meg med den følgende:

Strategisk analyse handler om å innhente, bearbeide og analysere data om interne og eksterne forhold for å danne et best mulig grunnlag for å fatte beslutninger om nåtidige og fremtidige handlinger/operasjoner.

Innenfor en bedrift kan man tenke seg at slike analyser handler om å gi et best mulig grunnlag for å fatte beslutninger som gagnar bedriftens fremtidsmuligheter, f.eks. om markeds- og konkurransesituasjonen, forbruksmønstre osv.¹

Oversatt til en statlig etat som politiet og med blick på kriminalitetsbildet vil dette bl.a. handle om å gi en analyse av:

- Dagens kriminalitetsbilde
- Samfunnstrekk som kan påvirke kriminaliteten
- Sannsynlig utvikling mht. morgendagens kriminalitet

Dette med tanke på å gjøre politiet best mulig egnet til å møte fremtidens samfunn og de kriminalitetsutfordringene som vil gjøre seg gjeldende der.

Hvorfor trenger man strategisk analyse?

Ingen organisasjon har ubegrenset med ressurser – verken økonomisk, personalmessig eller kunnskapsmessig. Av dette følger at man må forsøke å bruke de tilgjengelige ressurser på best mulig måte.

¹ I en bok som i større grad er rettet mot private bedrifter definerer Reve og Stokke strategisk analyse på følgende måte: «*Strategisk analyse er et hjelpemiddel og et verktøy for systematisk og strukturert identifisering, innsamling, bearbeiding og presentasjon av informasjon, erfaring, intuisjon og kunnskap om bedriftens omgivelser og om dens interne forhold som er av betydning for utvikling, valg og iverksetting av strategi for bedriftens nåværende og fremtidige virksomhet.*» (Reve og Stokke, 1996:9).

Strategisk analyse kan bidra i forhold til å avgjøre:

- Hvilke områder som prioriteres
- Hvilke målsetninger som settes
- Hvilke strategier som utvikles for å nå disse målsetningene

I teorien er det altså slik at strategisk analyse bør være noe man vektlegger i enda sterkere grad dersom man er i en krevende ressursituasjon.

Strategisk og operativ analyse

Det foregår analyser på ulike nivåer i politietaten – fra strategiske analyser til operative analyser. Jeg tilhører dem som mener at strategiske analyser skiller seg fra de operative. Strategiske analyser har et makroperspektiv, mens operative analyser har et mikroperspektiv.

Operative analyser er slik jeg ser det i all hovedsak hendelsesstyrte og retter seg mot enkeltsaker eller et kompleks av saker som har forbindelse med hverandre, eller de kan knytte seg til et konkret objekt (det være seg en person, en gruppe eller et miljø osv). De har et kort tidsperspektiv i den forstand at de er knyttet til en sak som skal løses eller et objekt som følges.

Strategisk analyse har i større grad et fugleperspektiv og ser på forbindelser på et makroplan. Den har et lengre tidsperspektiv enn operativ analyse.

Strategisk og operativ analyse er likevel knyttet til hverandre. Operative analyser fungerer som viktige datakilder i strategiske analyser og kan også lede til at man identifiserer behov for strategisk analyse innenfor et kriminalitetsfelt. Samtidig kan fugleperspektivet som strategiske analyser gir føre til at nye operative analyser blir initiert eller at etablerte operative analyser endrer fokus.

Ulike typer av analyser

Det finnes flere typer av strategiske analyser. La meg ta noen eksempler på analyser som utarbeides i Oslo politidistrikt. Her utarbeides det en rekke ulike typer av analyser:

- Statusrapporter – månedsvís
- Trendrapport – årlig
- Emnerapporter – årlig eller med noen års mellomrom
- Problemanalyser – ved bestilling
- Evalueringer – ved bestilling

Det er gitt en god oversikt over ulike analyseprodukter som lages i Oslo i boken *Analyser av kriminalitet. En innføring i data og metoder i samfunnsvitenskapelige og strategiske kriminalanalyser*, skrevet av Marianne Sætre (2007).

Den månedsvise statusrapporten er en situasjonsrapport som viser utviklingen i anmeldelsesstatistikken siste måned samt hittil i året for den aktuelle måneden, samt utviklingen innenfor oppklaringsprosent, saksbehandlingstid og restanser. Denne rapporten legges hver måned frem for politimesteren og fungerer slik sett som et styringsverktøy og som et korrektiv for politiets innsats.

Trendrapporten er et mer overordnet strategisk dokument og fungerer som en viktig premissleverandør i politidistriktets strategiske planlegging. Denne legges frem for ledelsen hver høst i forbindelse med planleggingen av politidistriktets virksomhet for kommende år.

Emnerapporter benyttes som kunnskapsbase for å beskrive trendene innenfor mer spesifikke kriminalitetsområder. I Oslo lages det slike rapporter som blant annet dekker feltene barne- og ungdomskriminalitet, vold, voldtekt og ran.²

I tillegg lages det problemanalyser og evalueringer etter behov.

Muligheter

Strategisk analyse er fremdeles et relativt nytt fagfelt innenfor norsk politi, og det er således klart at det finnes et forbedringspotensiale. I denne delen vil jeg kort komme inn på noen av disse.

² Eksempler på slike emnerapporter er rapportene *Voldtekt i Oslo 2007* (Grytdal og Meland 2008) og *Ran i Oslo 2008* (Meland og Grytdal, 2009).

Et sterkere fokus på morgendagens kriminalitet

Jeg vil driste meg til å si at analytikere med spesialfelt innenfor strategisk analyse i Norge er gode til å beskrive dagens kriminalitetsbilde, men at vi kan bli flinkere til å se inn «i glasskula» – hvordan blir framtidens kriminalitetsbilde?

Det er ingen lett oppgave å spå om fremtiden. Det er viktig å unngå ren synsing, men samtidig vanskelig å oppnå noe bedre enn det vi kan kalle kvalifisert gjetning. En måte å gjøre dette på er i større grad å arbeide med såkalte scenarioer hvor man på bakgrunn av trekk ved dagens samfunns- og kriminalitetsutvikling diskuterer ulike hypoteser om hva som vil skje videre fremover. Kunnskap om fortid og samtid må ligge til grunn for å kunne gripe hva som vil skje i fremtiden.

For Oslo politidistrikts vedkommende forsøker den strategiske analyse-enheten å ha et særlig blikk rettet mot morgendagens kriminalitet i den generelle trendrapporten som utarbeides hver høst. Det handler om å peke på de formene for kriminalitet som ser ut til å bli de mest aktuelle fremover, eller å peke på nye retninger som allerede etablert kriminalitet tar – f.eks. nye modus operandi, nye aktuelle grupperinger osv.

Et sterkere samarbeid med andre etater

I den grad strategiske analyser handler om å gi et helhetlig bilde av utviklingen innenfor et samfunnsområde og/eller et kriminalitetsområde vil det være en styrke dersom man har et nært samarbeid med relevante aktører utenfor egen etat.

I Oslo politidistrikt er det gode erfaringer med å lage strategiske analyser i nært samarbeid med andre aktører. Et eksempel på dette er innenfor feltet kriminalitetsforebygging blant barn og unge. Gjennom det såkalte SaLTo-samarbeidet (SLT Oslo) har politi og kommune sammen hvert år de siste fem årene utgitt en rapport om trender innenfor barne- og ungdomskriminaliteten i byen.³ Rapportene fokuserer både på kriminaliteten som

³ For eksempel på rapport, se Meland (red.) 2010. *Barne- og ungdomskriminaliteten i Oslo 2010*. Oslo: Oslo kommune og Oslo politidistrikt. Rapporten finnes tilgjengelig elektronisk på www.politi.no (under Oslo politidistrikt) eller på nettsiden www.salto.oslo.no.

begås av unge, samt kriminaliteten unge er offer for. Det at man sammen med samarbeidende etater lager et slikt grunnlagsdokument skaper en helt annen mulighetsstruktur for å fatte strategiske beslutninger, enn om etatene hadde laget et slikt dokument hver for seg.

Erfaringsmessig legger rapporten føringer for politiets og kommunens forebyggende arbeid. Den legges blant annet til grunn når man utarbeider den årlige handlingsplanen innenfor rammen av SaLTo-samarbeidet (SLT Oslo). Dette samarbeidet fungerer meget godt. Det kan selvsagt styrkes ytterligere og liknende samarbeid kan etableres og videreutvikles på flere områder.

I Oslo er det også gjort vellykkede forsøk på å gjøre analyser i nært samarbeid med næringsaktører og private selskaper. Muligheten for denne type av samarbeid bør videreutvikles ytterligere.

Et større regionalt overblikk

Blikket til norsk politi formes i stor grad av hvordan etaten er organisert. De fleste strategiske analyser som er gjort i Norge dekker enten landet som helhet eller det enkelte politidistrikt. Mange fenomener er av en slik art at man kunne tenke seg regionale analyser og samarbeid på tvers av politidistrikter. Et eksempel på et slikt fenomen er mobil vinningskriminalitet. Det finnes flere slike eksempler.

Dersom den strategiske analysefunksjonen var etablert i alle politidistrikter ville det bedre muligheten for samarbeid på tvers av politidistriktene om kriminalitetsutfordringer som er regionale av karakter.

Det finnes noen få eksempler på at analyser gjøres på tvers av distriktene, f.eks. av vinningskriminalitet og gjengstrukturer. Det bør gjøres flere analyser av denne typen og oppfordres til i større grad å tenke regionalt.

Et sterkere samarbeid med analysemiljøer i andre land

Økt kunnskap om samfunnsutviklingen og kriminaliteten i andre land er relevant for å beskrive fremtidens kriminalitetsbilde i Norge. Europeisk integrasjon, felles arbeidsmarked og åpnere grenser gir nye muligheter, men også nye utfordringer. Kriminalitet på tvers av grensene har blitt

aktualisert i kjølvannet av utvidelsene av EU og Schengen-samarbeidet. Et eksempel på dette er det økte fokuset på såkalt mobil vinningskriminalitet.

Globalisering gjør seg gjeldende på stadig flere arenaer, så også innenfor kriminalitetsfeltet. Økt kunnskap om utviklingen i andre deler av verden vil i økende grad være av betydning for å kunne gi en god beskrivelse av trender innenfor kriminaliteten.

Suksessfaktorer for å kunne implementere strategisk analyse

La oss rette blikket litt fremover og stille spørsmålet: Hvilke suksessfaktorer må være tilstede for at strategisk analyse skal kunne implementeres i norsk politi og bli benyttet etter formålet?

Jeg vil fremheve følgende punkter: 1) Forankring i strategisk ledelse, 2) etaten må bli mindre hendelsesstyrt, og 3) utvikle levedyktige og varige miljøer for strategisk analyse.

Forankring i strategisk ledelse

For at strategisk analyse skal kunne implementeres på en vellykket måte i norsk politi kreves en solid forankring i politiledelsen. Jeg vil påstå at strategisk analyse og strategisk ledelse forutsetter hverandre.

Ledelsen må etterspørre og bestille strategiske analyser og sørge for at analysene følges opp på en eller annen måte. Analysene bør være en del av grunnlagsmaterialet for beslutninger som fattes. Likeledes bør de strategiske analysene utføres på en slik måte at de lar seg bruke av ledelsen til å fatte strategiske beslutninger. De bør være brukervennlige, dvs. lette å lese, poengterte og peke i en eller annen retning.

Det vil vanskelig la seg gjøre å implementere strategisk analyse i en organisasjon hvor ledelsen i all hovedsak konsentrerer seg om å styre skuta fra dag til dag og lar seg fange i en hendelsesstyrt syklus. Det må arbeides i etaten for å styrke innslaget av strategisk ledelse. Det må oppfordres til og berømmes dersom man leder som strateg, snarere enn som administrator.

Det er derfor et sunnhetstegn at etaten i disse dager har et fokus på kunnskapsstyrt ledelse og politiarbeid. Strategisk analyse og problemorientert politiarbeid må implementeres både ovenfra via ledelsen og nedenfra gjennom mer fokus på dette i politiutdannelsen.

For å styrke innslaget av strategisk ledelse bør målekriteriene som politidistriktene og særorganene styres etter revideres. Man har i dag relativt gode måleindikatorer i forhold til saksbehandlingen av straffesaker, gjennom oppklaringsprosent og saksbehandlingstid. Det er derimot mangel på gode kriterier for det kriminalitetsforebyggende arbeidet.

Det er heller ikke alt som kan tallfestes. Det er nok utopisk å tenke seg en styring av norske politidistrikter som kun er basert på innrapportering av tall. Ønsker man seg et kunnskapsstyrt politi må man også ha kunnskapsstyrte målekriterier og en kunnskapsstyrt innrapportering av resultater, utfordringer og behov.

Etaten må bli mindre hendelsesstyrt

Implementering av strategisk analyse forutsetter et større fokus på langsiktig forebygging innenfor etaten. Dette er en utfordring i en politihverdag som lett blir svært styrt av hendelsene rundt oss. Politiet har tradisjonelt blitt betegnet som en hendelsesstyrt etat. Samtidig er det en rekke aktører som kan bidra til å trekke politiet ytterligere i hendelsesstyrt retning, f.eks. media og politikere. Media har stor makt i forhold til å sette kriminalitet på dagsorden. Det har spøkefullt vært sagt at skal man oppnå endring i norsk politi eller innenfor norsk kriminalpolitikk burde man satse på en karriere som journalist i en riksavis. Spøk til side: Poenget er at skal man lykkes med de store utfordringene må man våge å tenke langsiktig utover de rent hendelsesstyrte oppgavene.

Det må videre skapes grobunn for analytiske resonnementer. Jeg drister meg til en påstand igjen: Norsk politi er spesialister på tiltak. I forhold til det såkalte «pop-hjulet», som mange vil kjenne igjen fra teorien om problemorientert politiarbeid⁴, synes det for mange unødvendig å gå den

⁴ Se Balchen (2004).

lange og tunge veien om kartlegging og analyse før tiltak iverksettes. Denne higen etter å gå rett på tiltakene mener jeg igjen henger sammen med politiets hendelsesstyrte kultur. En rask løsning på et problem man ikke ennå forstår karakteren av kan likevel virke direkte mot sin hensikt.

Det er lyspunkter her. Jeg synes det i løpet av de senere årene er en bedring på dette området i etaten. Det er likevel fortsatt en lang vei å gå.

Utvikle levedyktige og varige miljøer for strategisk analyse

Skal man lykkes med å implementere strategisk analyse i norsk politi, må det satses på egne fagstillinger og gjerne også utvikling av egne miljøer som arbeider med dette. Norge er langstrakt land, med spredt befolkning. Det ligger en klar utfordring i å kunne dekke hele landet like godt når det gjelder strategiske analyser i politiet. Uten at jeg skal blande meg for sterkt inn i hvordan dette gjøres kunne man enkelte steder tenke seg regionale løsninger. Pr. i dag er det fortsatt mange politidistrikter som ikke har egne fagstillinger/miljøer på dette feltet.

Samarbeidet mellom de som arbeider med strategisk analyse bør også styrkes. Det bør legges til rette for informasjonsutveksling mellom distrikter og særorganer. Det samme gjelder mellom strategiske analysemiljøer i Norge og i andre land, kanskje spesielt de nordiske land.

I rapporten *Politiet mot 2020*, som var sluttrapporten til det såkalte Bemanningsutvalget som så på fremtidens bemannings- og kompetansebehov i etaten, ble betydningen av at politidistriktene er i stand til å lage og bruke strategiske analyse vektlagt:

Strategisk og operativ analyse er grunnlaget for politiets arbeid og bør ligge til grunn for plan- og utviklingsarbeid. (...) Analyser kan, gjennom mer effektiv planlegging, bidra til å sikre en mer kunnskapsbasert og publikumsrettet etat. (...) Prinsippet om kunnskapsstyrt politiarbeid er basert på at distriktene er i stand til å utarbeide og bruke strategiske analyser både i det forebyggende arbeidet og i den direkte kriminalitetsbekjempelsen. (Politidirektoratet, 2008:44-45).

Skal dette realiseres fordrer det at distriktene har tilgang på egen analysekompetanse.

Avslutning

Hvis det er slik at man ønsker et politi som i større grad er kunnskapsstyrt, så må man legge til rette for at etaten er i stand til å hente inn, bearbeide og tolke den informasjonen som behøves for å kunne styre på denne måten. Dette tilsier en sterkere satsning på strategisk analyse.

En satsning på kunnskapsstyrt, forebyggende og problemorientert politiarbeid skal ikke erstatte, men supplere og støtte det hendelsesstyrte arbeidet. Det er nok slik at politiet til en viss grad må være hendelsesstyrt. Straffbare handlinger vil finne sted og må etterforskes. I forhold til dette må det selvsagt være et fortsatt fokus på å oppklare kriminelle handlinger og at straffesaksbehandlingen skal skje innenfor rimelige tidsrammer. På samme måte vil det fortsatt være behov for et politi som sørger for ro og orden etter behov og etterspørsel fra publikum og samarbeidende etater.

Likevel tror jeg det er slik at et politi med større fokus på kunnskapsstyrt, forebyggende og problemorientert politiarbeid vil kunne frigjøre midler fra det hendelsesstyrte arbeidet. Det beste for publikum er at den kriminelle handlingen ikke finner sted, snarere enn at politiet oppklarer forholdet innen rimelig tid etter at det har funnet sted.

Jeg oppfatter norsk politi som en handlekraftig organisasjon. Jeg håper jeg ikke fornærmer noen når jeg sier at den likevel klart har sin styrke på det hendelsesstyrte område. Etaten har fremdeles en vei å gå i forhold til å tenke langsiktig strategisk, samt i forhold til å styrke det kunnskapsstyrte, forebyggende og problemorienterte elementet i organisasjonen.

Til hver og en av dere som er ledere på et eller annet nivå. Sett det strategiske på dagsorden. Tillat dere å tenke inn i fremtiden. Tenk igjennom hva dere kunne tenke dere å oppnå på lang sikt, og ikke la denne tanken bli bedøvd av alle mulige betraktninger om trange budsjetter, tjenestelister osv. Alle organisasjoner har administrative og økonomiske rammer. Det er utopisk å tenke seg en organisasjon uten slike begrensninger. Det må ikke være til hinder for å tenke strategisk. Snarere er det nettopp fordi man ikke har ubegrensede ressurser at langsiktig planlegging og prioriteringer er nødvendig.

Mye av det jeg her har argumentert for har sin klare forankring. Jeg viste tidligere til anbefalingene fra det såkalte Bemanningsutvalget (Politidirektoratet 2008). I *Politiets strategi 2010-2015* (Politidirektoratet, 2009:4) står det følgende under overskriften «Samling om kjerneoppgavene»:

Mål:

- *Konsentrasjon om og utvikling av politiets kriminalitetsforebyggende og kriminalitetsbekjempende oppgaver.*
- *Utvikle gode kriminalitetsanalyser basert på nasjonal og internasjonal informasjon*
- *Utvikle effektive løsninger for bekjempelse av distriktsovergripende og internasjonalt grenseoverskridende kriminalitet*
- *Videreutvikle problemorientert politiarbeid i alle politidistrikter og særorganer*
- *Utvikle effektive samhandlingsløsninger med andre aktører og tjenesteytere*

Det er grunn til å gi sin tilslutning til de punktene som her er nevnt. Dersom dette implementeres vil norsk politi komme styrket ut og være bedre rustet til å møte fremtidens utfordringer.

Litteratur

- Balchen, P. C.** (2004). *Innføring i problemorientert politiarbeid*. Oslo: Politidirektoratet.
- Bauck jr., H. J.** (2004). *Strategisk analyse – kunnskap for å lede*. Oslo: Politidirektoratet.
- Grytdal, V. og Meland, P.** (2008). *Voldtekt i Oslo 2007*. Oslo: Oslo politidistrikt.
- Meland, P.** (red.). (2010). *Barne- og ungdomskriminaliteten i Oslo 2010*. Oslo: Oslo kommune og Oslo politidistrikt.
- Meland, P. og Grytdal, V.** (2009). *Ran i Oslo 2008*. Oslo: Oslo politidistrikt.
- Politidirektoratet** (2007). *Nasjonal strategi for etterretning og analyse*. Oslo: Politidirektoratet.
- Politidirektoratet** (2008). *Politiet mot 2020. Bemannings- og kompetansebehov i politiet*. Oslo: Politidirektoratet.

- Politidirektoratet** (2009). *Politiets strategi 2010-2015*. Oslo: Politidirektoratet.
- Reve, T. og Stokke, P. R.** (1996). *Strategisk analyse. Grunnlaget for praktisk strategiutvikling*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Sætre, M.** (2007). *Analyser av kriminalitet. En innføring i data og metoder i samfunnsvitenskapelige og strategiske kriminalanalyser*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.

Kunnskapsstyrt politiarbeid og samarbeid over distriktsgrensene

TOM ERIK GUTTULSRØD

*«Det er ingen organisasjoner som har ubegrensede økonomiske, personmessige eller kunnskapsmessige ressurser. Derfor er det nødvendig å vurdere hvordan tilgjengelige ressurser kan benyttes best mulig»
(Bauck, 2004).*

Sitatet er hentet fra Politidirektoratets (POD) veileder i strategisk analyse, og begrunner hvorfor politiet skal arbeide kunnskapsstyrt. Det har vært fokus på kunnskapsstyring i en årrekke. Begrepet gjentas i de fleste styringsdokumenter, og det er utarbeidet en egen strategi for etterretning og analyse (Mikkelsen, 2007). Denne artikkelen reiser spørsmålet om det er mulig for politiet å arbeide kunnskapsstyrt i det mange oppfatter som en hendelsesstyrt virkelighet.

Innledningssitatet kan også danne bakteppe for et annet begrep som går igjen i flere av politiets strategidokumenter; nemlig samarbeid. I disse dokumentene forutsettes det at de ulike politidistriktene skal samarbeide om kriminalitetsbekjempelsen (POD, 2009; 2010). På grunn av en knapphet på økonomiske, personmessige og kunnskapsmessige ressurser oppfordres politidistriktene til å samarbeide mer. Dette kan virke fullstendig opplagt, men historien inneholder eksempler på at politisamarbeid ikke alltid har vært like enkelt.

Begrepet politisamarbeid blir først definert og avgrenset. Videre omtales noen eksempler på hvilke signaler som blir gitt, både i form av direktiver og strukturelle tiltak. Det er mulig å betrakte styringssignaler som «oppskrifter» på hvordan underliggende enheter skal innrette seg. Slike

oppskrifter formidles innen en spesiell etat eller bransje, men opphavet ligger ofte andre steder. Oppskriftene kan betraktes som trender som sprer seg globalt (Røvik, 1998). Kan ønsket om mer politisamarbeid være en slik trend?

For at begrep som kunnskapsstyring og samarbeid skal bli noe mer enn fine ord og festtaler må de operasjonaliseres og formidles til hele organisasjonen. Er slike presiseringer egentlig formidlet ut i politiorganisasjonen? Har politiet de forutsetninger som kreves for å arbeide kunnskapsstyrt, og har de en struktur som fremmer samarbeid?

Politidirektoratet har gitt signaler om at de ulike distriktene vil bli fulgt opp på disse områdene. Hvordan kan man måle kunnskapsstyring? I hvilken grad kan man si at samarbeidet mellom distriktene fungerer som det skal? Denne artikkelen tar bl a for seg en modell for evaluering av koordinering, og vurderer om denne har relevans for å vurdere samarbeid innen politietaten (Jacobsen, 2004).

Avslutningsvis gis et eksempel på en case som illustrerer samarbeid mellom to politidistrikt. Denne presentasjonen inkluderer en annen modell (Ry Nielsen & Ry, 2002) som kan anvendes til å sammenligne to organisasjoner.

Kunnskapsstyring vs det hendelsesstyrte

Begrepet kunnskapsstyring har vært omtalt mye innen offentlig forvaltning de siste årene, også i politiet. Det har nærmest blitt et mantra. Det er utgitt flere temahefter fra Politidirektoratet der betydningen av kunnskap fremheves, bl a Nasjonal strategi for etterretning og analyse (Michelsen, 2007), Strategisk analyse – kunnskap for å lede (Bauck, 2004) og Innføring i problemorientert politiarbeid (Balchen, 2004).

Kort oppsummert skal det ligge kunnskap til grunn for de beslutninger som politiet tar. «Den tradisjonelle saksrettede eller operative etterretning, må kompletteres med en strategisk etterretnings- og analysefunksjon for i større grad enn i dag, å kunne forankre politiets arbeid i kunnskap» (Mic-

helsen m fl, 2007). Strategiske analyser skal operasjonaliseres til operative planer og tiltak. Så mye som mulig av den operative tjenesten skal være planlagt på forhånd. Prioritering av ressurser mellom ulike hendelser skal baseres på kunnskap.

I de ovenfor nevnte dokumenter fra Politidirektoratet ligger det ikke noen eksplisitt definisjon av kunnskap slik det inngår i begrepet kunnskapsstyring. Fra heftet om problemorientert politiarbeid (Balchen, 2002) fremgår det at det må fremskaffes kunnskap om kriminalitet og andre utfordringer politiet står overfor. Jerry Ratcliffe (2003) hevder videre at «Intelligence-led policing» må omfatte kunnskap om hvilke metoder eller strategier som effektivt virker kriminalitetsreducerende. I tillegg må en definisjon omfatte kunnskaper om det samfunnet politiet skal arbeide i. Dette er kunnskap om bl a infrastruktur, demografi og kulturforståelse. Selv med god kunnskap om kriminaliteten i et politidistrikt, og god kjennskap til metoder, så må politiet også ha kunnskap om i hvilken kontekst kriminaliteten skjer i. Mangler man kunnskap om f eks demografien i et område, blir neppe metodevalget optimalt.

Spørsmålet er hvilke vilkår kunnskapsstyringen har i politiet. Tradisjonelt har politiets kriminalitetsbekjempelse vært basert på reaktiv innsats. Hele straffesakssystemet legger opp til politiinitiativ først etter at den straffbare handlingen har funnet sted. Dette krever en viss beredskap, og en slik beredskap båndlegger ressurser. Historisk sett har forebyggende tjenester alltid måttet konkurrere om ressursene med den delen av politiet som skal opprettholde en tilstrekkelig beredskap for det som måtte komme til å hende. Og det vil hende noe før eller siden. Alle som har lest politiets døgnlogger kan bekrefte det. Derfor må det oppfattes som helt rasjonelt at man «holder igjen» noen ressurser for de hendelsene som ennå ikke har funnet sted. Noen vil sikkert hevde at også dette er en form for kunnskapsstyring, men som det fremgår av definisjonen nedenfor virker ikke strategien direkte kriminalitetsbekjempende. Den vil redusere omfanget og de negative konsekvensene av hendelsen.

Betydningen og konsekvensen av et kunnskapsstyrt politi krever langt større utredninger enn hva som hittil har funnet sted. Selv om det forelig-

ger analyser, strategier og handlingsplaner så er det ikke sikkert at disse blir fulgt opp. Forskning på offentlige ansatte i USA (Lipsky, 1980) og på politiet i Sverige (Ekman, 2004) tyder på at ansatte selv tolker hvilke mål de skal arbeide mot. Kunnskapsstyring krever ikke bare *kunnskap* men også *styring*. Dette stiller store krav til politiets ledere på alle nivåer.

I den videre drøftingen av begrepet kunnskapsstyring av politiet, legger jeg følgende definisjon til grunn: «Kunnskapsstyrt politiarbeid er en modell for politiledelse, som omfatter kunnskap om; 1) kriminelle og årsaker til kriminalitet, 2) ulike metoder for å redusere kriminalitet og øke tryggheten i samfunnet, 3) infrastruktur, demografiske forhold, kulturforståelse samt 4) styringsverktøy for å iverksette tiltakene i politiorganisasjonen.»

Det er flere eksempler på at kunnskap ikke har forbygget eller forhindret alvorlig kriminalitet. Årsakene til kriminalitet eller kriminelle fenomen er så komplekse at det ikke er mulig å fastsette eksakt tid og sted for hendelsene. En slik alvorlig hendelse var NOKAS ranet i Stavanger i 2004. Her hadde politiet indikasjoner på at noen planla et grovt ran, men de hadde relativt kort tid til å undersøke opplysningene. En annen alvorlig hendelse var skytingen i Oslos gjengmiljø på Aker Brygge i 2006. Politiet hadde hatt kunnskap om den bakenforliggende konflikten i en årrekke, og mange alvorlige skyteepisoder hadde allerede funnet sted. Begge hendelsene førte til massive politiinnsatser som involverte flere politidistrikter. I en avisartikkel den 21. mai 2007 reises spørsmålet om politiet er i stand til å forbygge alvorlige hendelser. Journalist Kjetil Kolsrud i Aftenposten kommenterte Oslo-politiets egen spesialseksjon som var sterkt involvert i begge hendelsene: «Paradokset som står tilbake, er likevel dette: Seksjon for organisert kriminalitet var ment å ta fenomener, for å komme i forkant av hendelsene. Likevel var det *enkelthendelsene* på henholdsvis Domkirkeplassen i Stavanger og på Aker Brygge som gjorde det mulig å få tatt det store løftet.» (Kolsrud, 2007). En rekke mindre hendelser (og informasjon) angir en trend og *synliggjør* et behov for mottiltak. En enkelt alvorlig hendelse *krever* umiddelbar reaksjon.

På tross av dette paradokset hersker det liten tvil om at kunnskapsstyring har og vil ha en svært viktig rolle i norsk politi. Spørsmålet en kan

stille seg er om politiet er gode nok på å omsette denne kunnskapen til praktisk handling. Caset som avslutter denne artikkelen illustrerer betydningen av at et politidistrikt har gode etterretninger i forkant av en hendelse.

Politisamarbeid

Et annet begrep som stadig oftere nevnes er samarbeid innad i politiet. Det kan virke som fullstendig opplagt at politiet skal samarbeide. Allikevel finner Politidirektoratet det nødvendig å presisere dette i sine styringsdokumenter (Plan- og rammeskrivet og Disponeringsskrivet, 2010). Resten av denne artikkelen vil hovedsakelig dreie seg om politisamarbeid.

Definisjon og avgrensning

Med politisamarbeid menes her ulike former for kommunikasjon og handlinger der det er hensiktsmessig at ansvaret eller de faktiske oppgavene fordeles mellom to eller flere politidistrikt (eller særorgan). Tverretattlig samarbeid mellom ulike offentlige etater, f.eks. politiet og barnevernet holdes utenfor drøftingen. Et annet område som ligger tett opp til temaet, er internasjonalt politisamarbeid. Dette har mye til felles med samarbeid mellom flere politidistrikt, men siden de involverte parter er avhengige av ulike nasjonale myndigheter med respektiv lovgivning, holdes dette tema utenfor. Noen typer samarbeid f.eks. innen Europol eller Norden er regulert av konvensjoner eller avtaler som forplikter hvert enkelt land som deltar. Den samarbeidsformen som er tema i denne artikkelen, er i hovedsak ikke lovpålagt. Loven gir adgang for politidistriktene å samarbeide, men ikke noe pålegg. Fokus rettes mot de beslutninger som fører til frivillige samarbeidshandlinger. Samarbeid innen landets grenser er basert på likeverdige parter, som har de samme overordnede myndigheter, deler de samme ressurser og som arbeider innenfor de samme rettslige rammer.

Som nevnt ovenfor kan det nesten virke unødvendig å bruke tid på å behandle et slikt tema. Gevinstene ved å samarbeide fremstår som opplagt

for de fleste (hvis de blir spurt); dele informasjon, utnytte økonomiske og kunnskapsmessige ressurser bedre, og prøve å oppnå synergieffekter er trolig svar en ville fått. Allikevel har det vist seg nødvendig for Politidirektoratet å påpeke betydningen av å samarbeide. Et grunnleggende spørsmål er om man kan se på samarbeid som en rasjonell handling. Eller sagt på annen måte; - er det irrasjonelt å ikke bidra til et samarbeide?

«Å være rasjonell er ut fra de kunnskapene man har, å velge de midler som sikrest leder til det mål man har stilt seg» (Thurén, 2009). Skal man oppfatte samarbeid om noe som rasjonelt, må partene derfor ha en felles målsetting.

Full enighet om målsettinger og strategier er ingen selvfølge. Doktoravhandlingen til den svenske politimannen Gunnar Ekman viste at det ikke alltid var strategiplanene som var styrende for politiets operative virksomhet (Ekman, 2004). Forutsetningen for at to eller flere parter skal se på et forpliktende samarbeide som rasjonelt, er at de deler en felles målsetting.

Hvis et politidistrikt har store problemer med mobile vinningskriminelle og nabodistriktet ikke opplever det samme problemet, så er det ikke sikkert de deler en felles målsetting om å bekjempe mobil vinningskriminalitet. Hvis begge parter ser på oppgaven de skal løse i fellesskap som et viktig mål, er en forutsetning for å lykkes med samarbeidet tilstede.

Mindre organisatoriske enheter, (f eks små kommuner) opplever et press om å slå seg sammen til større enheter. Et slikt press kan i mange tilfeller oppmuntre til mer samarbeid, og da oppstår det interregionale ordninger som utfører f eks kommunale brantjenester, renovasjon og lignende. På denne måten brukes samarbeid som en beskyttelse mot uønskede strukturelle endringer. I politiet finnes det ikke noe organisatorisk nivå mellom Politidirektoratet og politidistriktene. Uttalelser fra politidirektøren da hun leverte Driftanalysen i april 2010, ga klare signaler om at noen politidistrikt er for små til å løse oppgavene sine på egenhånd. I den grad politidistriktene ikke ønsker nye sammenslåinger, kommer de til å vurdere om de skal inngå mer forpliktende samarbeidsordninger. Begrunnelsen vil sannsynligvis være kompetanse- eller ressursmangler. Det stilles stadig større krav til spe-

sialkompetanse i politidistriktene, bl a innen området etterforskning av seksuelle overgrep. Hvis det er nødvendig å etablere spesialteam, så kan dette gjøres i fellesskap mellom to eller flere distrikter.

Utviklingstrekk

I tillegg til signalene om å etablere faste samarbeidsordninger mellom politidistriktene, blir det gitt sterke føringer om at politidistriktene må bli bedre på å samarbeide i konkrete straffesaker. Plan- og rammeskrevet og Disponeringsskrevet er Politidirektoratets årlige skriftlige ordre til politimestrene. I årets (2010) Plan- og rammeskrev finnes bl a følgende formuleringer: «(...) Videre er en styrking av samarbeidet mellom politidistriktene og mellom politidistriktene og særorgan viktig for å oppnå gode resultater. (...) Videre vil tilsynet i 2010 blant annet fokusere på politidistriktenes samarbeid om bekjempelsen av grenseoverskridende kriminalitet» (POD, 2009).

Årets Disponeringsskriv inneholder i tillegg signaler om økonomisk belønning til de distrikter som påtar seg ansvar for felles utfordringer: «For å sikre bedre organisering og koordinering av bekjempelsen av organisert grenseoverskridende kriminalitet, vil Politidirektoratet inneværende år avsette midler som vil kunne fordeles til politidistrikt som tar ansvar for etterforskning av slik kriminalitet.» (POD, 2010)

Det har kommet tilsvarende signaler fra politidirektoratet i flere år, men disse har vært særlig intensive i 2010. Dette gjelder spesielt punktet om at POD i år vil føre tilsyn med politidistriktenes samarbeid om bekjempelse av grenseoverskridende kriminalitet.

Hvordan oppfatter så politietaten slike signaler? Begrepene samarbeid og koordinering gir nesten utelukkende positive assosiasjoner (Repstad, 2004). Men som nevnt ovenfor, så behøver man ikke se på samarbeid som noe rasjonelt. Det finnes historier fra 1970- og 1980-årene om lensmenn som «forsvarte» sitt territorium, og ikke ønsket at polititjenestemenn fra politikammeret eller nabodistriktet skulle foreta tjenestehandlinger i lensmannsdistriktet. Dette til tross for at politiet ble en statlig institusjon i 1936, og at polititjenestemenn har politimyndighet i hele kongeriket.

Hvorvidt dette dreide seg om en sterk sjølråderett eller andre grunner, er det vanskelig å fastslå.

Det finnes selvsagt en rekke eksempler gjennom historien om vellykkede samarbeid i politi- og lensmannsetaten. De signalene som kommer i dag, er allikevel en pekepinn om kursendring. Tidligere så man på samarbeid som en frivilling handling. Når signalene blir sterkere, oppfattes det mer som et pålegg fra overordnet myndighet. Mens samarbeidet tidligere var motivert av fokus på resultater og bruk av personlige kontakter, skjer det nå en dreining over mot prosesser og mot mer institusjonaliserte løsninger. Personlige kontakter er, og vil fortsatt være, viktig for samarbeid i politiet, men stadig flere politidistrikt og særorgan oppretter funksjoner eller enheter som grensesnitt mot omverdenen. Disse kalles desk- eller koordineringsenheter. De ivaretar i tillegg ofte det tverretatlige samarbeidet politiet har med bl a tollvesenet.

Erkjennelsen av at organisasjoner er åpne systemer som mer eller mindre er løst koblet med andre åpne systemer, har blitt sterkere i politiet. Mange politiledere har gjennomgått ledertrening, der dette er et viktig organisasjonsteoretisk poeng. Ytterligere skoling vil bidra til at flere av politiets ledere ser på kriminalitetsbekjempelse som en helhetlig prosess på tvers av distriktsgrenser.

Ledelsen av politiet som kriminalitetsbekjempende myndighet er delt mellom Politidirektoratet og Riksadvokaten. Mens de generelle signalene fra POD om å bedre samarbeidet på området organisert kriminalitet, har Riksadvokatens innspill ofte kommet i ettertid. Han nedsatte bl a en arbeidsgruppe som i 2009 kom med sterk kritikk av politidistriktene for deres håndtering av de såkalte «Lommemannsakene» (Ørn, 2009).

Av andre strukturelle tiltak som har fremmet samarbeid mellom politidistriktene kan man nevne den såkalte ROK ordningen (Rådet for samordnet bekjempelse av Organisert Kriminalitet). Hvis et politidistrikt samarbeidet med et eller flere politidistrikt om konkrete straffesaker innen området organisert kriminalitet, kunne de søke om personnlig og/eller økonomisk bistand. Ordningen er i dag avvirket, og erstattet av en tilsvarende støtteordning.

Politisamarbeid som trend

Alle organisasjoner påvirkes av impulser fra omverdenen om hvordan man best bør organisere virksomheten for å fremme effektivitet. Slike impulser kalles organisasjonsoppskrifter, og kan ha global utbredelse. (Røvik, 1998). Enkelte oppskrifter spres raskt, og de kan betegnes som trender. Hvis det er slik at fokuset på samarbeid har økt de siste årene, så er det trekk som kjennetegner en slik trend. Hvorvidt ønsket om mer samarbeid mellom virksomheter kan regnes for en fullverdig organisasjonsoppskrift er diskutabelt. Ofte inneholder de mer substansielle egenskaper som f eks arbeidsdeling, ansvarsfordeling, valg av verdier osv. Målstyring og total kvalitetsledelse regnes som slike globale trender. Det er allikevel interessant å velge å se på økt samarbeid innad i politiet (og andre offentlige virksomheter) som en trend, eventuelt som del av en større trend.

Ved å velge dette perspektivet, blir det mulig å analysere begrepet, sammenligne ulike organisasjoner og vurdere effekter av iverksatte tiltak. Trender er som moter som oppstår et sted, som spres via ulike kanaler, adopteres, oversettes, implementeres, benyttes og til slutt avvikles. Hvis fokus på økt samarbeid er en trend i tiden, så formidles samarbeidstankene via formidlere. For politietatens del viser eksemplene ovenfor at det er Politidirektoratet som formidler idéene videre til politidistriktene. Hvem som har påvirket de ansatte i POD er uvisst, men signalene de formidler harmonerer i stor grad med innholdet i «Plattform for ledelse i staten», som er utgitt av Fornyings- og Administrasjonsdepartementet (FAD, 2008). Et av fokusområdene for ledelse i staten skal nettopp være Samarbeid og samordning. Forventninger til ledere i staten er klare: «Ledere i staten avklarer ansvarlinjer, oppgavefordeling og kommunikasjonsformer slik at det fremmer samarbeidet og sikrer hensiktsmessig samordning»(ibid). Staten skal som arbeidsgiver bidra til bedre samarbeidsprosesser:

«Staten vil utnytte og forbedre de samordningsmekanismene som finnes innenfor statsforvaltningen og stimulere til å anvende nye metoder for samhandling internt i virksomhetene og mellom ulike deler av forvaltning-

gen. Forvaltningen skal preges av en løsningsorientert samarbeidskultur og felles lagånd» (ibid).

I Strategiplan for Toll- og avgiftsetaten finner man igjen mange av de samme idéene, spesielt med tanke på eksternt samarbeid. Etaten skal være en «aktiv samarbeidspartner nasjonalt og internasjonalt. På grensen utfører toll- og avgiftsetaten ikke bare egne oppgaver, men også oppgaver for mer enn 20 andre myndigheter. Dette gir effektiv ressursutnyttelse (...)» (TAD, 2010)

En teori kan altså være at idéene om samarbeid spres fra den statlige sentralforvaltningen ut til de forskjellige statlige virksomheter. Det skal allikevel ikke utelukkes at idéene om samarbeid spres fra en annen, kanskje internasjonal kilde, og at de mottas samtidig både av sentralforvaltningen og underliggende etater.

Hvis ikke en trend eller organisasjonsoppskrift er helt klart definert hos avsender vil den måtte oversettes til organisasjonens egne forhold. Denne tolknings og implementeringsprosessen vil føre til at idéene oppfattes og anvendes forskjellige i de ulike virksomheter som tar de i bruk. «Innreisen (av oppskrifter og idéer) er en kritisk fase i en oppskrifts spredningsforløp, dels fordi organisasjoner kan overse oppskrifter, og kan la være å adoptere, dels fordi populære oppskrifter kan komme til å endre form og innhold gjennom organisasjonsinterne tolknings- og oversettelsesprosesser.» (Røvik, 1998)

I boken *Trender og translasjoner – idéer som former det 21. århundrets organisasjon* går Kjell Arne Røvik dypere inn i de prosessene som foregår når idéer spres mellom organisasjoner (Røvik, 2007). Når en idé går fra en organisasjon og inn i en annen, foregår det en kontekstualisering dersom idéen aksepteres i organisasjonen. Idéene omformes fra teori til praksis. Det er jo dette som er intensjonen med statlige myndigheters oppfordringer om økt samarbeid og samordning.

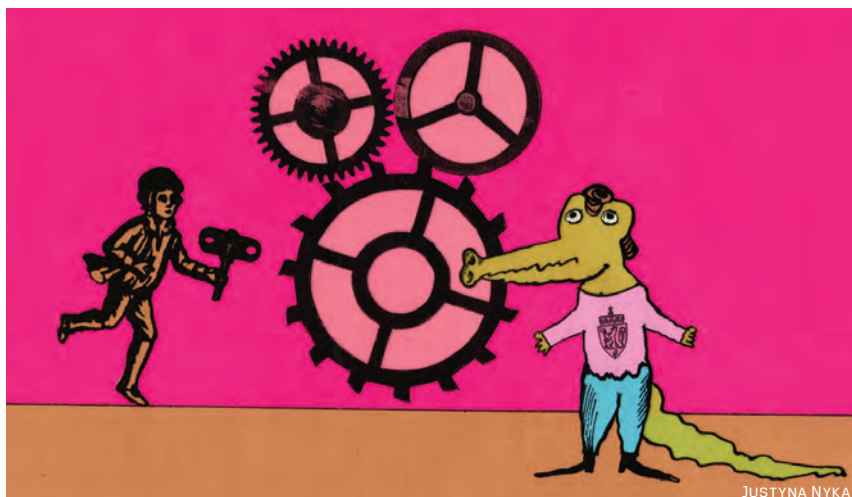
Røvik hevder at bildet av en hierarkisk modell der ledelsen tar i mot en idé, og sprer den nedover i organisasjonen, utfordres av andre forklaringer. En forklaring er at det finnes mange arenaer der medarbeidere på flere nivå deltar. På disse arenaene (kurs, faglige forum, seminar etc) spres idéer i form av forelesninger der medarbeidere fra flere organisasjoner deltar (ibid). Innenfor politiet finnes en rekke slike faglige fora. De fleste fagområder omfattes av

slike arenaer. Noen er i regi av arbeidsgiver som f eks Kripes Etterrettingskonferanse, mens andre er drevet av engasjerte medarbeidere, som f eks Norsk Narkotikapolitiforening og deres årlige Utdanningskonferanse.

All den tid idéene oversettes i ulike kontekster og av ulike aktører, vil kontekstualiseringen nødvendigvis bli forskjellig. Røvik gir eksempler på at også en idé kan oversettes forskjellig innen en og samme virksomhet (kvalitetssikring innen et svensk sykehus). Ser man derfor på idéen om økt samarbeid mellom politidistriktene som en slik trend, er det derfor en risiko for at ulike politidistrikt tolker idéen ulikt, og iversetter tiltak som kanskje ikke harmonerer med hvordan andre politidistrikt oppfatter idéen. I denne fasen finnes det også en fare for at de ulike politidistriktene vektlegger betydningen av samarbeidsidéen ulikt. Under punktet nedenfor om forutsetningene for vellykkede samarbeid, så kan dette punktet være avgjørende.

Forutsetninger for vellykkede samarbeid

Med muligheten for at politidistriktene oppfatter tanken om samarbeid ulikt, så kan nettopp harmonisering og felles forståelse av samarbeidstanken være en nøkkelfaktor. For å illustrere dette kan man tenke seg det norske politiet som en stor maskin. Denne maskinen er effektiv hvis den er satt sammen på en optimal måte.

I en maskin finnes det mange deler som har ulike funksjoner. Noen av delene, f eks tannhjul som griper inn i andre tannhjul, utgjør en funksjon som er ønskelig. Tannhjulets funksjon innebærer en forventning om at det finnes et annet tannhjul som har de riktige egenskapene. Tannhjulene bør helst være nøyte tilpasset hverandre. Hvis de ikke har riktig utforming og riktige dimensjoner, vil de ikke fungere optimalt, og i verste fall vil ikke maskinen fungere i det hele tatt.

Overføres denne metaforen til politiet, så kan man tenke seg følgende situasjon. Hvis det finnes et potensial for samarbeid mellom to politidistrikt, så må noen forutsetninger være tilstede. Det må være funksjoner i begge distrikt som er i stand til å samarbeide. Hvis det ene distriktet har en høy grad av spesialisering, en egen seksjon eller avsnitt som arbeider med mobile vinningskriminelle, så utvikles over tid en særegen arbeidsform. Man utvikler kunnskap og rutiner om hvordan man best skal arbeide med dette arbeidsfeltet. Skal man samarbeide med andre distrikt, forventer man kanskje at de har den samme kunnskapen, og kjenner de samme rutinene. Hvis det andre distriktet i større grad er basert på en organisering av kunnskapen rundt politigeneralisten, så er det ikke sikkert at samarbeidet vil fungere. Politigeneralisten arbeider kanskje i en skiftordning både med etterforskning og ordenstjeneste. Skifttjeneste medfører fritid og vedkommende har kanskje fri når etterforskerne på spesialseksjonen normalt er på jobb. Hvis et politidistrikt ønsker å spåne på et objekt som befinner seg i et annet politidistrikt og tar initiativ til et samarbeid, forutsetter det som et minimum at det andre distriktet har 1) kompetente tjenestemenn og 2) egne kjøretøy for å utføre spaningsoppdraget.

Politidistriktene er organisert på ulike måter, og har gjort ulike prioriteringer om hvordan de benytter de tilgjengelige ressursene. Dette gjelder spesielt innen området etterforskning og etterretning. I forbindelse med Politireformen ble det gitt føringer om organisering og styring av ordens-tjenesten. Det skulle opprettes en felles operasjons- og sambandsentral i hvert distrikt som skulle styre og koordinere den operative virksomheten. Standardiserte krav til opplæring av innsattpersonell med regelmessig vedlikeholdstrening sammen med standard utstyr (våpen og verneutstyr)

og felles ordreverk, har ført til mange eksempler der politiet fra flere politidistrikt samarbeider om å utføre store og kompliserte operasjoner. Et ferskt eksempel på dette er politiinnsatsen i Oslo under overrekkelsen av Nobels fredspris i 2009 til USA's president Barack Obama.

En forutsetning for samarbeid mellom politidistriktene om kriminalitetsbekjempelse, er at kunnskap og etterretningsinformasjon formidles over distriktsgrensene. I en erkjennelse av at kriminaliteten nå er grenseoverskridende fikk Politidirektoratet utarbeidet en Nasjonal strategi for etterretning og analyse (Mikkelsen et al., 2007) Fra forordet til politidirektøren siteres «Klare rutiner og prosedyrer for innhenting, analyse, og formidling av informasjon og kunnskap, er derfor av sentral betydning for oppgaveløsningen. Den nasjonale strategien for etterretning og analyse er med på å danne rammen for politiets kunnskapsbaserte virksomhet. Strategien klargjør formål, ansvar, organisering og retningslinjer for etterretnings- og analysearbeidet i politiet» (ibid).

Nettopp beskrivelsen av ansvar og organisering er viktig for informasjonsformidlingen. Strategien anbefaler at det skal være etterretnings- og analyseenheter ved alle landets politidistrikt og særorgan. Videre sier den at dette skal være en spesialfunksjon, og at de som arbeider der skjermes fra andre politioppgaver. Strategien definerer fire nivåer for informasjonsutveksling; - politidistriktene lokalt, et regionalt nivå, et nasjonalt nivå og et overordnet nivå. De ulike nivåene har hvert sitt definerte ansvar for forskjellige oppgaver.

Denne strategien foreskriver helt konkret hvordan hver enkelt organisasjon bør innrette seg for å samhandle best mulig internt og eksternt. Disse retningslinjene bereder grunnen for å lykkes med felles, grenseoverskridende utfordringer. Rapporten avsluttes med et forslag om å utarbeide en konkret plan for implementering. Som nevnt i innledningen vil Politidirektoratet i 2010 føre tilsyn med om politidistriktene har innrettet seg etter denne strategien. Det er grunn til å tro at disse retningslinjene vil virke positivt på informasjonsutveksling mellom politidistriktene i fremtiden, og således vil også forutsetninger for samarbeid bli bedre.

Kan samarbeid måles?

Blir det iverksatt tiltak for å fremme samarbeid mellom politidistriktene, vil det være interessant å undersøke effekten av dem. Hvilke tiltak virker, og hvilke virker ikke? Det må stilles krav til målemetoder, spesielt når det handler om måling av effekter etter implementering av nasjonale strategier. På samme måte som det var behov for felles forståelse av idéene om samarbeid, må det være en felles forståelse av målemetodene. Slike undersøkelser bør derfor baseres på samfunnsvitenskapelig metode med de vanlige krav som stiller til å bevise årsakssammenheng. Her må 1) tiltaket introduseres før effekten inntreffer, og 2) andre påvirkningsfaktorer må elimineres. Kravet om samvariasjon, nemlig rekkefølgen av årsak/virkning (Jacobsen 2005) er det enkleste å påvise, mens det andre kravet om eliminering av andre faktorer kan være vanskelig å fastslå.

Ta følgende eksempel på måling av samarbeid. Politidirektoratet tar i januar initiativet til regionale etterretningsmøter for politidistriktene, der det stilles krav om fremlegging av konkrete samarbeidsprosjekt. Ved utløpet av året evaluerer man ordningen, og finner at politidistriktene har 40% flere samarbeidsprosjekt enn hva de hadde året før. Det er nærliggende å konkludere med at det var direktoratets initiativ til standardiserte regionale møter som var utslagsgivende, men det er ikke tilstrekkelig for å fastslå kausal sammenheng. Evalueringen må også vurdere (og ekskludere) andre aktuelle påvirkningsfaktorer, som f.eks budsjettssituasjonen, kriminalitetsbildet, medias fokusering på problemområdet etc. Erfaringer med evalueringer etter iverksatte tiltak, er ofte av den en-dimensjonale arten. I disse dager diskuteres det i media hvilken effekt reduserte skjenketider har på voldskriminaliteten. Debatten slipper sjelden til andre forklaringer på endringer i voldskriminaliteten enn skjenketiden. Når man vet at årsakene til at kriminalitet skjer kan være sammensatte og kompliserte, så blir det for snevert å kun basere debatten på økt eller redusert skjenketid.

Dag Ingvar Jacobsen (2004) skriver i boken *Dugnadsånd og forsvarsverker* (Repstad, 2004) om «Hvordan måle koordinering»? Boken, og det

caset som Jacobsen benytter, handler om tverretattlig samarbeid. Allikevel kan idéen om måling av koordinering (og samarbeid) benyttes på ulike organisasjoner innen samme etat, f eks i politiet. Jacobsen påpeker det paradoksale i at ropet om mer samarbeid begrunnes i en mer effektiv ressursutnyttelse. Samtidig blir ikke samarbeidsinnholdet definert og kostnadene med samarbeid blir ikke vurdert. Jacobsen hadde tidligere undersøkt offentlige utredninger og skriver: «...det var ingen, eller mangelfull definisjon av begrepet samarbeid, intet innholdsmessig skille mellom begrepene koordinering, samordning og samarbeid, og ingen påpeking av de kostnadene som er forbundet med samarbeid.» (ibid.)

Artikkelen til Jacobsen legger til grunn at samarbeid kan måles, og forskriver i bunn og grunn samfunnsvitenskapelig metode med fire-felts figurer, kvantitative og kvalitative metoder, objektive og subjektive tilnæringer osv. Dette er kjente tilnæringsmetoder innenfor samfunnsvitenskapen, og jeg går ikke nærmere inn på metodene her, bortsett fra å nevne et konkret eksempel. Kripos koordinerte i 2009 et større etterforskningsprosjekt. De ledet den operative innsatsen mot et nettverk av mobile kriminelle som var kommet inn i landet. Det var grunn til å tro at de ville begå alvorlig kriminalitet mens de var her, og store ressurser ble satt inn for å avdekke og avverge en uønsket hendelse. Kripos hadde ikke tilstrekkelig med egne ressurser og involverte derfor 5-6 politidistrikt og ulike spesialenheter. Det var ikke tid til omfattende planlegging og arbeidet var ekstremt intensivt. Saken fikk sin slutt etter pågrepelser og fengslinger. I etterkant inviterte Kripos de berørte parter til et innledende evalueringsmøte (kvalitative tilbakemeldinger), deretter sendte de ut en elektronisk spørreundersøkelse til de som hadde vært med (både kvantitative data og kvalitative svar) for til slutt å innkalle til et evalueringsmøte der resultatene ble lagt frem.

Dette var en prosess etter en konkret sak, og den ble gjennomført som en evaluering. Den var imidlertid også en måling av det operative samarbeidet som hadde funnet sted. Tilsvarende prosesser kan kjøres regelmessig mellom politidistrikter der man forventer at samarbeid skal finne sted. Resultatene kan formidles til ledere, og til de ulike samarbeidspartnere.

Konklusjonen må være at måling og evaluering av samarbeidsprosesser bør skje rutinemessig, og at det finnes egnede verktøy for å sikre seg slik kunnskap. En annen poeng er at måling og evaluering bidrar til refleksjon over det arbeidet som gjøres, og at det kan virke positivt i forhold til organisasjonenes evne til å lære.

Et praktisk case basert på kunnskap og samarbeid

Dette var en stor narkotikasak der det innledningsvis oppsto et samarbeid mellom Østfold og Rogaland politidistrikter. Senere ble samarbeidet utvidet til å gjelde politi- og påtalemyndigheten i Nederland.

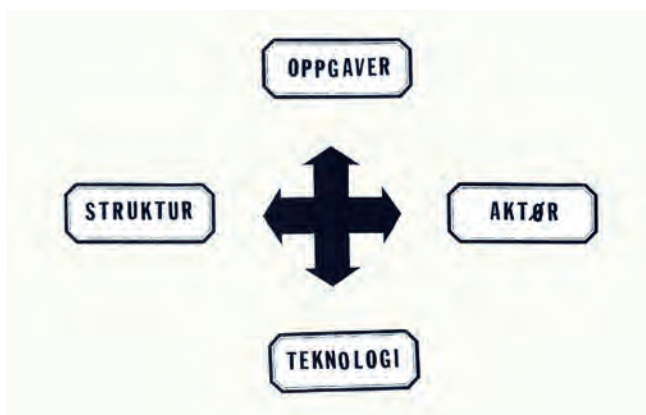
«En stor varebil kjørte i 2009 fra Nederland med en ung mann bak rattet. Tollvesenet på Svinesund fant et større parti narkotika skjult i bilen (51 kg amf og 62 kg cannabis). Politiet i Østfold startet etterforskning. Mannen benektet kjennskap til stoffet, men politiet beslagla bil, mobiltelefon og en lapp med et stedsnavn i Stavanger. Samme dag fraktet politiet bilen til Stavanger, holdt mottakerne «varme» med SMS sendt fra kurerens mobiltelefon og politiet i Rogaland pågrep neste dag flere norske og nederlandske bakmenn. Saken fikk stor presse-omtale, flere norske personer ble pågrepet i MC miljøene ble pågrepet i ettertid. En ransaking hos bakmenn i Nederland avdekket senere en cannabisplantasje.»

Politiet anså at de oppnådde gode resultater, og var i ettertid fornøyd med samarbeidet. Det interessante er hvordan usikkerheten i oppstarten ble håndtert. Hva var det som gjorde at det oppsto et samarbeide? Stikkordsmessig kan en nevne:

- Hvem skal man samarbeide med (politidistrikt)?
- Hva skal man samarbeide om (avtale om etterforskning)?
- Hvilke ressurser skal inngå?
- Oppgavefordeling
- Finansiering av etterforskningen
- Usikkerhet om resultatet
- Beslutningen (tidspunkt, forankring, konsekvenser)?

Disse spørsmålene må politidistriktene ofte ta stilling til i løpet av få timer. Det er ikke alltid mulig gi noen konkrete svar. Til det hersker det for stor usikkerhet om utfallet av den aktuelle hendelsen. Når man skal ta en beslutning som har så store konsekvenser, er det uheldig med for mye usikkerhet. Det interessante er derfor om hva det var som bidro til at Rogaland politidistrikt allikevel påtok seg et ansvar i denne saken?

Noen momenter kan nevnes her: Rogaland politidistrikt hadde på forhånd etterretningsinformasjon om et konkret narkotikamiljø (*kunnskap*). De hadde kapasitet i form av *ressurser* og *kompetanse* og de hadde *erfaringer* med slike samarbeidsprosjekt fra tidligere. Videre hadde de mulighet for å sikre *økonomien* gjennom ROK-finansierte prosjekt og de var organisert på en måte som gjorde det mulig å ta slike utfordringer. De hadde ikke minst tilstrekkelig *vilje* til å gå løs på en lengre etterforskning.

FIGUR 1.
ILLUSTRASJON
AV JUSTYNA NYKA

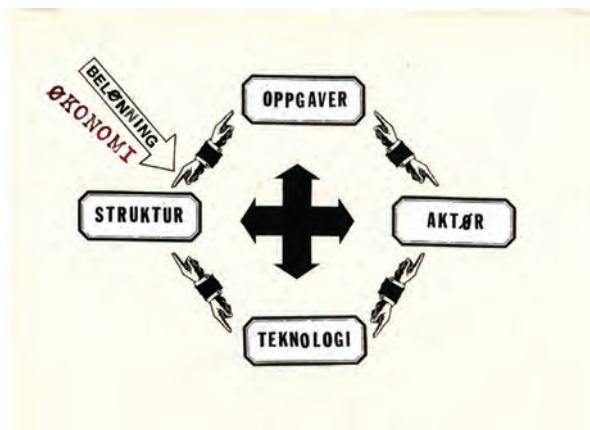
Hvordan kan disse faktorene ordnes i en teoretisk modell? Jeg tar utgangspunkt i en organisasjonsmodell (figur 1), nemlig den enkle Leavitt modellen (Ry Nielsen, 2002). Ved å bruke teoretiske modeller blir det mulig å analysere de ulike faktorene som må være tilstede for at et samarbeide skal fungere i denne type saker. Modellene kan også benyttes til å sammenligne organisasjoner (ibid). Hva var det som gjorde at Rogaland politidistrikt påtok seg oppgaven med å etterforske narkotikasaken?

FIGUR 2.
ILLUSTRASJON
AV JUSTYNA NYKA

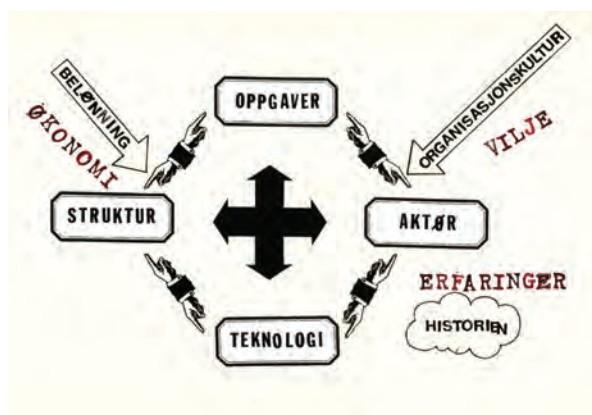
Den beslutningen de fattet, påvirket hvilke oppgaver de påtok seg. Vi ser av modellen at strukturen påvirker oppgaveutførelsen. Her vil f eks arbeidsdeling og spesialisering slå inn. Aktørene er de som arbeider med denne type saker i Rogaland, og den kompetanse de har. Teknologien er de metodene og verktøy rogalendingene benytter. Vi ser videre at disse tre faktorene ikke bare påvirker oppgavene, men også hverandre.

De forklaringene som jeg påsto kunne ha betydning kan knyttes til tre av variablene i modellen. Kompetanse og ressurser har både en kobling mot aktørene og mot de verktøy/metoder som de benytter (figur 2). F eks må en spaner (aktør) ha en spaningsbil (teknologisk ressurs), men han må også ha

FIGUR 3.
ILLUSTRASJON
AV JUSTYNA NYKA

kompetanse til å spane (teknologi metode) med en spaningsbil. På figur 3 fjernes de andre begrepene og belønningssystemer legges til. Ofte knyttes belønningssystemer på interne ordninger, men i dette tilfellet er det en økonomisk tilførsel fra omverdenen. Belønningssystemer inngår i det Ry Nielsen og Ry (2002) kaller den utvidede Leavitt-Ry modellen (figur 3).

FIGUR 4.
ILLUSTRASJON
AV JUSTYNA NYKA

På samme måte som belønningssystemene, påvirker også kulturen oppgaveutførelsen. Vilje til å stå løpet helt ut kan være et kjennetegn på kultur. Som et baketeppeligger historien og de erfaringer man har gjort tidligere (figur 4). Dette preger også en organisasjonen og de valg den gjør. Det kan hevdes at det ofte oppstår en polarisering mellom det kunnskapsstyrte og det hendelsesstyrte. Dette caset er i innledningen et eksempel på det hendelsesstyrte. Politiet i verken Østfold eller Rogaland visste at det ville komme et slikt beslag.

Men Rogaland hadde ervervet kunnskap om et narkotikamiljø i forkant, og de var i tillegg i stand til å håndtere det hendelsesstyrte på en optimal måte. Derfor hevder jeg at det kunnskapsstyrte gjorde Rogaland i stand til å håndtere det hendelsesstyrte. Samarbeidet i denne saken innebar ikke noen omfattende koordinering. Bidraget fra Østfold var viktigst i startfasen, og ble senere trappet ned. Det var Rogaland som fikk ansvaret for å slutføre saken. Hadde politiet i Rogaland takket nei til samarbeid, ville man kun stått tilbake med en tiltale mot kurer. Resten av det organi-

serte narkotikamiljøet i Rogaland og Nederland ville fortsatt være inntakt og fullt operativt. Saken illustrerer at det er mulig å oppnå bedre resultater når man velger å samarbeide om slike tilfeller.

Litteratur

- Balchen, P.** (2004). *Problemorientert politiarbeid*. Oslo: POD
- Bauck jr, H. J.** (2004). *Strategisk analyse - kunnskap i å lede*. Oslo: POD
- Ekman, G.** (2004). *Fra prat til resultat: Om lederskap i hverdagen*. Oslo: Abstrakt forlag
- Fornyings- og Administrasjonsdepartementet.** (2008). *Plattform for ledelse i staten*. Oslo: FAD
- Jacobsen, D. I.** (2005). *Hvordan gjennomføre undersøkelser?: Innføring i samfunnsvitenskapelig metode*. Kristiansand: Høyskoleforlaget
- Jacobsen, D. I.** (1997). In Thorsvik J. (Ed.), *Hvordan organisasjoner fungerer: Innføring i organisasjon og ledelse*. Bergen-Sandviken: Fagbokforlaget
- Kolsrud, K.** (2007, 21.05.07). Styrt av hendelser. *Aftenposten*
- Mikkelsen, K. R.** (2007). *Nasjonal strategi for etterretning og analyse*. Oslo: POD
- Ørn, M.** (2009). *Seksuelle overgrep – etterforskning og informasjonsutveksling en evaluering av politiets etterforskning og informasjonsutveksling i saker som gjelder seksuelle overgrep mot barn, begått av omreisende overgripere*. Oslo: Riksadvokaten
- Politidirektoratet.** (2009). *Plan- og rammeskrevet for 2010 - politi- og lensmannsetaten (2009/01279-1)*. Oslo: POD.
- Ratcliffe, J.** (2008). *Intelligence-led policing*. Cullompton, Devon: Willan
- Repstad, P.** (c2004). In Repstad P. (Ed.), *Dugnadsånd og forsvarsverker: Tverretatlig samarbeid i teori og praksis*. Oslo: Universitetsforlaget
- Røvik, K. A.** (1998). *Moderne organisasjoner: Trender i organisasjonstenkningen ved tusenårsskiftet*. Bergen-Sandviken: Fagbokforlaget
- Røvik, K. A.** (c2007). *Trender og translasjoner: Ideer som former det 21. århundrets organisasjon*. Oslo: Universitetsforlaget
- Ry Nielsen, J. C.** (2002). In Ry M. (Ed.), *Anderledes tanker om leavitt: En klassiker i ny belysning*. København: Nyt fra Samfundsvitenskaberne

Thurén, T., Gjestland, D., & Gjerpe, K. (2009). *Vitenskapsteori for nybegynnere*. Oslo: Gyldendal akademisk

Toll- og Avgiftsdirektoratet. (2010). *Strategiplan for toll- og avgiftsetaten*. Oslo: TAD

Forskningskonferansen
2010

Arbeidsmetoder og metodearbeid i politiet

PolitiHøgskolen

Slemdalsveien 5
Postboks 5027, Majorstuen
0301 Oslo
Tlf: 23 19 99 00
Faks: 23 19 99 01
www.phs.no

